

VE
RI
TAS

P,2'

PRINTED IN HUNGARY

PRAETORI JOG

AZAZ

A PRAETOROK ÁLLÁSA A TÖRVÉNYKEZÉS TERÉN A RÓMAI ÁLLAMBAN, TÖREKVÉSEIK A POLGÁRI JOG FEJLESZTÉSÉRE, S E RÉSZBENI MŰKÖDÉSÖKNEK HATÁSA A RÉGI JOGRENDSZER MEGVÁLTOZTATÁSÁRA.

IRTA

BOZÓKY ALAJOS.

A PESTI EGYETEM ÁLTAL KOSZORÚZOTT PÁLYAMŰ.

PEST.
KIADJA LAUFFER VILMOS.
1860.

Jelige

„Nehéz pályán szép küzdoni".

Kisfaludy Károly.

Nagyságos

PAULER TIVADAR

urnak,

KIRÁLYI TANÁCSOS, SZ. MM., BÖLCSÉSZETI S JOGTUDOR, AZ ÉSZ- ÉS BÜNTETŐJOGNAK A PESTI KIR. EGYETEMNÉL NY. R. TANÁRA, UGYANOTT A JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KAR E. I. DÉKÁNJA, A M. TUDOMÁNYOS AKADEMIA RENDES TAGJA STB.

az ünnepelt tanár és írónak, hálás tisztelete jeléül

ajánlja tanítványa

a szerző.

Előszó.

Midőn a m. k. t. egyetem által e folyó évre kitűzött pályakérdések közül a 4. számunak megfejtésére magamat elszántam volna, csakhamar észrevettem, miszerint csekély tárgyismereteimmel nagyon is aránytalan viszonyban lévő s ez oknál fogva nem épen könnyű munkát vállaltam el; mert — eltekintve azon körülménytől, miszerint a fenforgó pályakérdés kellő megfejtésére útmutatásul szolgálható magyar munkák majd egyáltalában még nem léteznek — alig remélhettem, miszerint a rövidre kiszabott határidőig más valahonnan szerezzem magamnak az értekezésem alapját képező s csak némileg czélra vezető adatokat. Ily körülmények között nem maradt egyéb hátra, mint azon (német) munkákra fordítani főfigyelmemet, melyek a római (úgy köz- mint magán-) jog történetének lehető legteljesebb átnézetét nyujtják.

Azonban ezek sem elégíthettek ki engem tökéletesen, s szükségesnek találtam, a hol csak megtehettem, magokra a forrásokra visszamenni; hogy pedig a kútfőket legnagyobb részt szó szerint hoztam fel, ennek oka abban keresendő, miszerint a puszta szám-

beli idézés egyrészt könnyen tévedésekre vezethet, — a mint erről az általam felhasznált munkákban is volt nehányszor alkalmam meggyőződni — másrészt pedig a helytakarítás ürügye alatt nem lehet feláldozni azon mindenesetre nagy előnyt, hogy a szerző a maga állításait nem csak nyomban okokkal is támogathatja s úgy tárgyát egy összhangzó egészszé könnyen kikerekítheti, hanem egyszersmind az olvasót is a roppant időveszteséssel járó felkereséstől — mi a puszta számbeli idézésnél elkerülhetlen — megkíméli.

Tárgyam mi módoni elrendezését maga a dolgozat mutatja fel, s kár volna azt csak egy szóval is indokolnom, miután e tekintetben csak a magam felfogása szerint jártam el, melynek helyessége megítélésére nem én vagyok az illétekes bíró.

A munkák, melyeket dolgozatomnál felhasználtam, a következők:

DANZ Dr. H. A. A. Lehrbuch der Geschichte des römischen Rechts. 2. köt. Lipcse 1840—46.

WALTER FERDINAND. Geschichte des römischen Rechts bis auf Iustinian. 2 . köt. 2. kiadás. Bonn. 1845—46.

HUGO RITTER v. Lehrbuch der Geschichte des römischen Rechts bis auf Iustinian. 10. kiadás. Berlin 1826.

KELLER Dr. FRIEDRICH LUDWIG v. Der römische Civilprocess und die Actionen. 2. kiadás. Lipcse 1855.

MAREZOLL THEODOR. Lehrbuch der Institutionen des römischen Rechtes. 7. kiadás. Lipcse 1862.

HENFNER JÁNOS Dr. Római magánjog 3. köt. Pest 1854—56.

RÉCSI EMIL Dr. A római jog elvei, tekintettel a történelmi feljődésre. Pest 1857.

PAULER TIVADAR Dr. Jog és államtudományok encyclopaediája. 2. kiad. Pest. 1862.

CORPUS IURIS CIVILIS, editio stereotypa ex officina Caroli Tauchnitii cura D. JOANNIS LUD. GUIL. BECK. Vol. 2. Lipsse 1829—37.

Végre csak azon jámbor óhajtásomat akarom még e helyütt kifejezni, bár ne érjen engem DANZ-nak munkája előszavában felhozott ama szemrehányása, melyben többek közt a következőket mondja: „Ich habe oft bedauert, dass es gegen den literarischen Gebrauch ist, desjenigen jedesmal dankbar zu erwähnen, dessen sorgsamer Umsicht man das reiche Vermächtniss einer vollständigen Sammlung der Quellen verdankt, während die kümmerlichen Resultate, welche die Nachfolger daraus gezogen, den letzteren den oft zweifelhaften Ruhm des Citirtwerdens in überreichem Maasse verschaffen, und dem ersteren die stille Selbstzufriedenheit des unermüdlichen Fleisses überliessen."

A szerző.

*
*   *

Midőn jelen munkámmal, melyet egyetemünk azon okból, mert „mind az elmélkedés mélysége, mind a kútforrásoknak kellő fölhaszná-

lása és helyes alkalmazása, de alakja tekintetében is nem csak a többi pályamunkát fölülmúlja; hanem oly belbecscsel biró műnek tünik föl, mely magában véve is pályadíjra érdemesnek méltán tartandó" — a Pasquich-alapból kitűzött díjjali megjutalmaztatásra méltatott; a t. cz. közönség előtt föllépek, nem hallgathatom el azon szerény megjegyzésemet, miszerint a kegyes olvasó eme kísérletemet — mert csak olyannak kivánom azt tekintetni — ne rójja föl nekem bűnül, ha itt-ott hibáztam volna is s vegye számba, hogy csak hibákon keresztül juthat el a gyarló emberiség az örök Igazságnak megközelíthető ugyan, de teljesen soha el nem érhető fokára.

Irtam Budán 1865 évi augustus 20-án.

B. A.

TARTALOM.

Sajtóhibák.

lap.	sor.					
6	16	alulról	questio	helyett	olvasandó	qu*ae*stiones.
27	15	„	praeter	„	„	praetor.
36	5	felülről	post*a*tionenem	„	„	post*ul*ationem.
40	17	alulról	calamit*e*tem	„	„	calamit*a*tem.
40	18	„	dam*us*	„	„	dam*no*.
48	18	„	megidézés*e*vel	„	„	megidézés*é*vel.
80	15	felülről	cremina	„	„	cr*i*mina.
80	18	„	verberar*o*	„	„	verberar*e*.
90	10	alulról	Edi*a*tumaikban	„	„	Edictumaikban.
94	7	„	béreadót	„	„	bér*b*eadót.
106	14	felülről	fruct*u*rium	„	„	fruct*ua*rium.
108	8	alulról	stipul*u*tiok	„	„	stipul*a*tiok.

ELSŐ KÖNYV.

A praetorok állása a törvénykezés terén.

ELSŐ SZAKASZ.

A PRAETORI HIVATAL TÖRTÉNETÉNEK RÖVID VÁZLATA.

Első Fejezet.

A praetori hivatal eredete, a városi praetor.

1. §.

Azon tényezők közt, melyek a római jog fejlesztésére befolytak, talán a leghathatósb volt a praetori hivatal. Nem fekszik ugyan közvetlenül a mi feladatunkban, hogy ama történeti előzményeket is fejtegessük, melyek e fontos hivatal felállítására okot szolgáltattak, mindazonáltal szükséges azokat rövid szavakkal legalább érintenünk, minthogy külömbeu a praetorok állását a törvénykezés terén kellően fel sem foghatjuk.

2. §.

A római jogtörténetnek egyik sajátságos jelensége marad ama két rend közti ellentét, melyekből a rómaiak tulajdonkép egy nemzetté alakultak. Értjük a patriciusokat vagyis a nemességet, s a plebejusokat vagyis a köznépet. Mig Rómában királyok uralkodtak, amazok minden nehézség nélkül gyakorolták felsőbbségüket emezek fölött, mit könnyen magyarázhatunk meg magunknak, ha Róma eredetére s az annak lakosságát képező különféle elemekre visszaemlékszünk. — De alig keletkezett a köztársaság, midőn a plebejusok is kezdtek jelentőségük és erejök ön-

tudatára jutni, mi őket arra késztette, hogy most tartalék nélkül követeljék, miszerint a szabad *respublica*ban ők sem akarnak többé szolgák maradni, hanem a patriciusokkal együtt a törvényhozás- és közigazgatásban részt venni. Igy kezdődöt Róma alapíttatásának mindjárt 3. századában azon hosszadalmas harcz, mely egész elkeseredéssel közel négy száz esztendeig folytattatott s utoljára a két rendnek teljes egyenjoguságával végződött.

1. E harczot nyomról nyomra lehet kisérni a történetben. A jogközösségért harczoltak 292—304 R. É. után. Danz I. 24 l. Livius III. 9, 10, 31, 32, 34, 37.
2. A politikai egyenlőségért 260—454 R. É. után, és pedig a) a magistratusok önkénye ellen Livius III. 52—54, X. 9. — b) a plebejusoknak a magistratusok kebelébe való fölvételeért Liv. IV. 1, VI. 35—42, VIII. 15, X. 6, 9. — c) a *tribusi comitia*-k közérvényességeért. Liv. III. 55: „*legem tulere, ut, quod tributim plebes jussisset, populum teneret.*“ VIII. 12. Gaius I. 3 „plebiscitum est, quod plebs iubet atque constituit.“
3. Magánjogi egyenlőségért 268—429 R. É. után: Liv. II. 41. IV. 1—6, VI. 35, VIII 27, 28. Tacitus Ann. VI. 16.

3. §.

Ily körülmények között a patriciusok kénytelenek valának lassankint minden előjogaikat elejteni és, miután 387. R. É. után a plebejusok L. Sextius személyében a *consulatus*, tehát a szabad köztársaság legfőbb hivatalában is lőnek képviselve, amazok legalább valamit iparkodtak magok számára megmenteni s igy azon ürügy alatt, miszerint a jogban csak ők jártasak, a törvénykezést a consulatustól elválasztván e czélra külön, csak patricius által betölthető, hivatalt alkottak, melyet *praetura*-nak neveztek el.

1. Liv. VI. 42, VII. 1. Walter 52—54, 59—68. Danz I. 34 l.
2. A praetor pedig mintegy harmadik consul (*collega Consulum*) volt, de velök nem egyrangú, hanem nekik alárendelve. S hogy miért nem lőn a praetor is consullá, mint a többi, onnan magyarázható, miszerint t. i. a plebejusok meg nem engedték volna, ha csak egyike is a legfőbb

hivatalok közül szükségkép egy patricius számára fentartatott volna, ki aztán az ő plebejusi consulukat megakadályozhatta volna működésében; s habár később ezen indok önmagától elesett, megszokták volt már a consulok számát megálapodottnak — már az évnek megjelölése kedveért — a praetorokét pedig változónak tekinteni. — Hugo 325 s köv. l.

3. A praetor s illetőleg a praetorok rangját a többi római magistratusok között Gelliusnak szavai (XIII. 15) jellemzik: „Patriciorum auspicia in duas sunt divisa potestates, maxima sunt Consulum, Praetorum, Censorum; neque tamen eorum omnium inter se eadem aut eiusdem potestatis: ideo quod collegae non sunt Censores Consulum aut Praetorum; Praetores Consulum sunt, ideoque neque Consules aut Praetores Censoribus, neque Censores Consulibus aut Praetoribus turbant aut retinent auspicia, at Censores inter se; rursus Praetores Consulesque inter se et vitiant et obtinent. Praetor etsi collega Consulis est, neque Praetorem neque Consulem iure rogare potest . . . quia imperium minus Praetor, maius habet Consul: et a minore imperio maius aut maior collega rogari iure non potest.“

4. §.

Nem sokáig élvezhették azonban a patriciusok eme reservalt hivatalukat, mert már 417. R. É. után a plebejusi dictator Q. Publilius Philonak egy törvénye folytán plebejus jutott a praetorságra; s miután ezen hivatal akkorában rendszerint csak a consulság viselése után adatott valakinek kezébe, ennél fogva minden önkény elhárítására azt határozták, miszerint felváltva a patriciusi s aztán a plebejusi volt consul legyen a rá következő évben praetor.

1. Liv. VIII. 15, VII. 23, VIII. 15, 17, 40, IX. 20, 41, X. 21. — Walter 63.
2. A „*lex Cornelia annalis*“ szerint az egyes hivatalokba való juthatás bizonyos életkorhoz volt kötve: az aedilitás a 37., a praetorság a 40., a consulság a 43. életkorhoz; ez azonban nem ellenkezik a szövegben érintett szabálylyal, mert a *lex annalis* csak sokkal későbben hozatott.
3. A praetor épen úgy mint a consulok a nép által választatott; s az ő hivatala is csupán egy évig tartott, ha csak azután újra meg nem választatott. Fizetés- vagy illetékek-

ről szó sem volt, mindenki a hivatala által szerzett befolyással és tisztelettel megelégedvén, s igy természetesen szegények úgy sem választattak. Hugo 290 l.

5. §.

Rangra nézve, mint már fentebb (l. a 3. §t) említettük, a praetor mindjárt a consulok után következett, kiket távollétükben helyettesített. — És minthogy e szerint a felsőbb magistratusok sorába tartozott, megválasztatása csak a *centuriatusi comitia*-kon mehetett végbe, még pedig oly formán, hogy ilyen alkalommal ezekben consulnak kellett elnökölnie. A megtörtént választást azután a senatorok megerősítették, s miután a megválasztott felől az *auspicium*-ok megtétettek volna, egy curiatusi végzés folytán az *imperium* az illetőre átruháztatott.

1. „Praetor urbanus, quod Consules aberant, consulare munus sustinebat more maiorum.“ Cic. ad. fam. X. 12.
2. Danz szerint (I, 36 és köv. l.) a római magistratusoknak következő átnézetét lehet felállítani:

Magistratus

maiores		minores:
ordinarii:	extraordinarii:	
1. Consules	1. Dictator et magister equitum	1. Aediles curules
2. Praetores	2. Interrex	2. Questores classici s. aerarii
3. Censores.	3. Praefectus urbi.	3. III viri, IV. viri, X. viri, XV. viri stb.

3. A 3 §. 3 sz. folytatása: „Reliquorum magistratuum minora sunt auspicia: ideo illi minores, hi maiores magistratus appellantur. Minoribus creandis magistratibus tributis comitiis magistratus, sed iustius curiata datur lege; maiores centuriatis comitiis fiunt .... Consul ab omnibus magistratibus et comitiatum et concionem avocare potest; Praetor et comitiatum et concionem usquequaque avocare potest, nisi a Consule. Minus magistratus nusquam nec comitiatum nec concionem avocare possunt; ea re, qui eorum primus vocat ad comitiatum, is recte agit.“ Gellius XIII. 15.

6. §.

A praetor jogosítványai, melyek mindössze az ő *imperium*át képezték, leginkább a törvénykezés körül

forogtak. Ő mint a consulok sajátképi hivataltársa — eredetileg még elnevezésében sem külömbözött amazoktól — a városban, tanácsban, a népgyülések alkalmával s a birói széken kezelte a consuli hivatalt. Minthogy azonban csekélyebb vala az ő *imperiuma* a consulokénál (v. ö. 3. §. 2. sz.), hivatalában amazoknak engedelemmel s külső tisztelettel tartozott. Igy történt, hogy néha a consulok a praetortól hozzájuk fölebbvitt itéletet megváltoztatták.

1. Walter 124, 125. Danz I. 35. l. — Liv. VII. 1. „Collega Consulibus atque iisdem auspiciis creatus.“ III. 55. „quod his temporibus nondum Consulem iudicem, sed Praetorem appellari mos erat.“
2. A consulok távollétében a praetor gyakorolta azok hatalmát s ennélfogva ilyenkor a senatust is hívhatta egybe. Tac. Hist. I. 47.
3. *Pomponius libro singulari Enchiridii.* Quumque Consules avocarentur bellis finitimis, neque esset, qui in civitate ius reddere posset, factum est, ut Praetor quoque crearetur, qui urbanus appellatus est, quod in urbe ius dicebat. fr. 2. §. 27. D. de orig. iur. (I. 2).
4. A városi praetor hatásköre csak a 100-ik mérföldkőig terjedt ki Rómától.
5. Hogy a praetor itéletei néha a consulhoz felebbvitettek, bizonyítja Liv. XLI. 9.
6. A városi praetor különös terhei közé számíttatott az Apollo tiszteletére behozott költséges ünnepek (*ludi Apollinarii*) vezetése, továbbá azon kötelezettsége, hogy a nép mulattatására gladiatori játékokat tartozott adni. — Walter 125.

Második Fejezet.

Praetor peregrinus.

7. §.

Miután egy részt a praetori méltóság nem úgy mint a consulatus bizonyos számu személyekhez volt kötve (v. ö. 3. §. 2. sz.), másrészt pedig a római birodalomnak

kiterjedése következtében nagy számu idegenek is telepedtek meg Rómában, új meg új hatóságoknak felállítása vált szükségessé. — Ennélfogva már a 6. század elején (R. É. után 507. évben) az idegeknek egymás-, valamint a római polgárok és idegenek közti jogügyletek rendezésére egy másik praetori hivatal alkottatott, melynek képviselője *Praetor peregrinus*nak neveztetett. Kétségkivül e két praetor egyike mindig patricius, a másik plebejus volt. — Ha pedig az egyik praetort hadvezérnek kellett alkalmazni, akkor mind a két praetori méltóság e g y személyben lőn egyesítve.

1. H u g o 327 l. W a l t e r 125. D a n z I. 37. l.
2. L i v. epit. XIX. „Duo Praetores tunc primum creati sunt." XXII. 35. „Inde praetoria comitia habita: creati M'Pomponius Matho et P. Furius Philo. Philo Romae iuri dicundo urbana sors, Pomponio inter cives Romanos et peregrinos evenit."
3. *Pomponius libro singulari Enchiridii.* Post aliquot deinde annos, non sufficiente eo Praetore, quod multa turba etiam peregrinorum in civitatem venirēt, creatus est et alius Praetor, qui p e r e g r i n u s appellatus est ab eo, quod plerumque inter peregrinos ius dicebat. fr. 2. §. 28. D. de orig. iur. (I. 2).
4. Hogy az egyik praetor patricius, a másik plebejus volt, azt részint analogia utján — mivel a consuloknál is úgy volt — részint pedig L i v. XXI, 17, 26, 49. XXII. 25 szerint lehet következtetni, mivel az 536. évi négy praetor közül kettőt patriciusoknak, kettőt plebejusoknak fölismerhetni.
5. Hogy a városi s az idegenek számára való praetorság néha e g y személyben volt egyesítve bizonyítja L i v. XXIV. 44. XXV. 3. XXVII. 36.

8. §.

A *praetor peregrinus* tisztében állott tehát, az igazság kiszolgáltatásánál az illető idegent lehetőleg oltalma alá venni. Minthogy azonban erre a római polgárjogot sok esetben vagy épenséggel nem, vagy csak igen nagy korlátozással alkalmazhatta, tekintettel kellett lennie a peregrinus hazai jogára is, s iparkodnia, hogy azt

]— a rómaiak *ius gentium*nak nevezték — a polgári joggal ehetőleg egyeztesse. Sokszor az idegent, hogy neki keresetjogot szerezhessen, *fictio* által római polgárnak tekintette, bonyolultabb esetekben pedig külön *edictum*-okat bocsájtott ki. Innen világos, mily fontos volt ezen *praetura* is a *ius civile* fejlesztésére.

1. Walter 94. Hugo 327 s köv. l. azt vitatja, hogy a Praetor peregrinus eleinte nem is Rómában, hanem egyebütt, talán egész Italia fölött gyakorolta a maga iurisdictióját.
2. A Praetor peregrinus terheihez tartozott még az Augustus császár emlékére a néptribunok által behozott játékok vezetése. Tac. Ann. I. 15.

Harmadik Fejezet.

A praetorok számának szaporitása.

I. Czikk.

A tartományok igazgatása czéljából.

9. §.

Nem sokára más czélokra is lőnek a praetorok alkalmazva. A rómaiaknál t. i. szó sem volt még a mai időben oly annyira kifejtett képviseleti rendszerről, melynél fogva ezeren meg ezeren egy-két szabadon választott ember személyében részt vesznek a törvényhozás- és igazgatásben. S igy a távol fekvő s többnyire fegyveres erővel legyőzött országok lakosainak kormányzásáról, kiket már ezen oknál fogva nem részesítettek volna a legfőbb hatalomban, más úton kellett gondoskodni. Jónak látták tehát praetorokat oda küldeni, s több ily legyőzött országot vagy vidéket állandó *provinciá*vá alakítani, mi által egyszersmind ezen szó geographiai értelmet is nyert.

1. Hugo 336 l. Walter 125.
2. Eredetileg a „*provincia*“ szó a consulok és praetoroknak külfelé adott imperium-át jelentette s geographiai értelme nem volt.

10. §.

Igy történt, hogy Róma építtetése 529. évében két praetor küldetett ki, az egyik Sicilia-, a másik Sardinia szigetére; 557. évben pedig még Hispania- és Narbonba küldetett egy-egy praetor. A *lex Baebia* (562 R. É. u.) azt határozta ugyan, hogy felváltva majd négy, majd pedig hat praetor választassék, valószinűleg azért, hogy a hispaniai és narboni praetorok, nagy távolságuk miatt, csak minden második évben váltassanak fel új praetorokkal, habár ezen megszoritás talán soha nem teljesíttetett.

1. Walter 125. Danz I. 37. l.
2. Liv. epit. XX. „Praetorum numerus ampliatus est, ut essent quatuor.“ Idem XXIII. 32: „Praetores quatuor post multos annos lege Baebia creati, quae alterni quaternos iubebat creari.“
3. *Pomponius libro singulari Enchiridii.* §. 32. Capta deinde Sardinia, mox Sicila, item Hispania, deinde Narbonensi provincia, totidem Praetores, quot provinciae in ditionem venerant, creati sunt, partim qui urbanis rebus, partim qui provincialibus praeessent. fr. 2. §. 32. D. de orig. iuris. (I. 2.)

11. §.

A praetorok — s szintúgy a consulok, mert később ezekre is bizatott a tartományok igazgatása — *provincia*-it minden évben a *senatus* határozta meg sorsolás utján. Miután azonban a 7-ik század óta (605. R. É. u.) a fontosabb bűnvádi keresetek nyomozására állandó törvényszékek (*quaëstiones perpetuae*), melyekről alantabb még szólandunk, felállíttatván az azokoni elnököléssel praetorok bizattak meg; ennek folytán ezek hivatali évöket többnyire Rómában töltötték s csak mint *pro-praetor*ok (a consulok pedig mint *proconsul*ok) mentek provinciajukba. Ez részben azért is történt, hogy ez által a szerfeletti választásoknak eleje vétessék, a praetorok pedig, kik mint ilyenek egy egész esztendeig ingyen tettek az államnak szolgálatokat (v. ö. 4. §. 3. sz.), alkalmat nyer-

jenek a meggazdagodásra. Ennek megint természetesen azon rosz oldala volt, hogy a választásoknál számos megvesztegetéseknek nyittatott rés, miután a meggazdagodás bizonyos reményénél fogva némi valószinűséggel már előre kiszámithatták a candidatusok magoknak, mennyit fordíthatnak a választók megvesztegetésére, a nélkül, hogy azért kárt szenvedjenek. S ha azután a tartományaikban űzött zsarolások miatt bevádoltattak, a bírák, tanuk, de sőt a panaszlók megvesztegetéséhez is folyamodtak.

1. Walter 125. Hugo 337 és köv. l.
2. Midőn az egyes provinciak a praetoroknak kiosztattak, a senatus mindegyiknek egyszersmind legalább egy legiot adott rendelkezése alá. Walter 173.
3. Liv. XXII. 35, XXIII. 30, XXV. 3, XXVII. 7, 36.
4. A bírák, a zsarolásaik miatt bepanaszlott praetorok részéről történt megvesztegetésének praegnans példáját látjuk Verres siciliai praetor perében, ki ellen Cicero híres beszédjeit tartotta.
5. A praetori hivatalt keresőknek tódulása oly nagy volt, hogy annak némi meggátlására egy későbbi (701. R. É. u. évről kelt *senatusconsultum* azt határozta, miszerint a hivatalukról lelépő praetorok ne azonnal, hanem csak 5 év mulva kaphassák provinciajukat.

12. §.

A kinevezett praetor önmaga hirdethette és rendezhette a tartományábai bevonulását; de nem volt szabad neki Rómából előbb elutaznia, mintsem régi szokás szerint a maga *imperium*ával ünnepélyesen feldiszíttetvén a szokásos imákat és áldozatokat végezte. Méltóságának jelvényeivel névszerint a vesszőnyalábbal (*fasces*) mindjárt Róma kapui előtt élhetett, tulajdonképi hatalmát azonban csak akkor gyakorolhatta, ha provincia-jába megérkezett. Rendszerint csak egy évre történt valamely provincia-nak adományoztatása.

1. Walter 219. — Az e §-ban kifejtett elvek tulajdonképen a proconsulokról említtetnek, jelesen tit. 16. D. de offic. procons. (I. 16), azonban mindezt analogia utján bizvást a

praetorok- s illetőleg propraetorokra is vihetjük át, a mennyiben már fentebb (v. ö. 9. §.) mondottuk, miszerint a tartományok igazgatásával nem ritkán praetorok bízattak meg.

2. *Ulpianus libro I. de officio Proconsulis.* §. 3. Antequam vero fines provinciae decretae sibi Proconsul ingressus sit, edictum debet de adventu suo mittere, continens commendationem aliquam sui, si qua ei familiaritas sit cum provincialibus vel coniunctio, et maxime excusantis, ne publice vel privatim occurrant ei; esse enim congruens, ut unusquisque in sua patria eum excipiat. §. 4. Recte autem et ordine faciet, si edictum decessori suo miserit, significetque, qua die fines sit ingressurus. Plerumque enim incerta haec et inopinata turbant provinciales, et actus impediunt. §. 5. In ingressu etiam hoc eum observare oportet, ut per eam partem provinciam ingrediatur, per quam ingredi moris est, et, quas Graeci ἐπιδημίας appellant sive κατάπλουν, observare, in quam primum civitatem veniat vel applicet;.... §. 6. Post haec ingressus provinciam mandare iurisdictionem Legato suo debet, nec hoc ante facere, quam fuerit provinciam ingressus. Est enim perquam absurdum, antequam ipse iurisdictionem nanciscatur, (nec enim prius ei competit, quam in eam provinciam venerit) alii eam mandare, quam non habet. Sed si et ante fecerit et ingressus provinciam in eadem voluntate fuerit, credendum est, videri Legatum habere iurisdictionem non exinde, ex quo mandata est, sed ex quo provinciam Proconsul ingressus est. fr. 4, §. 3—6 D. de off. Procons. (I. 16.)

13. §.

A mi Rómában csak kivételesen történt (v. ö. 7. §.), az a tartományokban szabály volt. Itt t. i. a praetorok (és proconsulok) a magok személyében egyesítették az ugyane czélra Rómában fenálló két külön praetorságot, mert itt nem csak a római, hanem egyszersmind a nemrómai alattvalóiknak is szolgáltatták ki az igazságot, mi hasonlóképen nem kis mértékben hatott a római jog fejlesztésére.

1. Hugo 339 l. — Walter 220.
2. *Ulpianus libro II. de off. Procons.* §. 2. quum plenissimam autem iurisdictionem Proconsul habeat, omnium partes, qui

Romae vel quasi magistratus, vel extra ordinem ius dicunt, ad ipsum pertinent. fr. 7. §. 2. D. de off. Procons. (I. 16.)
3. Miután a propraetorok is csak tartományi helytartók valának, még következő hely is bir fontossággal: De omnibus causis, de quibus vel Praefectus urbi, vel Praefectus praetorio, itemque Consules, et Praetores, ceterique Romae cognoscunt, Correctorum et Praesidum provinciarum est notio. — Omnia enim provincialia desideria, quae Romae varios iudices habent, ad officium Praesidum pertinent. fr. 10. 11. D. de off. Praesidis. (I. 18).
4. Azonban még sem képeztek a propraetorok és proconsulok tulajdonképi magistratusokat, hanem csak *in potestate* voltak: Eum, qui iudicare iubet, magistratum esse oportet. §. 1. Magistratus autem, vel is, qui in potestate aliqua sit, utputa Proconsul, vel Praetor, vel alii, qui provincias regunt, iudicare iubere eo die, quo privati futuri sunt, non possunt. fr. 13. D. de iurisdictione. (II. 1.)

14. §.

Törvénykezési hatalmának tartományábani gyakorlására a praetor azon *legatus*okkal élt, kik hogy segédjei legyenek, kineveztetése alkalmával alája rendeltettek. Azonkivül a tartománybeli *quaestor* régi szokás szerint fiúi tisztelettel tartozott ő irányában viseltetni.

1. Lsd a 12 §. 2 sz. Post haec ingressus etc.
2. *Papinianus libro I. Quaestionum.* Aliquando mandare iurisdictionem Pronconsul (adjuk hozzá: et Propraetor) potest, etsi nondum in provinciam pervenerit. Quid enim, si necessariam moram in itinere patiatur, maturissime autem Legatus in provinciam perventurus sit? fr. 5. D. de off. Procons. (I. 16.)
3. *Ulpianus libro I. de off. Procons.* Solet etiam custodiarum cognitionem mandare Legatis, scilicet ut praeauditas custodias ad se remittant, ut innocentem ipse liberet. Sed hoc genus mandati extraordinarium est. fr. 6. pr. D. ugyanott.
4. *Paulus libro II. ad Edictum.* Legatus mandata sibi iurisdictione iudicis dandi ius habet. fr. 12. D. u. o.
5. *Licinius Rufinus libro III. Regularum.* Et legati Proconsulum (s. propraetorum) tutores dare possunt. fr. 15. u. o.
6. A legatusokon kivül a praetornak számos kisérete volt még barátjai-, rokonai-, írnokai-, tolmácsai-, orvosaiban stb.

15. §.

A kormányzás kezelésére a praetor illetőleg propraetor helytartói esztendeje alatt körutat tett tartomá-

nyában s az e czélra rendelt városokba tartományi gyűléseket — *conventus* — egybehíván az itt felhozott sérelmeket meghallgatta, a fenforgó pereket elintézte és mindenkép törvényt szolgáltatott. E gyüléseken sok római polgár is megjelent, mivelhogy a tartományokban is számosan megtelepedtek. Az egy bizonyos tartományi gyüléshez tartozó rómaiak összesége megint egy különös gyülést képezett, mely az élén lévő praetorral együtt úgyszólván az egész római közönséget képviselte, s melyben a praetor a Róma városában létező két praetornak iurisdictioját a maga személyében egyesítette és kezelte (v. ö. a 13. §-al). Ezen gyülésnek római polgári valamint saját kisérete (*cohors praetoria*) kebeléből saját belátása szerint egy tanácsot választott magának, melyet minden jogi és igazgatási ügyekben megkérdezett. A törvényszolgáltatásnál pedig részint a praetornak *edictuma*, részint pedig a Rómában épen csak e czélra hozott törvények szolgáltak zsinórmértékül. A büntető hatalmat azonban a praetor pusztán csak római formákban gyakorolta.

1. Walter 227. Keller 3 (vége).
2. A praetor jövedelme bizonyos mennyiségű gabona- vagy evvel hasonértékü pénzösszegekből állott. Néha pedig a hozzá szító s Rómában lévő aedilisek számára, hogy azok játékokokat rendezhessenek, a tartománybeli lakosoktól vadállatokat, remekműveket, sőt pénzt is követelt. Walter 225.

16. §.

A praetor ezen imperiuma rendszerint a tartománybeli összes városokra és helységekre terjedt ki. Azonban voltak olyan városok is, melyek Rómának önkényt meghódolván, jutalmul azért a praetor közvetlen imperiuma alól kivétettek.

Walter 228.

17. §.

Igazgatásáról a praetor saját és a quaestor könyveiből a Tanácsnak számot adni tartozott, úgy hogy e szám-

adás két példánya két tartománybeli legnevezetesebb városban, egy harmadik pedig Rómában a kincstárnál tétetett le. Ha igazságtalanul járt el a praetor hivatalában vagy zsarolásokat követett el, akkor minden tartománybeli lakosnak jogában állott, őt *repetundarum* a Tanácsnál bevádolni; sőt a nem-polgár, ha vádja következtében a praetor csakugyan elmarasztaltatott, a *lex Servilia* (646 R. É. u.) határozata folytán római polgárjogot nyert.

1. Walter 232.
2. E tekintetben fölötte érdekesek Ciceronak Verres, siciliai volt praetor, ellen tartott beszédjei. V. ö. a 11. §-al.

II. Czikk.

A praetorok számának szaporitása a fontosabb bűnvádi keresetek nyomozására felállitott állandó törvényszékeknéli elnökölés czéljából.

18. §.

A 11. §-ban érintettük, mikép R. É. utáni 7-ik században a fontosabb bünvádi keresetek nyomozására állandó törvényszékek állíttattak fel. A nép ugyanis szükségesnek látta a legsúlyosabb s leggyakrabban előforduló büntettek nyomozására és elitélésére évről évre egy külön bizottmányt felállítani, mely *quaestio perpetua*-nak neveztetett s melynek vezetésével a városi praetor bizatott meg. Az első ilyen *quaestio perpetua* a magistratusok zsarolásai ellen keletkezett 605. R. É. u. a *lex Calpurnia* folytán; később azután több más büntettek számára is külön-külön *quaestiones perpetuae* szerveztettek, L. Cornelius Sylla dictator pedig (673. R. É. u.) az előbbenieken kivül még újakat — a gyilkosság, méregkeverés, hamisítás s egyebek számára — alkotván, ennek folytán a praetorok szá-

mának szaporítását látta szükségesnek, miért is azt négygyel megtoldotta. — Mindazonáltal a városi praetor maradt a legelőkelőbb s az ő hivatala oly fontos volt, hogy tíz napnál tovább nem lehetett távol a várostól.

1. Walter 125. 796. Danz I, 53—58 l. Hugo 616 l.
2. *Pomponius libro singulari Enchiridii.* §. 32. Deinde Cornelius Sylla quaestiones publicas constituit, veluti de falso, de parricidio, de sicariis, et Praetores quatuor adiecit. fr. 2. §. 32 D. de orig. iur. (I. 2). E helyből egyszersmind az is kitetszik, hogy most a praetorok nem többé a comitiakban választattak, hanem önkényt kineveztettek.
3. Walter a Digestáknak ezen adata ellenére azt vitatja, hogy Sylla csak kettővel toldhatta meg a praetorok számát, miután Suetonius: Caesar 41. bizonysága szerint csak I. Caesar emelte tizre a praetorok számát.
4. Hugo (633 lap) szerint a *quaestiones perpetuae* elnökei — az imént emlitett négy praetor — nem birtak *iurisdictio*val.

19. §.

Minthogy a praetorok még sem voltak elegendők ezen *quaestio*knál, ezenkivül még külön bírák is választattak, minek megtörténte után a praetorok s ezen bírák az egyes pereket sorsolás utján magok közt kiosztották. Minden *quaestio*nál bizonyos számu esküdtek is szerepeltek, kiket a városi praetor választott, miért is *iudices selecti*-nek neveztettek; neveik régi szokás szerint *album*-ba bejegyeztettek.

1. Walter 797.
2. Hivatalhajhászati büntetteknél 450 esküdt szerepelt, kik évenkint a *praetor peregrinus* által választattak s kiknek nevei mindenkor fehér táblán fekete irással közzététettek.

20. §.

Egyes *iudicium*ok számára az esküdtek választása következőleg ment végbe. A hivatalhajhászat ellen hozott *lex Servilia* szerint t. i. felperes az ezen quaestiobeli 450 esküdt közül százat választott; ép annyit az alperes is; ama száz közül ez, ezen száz közül pedig amaz megint ötvenet választott magának. — Sylla törvényei folytán

melyek szerint a bírák csak a senatorok közül lehettek, valamely *iudicium*hoz a praetor a senatusnak egy *decuriá*ját sors utján választá. A megválasztott bírák megeskettettek, miszerint a dolognál jogszerüen s lelkiismeretesen fognak itélni; erre neveik egy lajstromba foglaltattak, mely örök emlékül a városi praetor irodájában letétetett. Mindezekből láthatjuk, hogy a praetoroknak a *quaestiones perpetuae*-nél is nem épen megvetendő befolyásuk volt.

1. W a l t e r 798. D a n z I. 54 l.
2. E bünvádi kereseteknél a fődolog az eljárás módjábau állott, mert a büntetés kiszabása rendszerint a legcsekélyebb jelentőségű volt. Némely esetekben oly óvakodva jártak el a büntetés kimérésében, hogy azt nem is magok teljesíték, hanem annak meghatározását a népre, a tanácsra vagy a censorokra bizták. — A leggyakrabban előforduló büntetések valának a számüzés és becstelenités. H u g o 634 l.
3. Tulajdonképi büntető hatalommal a praetor nem birt, mert ez a nép kezeiben volt; de igen is joga volt, mérsékelt testi fenyitékeket, bebörtönzést elrendelni. W a l t e r 793.

Negyedik Fejezet.

A praetori hivatal későbbi sorsáról végleges elenyészteig.

21. §.

A császárok korában is hosszú ideig még a praetorok kezében volt a polgári törvénykezés igazgatása, sőt e czélból azok száma meg is szaporíttatott. Igy olvassuk, hogy C. I. C a e s a r, ki úttörő volt a római császári trón felállítására, tizenkettőre, A u g u s t u s, első római császár (31 Kr. sz. e. — 14. Kr. sz. u.) pedig tizenhatra emelte a praetorok számát; C l a u d i u s császár (41-ben Kr. sz. u.) a hitbizományok körüli biráskodásra szinte két új praetorságot állított fel (*praetores fideicommissarii*), melyek egyikét azonban N e r v a császár (96. K. sz. u.)

meg eltörülvén helyette a kincstár és magán személyek közt előforduló perek elintézésére ismét uj praetorságot (*praetor fiscalis*) szervezett. Végre a Marcus Antonius császár idejében (161—180 Kr. sz. u.) fenállott azon praetorról is kell megemlékeznünk, ki a gyámsági ügyekben járt el (*praetor tutelaris*). Ezen utolsóval együtt tehát összesen tizenkilencz praetorról van tudomásunk. Eleinte még ugyanazon hatáskörük volt a praetoroknak, mint a minővel a köztársaság idejében birtak; lassankint azonban az által veszték el egész jelentőségüket, hogy a *quaestiones perpetuae* megszüntetése után a császárok kezdték részint önmagok részint pedig hivatalnokaik által a bírói hatalmat gyakorolni. Igy a praetorok egykori fényes hivatala merő czímmé lealacsonyult, mert elvonatván tőlük a törvénykezés most már egészen más czélokra, mint p. o. az *aerarium* kezelésére vagy a nagy költségekkel egybekötött különféle nyilvános játékok rendezésére alkalmaztattak.

1. Walter 265 és 697. Danz I. 87 és 103 l. Hugo 872 és 875 l.
2. *Pomponius libro singulari Enchiridii.* Deinde Caius Iulius Caesar duos Praetores, et duos Aediles, qui frumento praeessent, a Cerere Cereales, constituit. Ita duodecim Praetores, sex Aediles sunt creati. Divus deinde Augustus sedecim Praetores constituit. Post deinde divus Claudius duos Praetores adiecit, qui de fideicommissis ius dicerent; ex quibus unum divus Titus detraxit, et adiecit divus Nerva, qui inter fiscum et privatos ius diceret. Ita decem et octo Praetores in civitate ius dicunt. fr. 2. §. 32 D. de orig. iuris (I. 2).
3. *Ulpianus libro singulari de officio Praetoris tutelaris.* Tria onera tutelarum dant excusationem. Tria autem onera sic sunt accipienda, ut non numerus pupillorum plures tutelas faciat, sed patrimoniorum separatio. Et ideo qui tribus fratribus tutor datus est, qui indivisum patrimonium habent, vel quibusdam tutor, quibusdam curator, unam tutelam suscepisse creditur. fr. 3. D. de excusationibus (XXVII. 1).
4. Praetura magna olim potestas, nunc inane nomen, et senatorii ordinis gravis sarcina. Boëthius de consolatione. III 4.

5. *Imp. Constantius A. ad Senatum.* Praetori defertur haec iurisdictio sancientibus nobis, ut liberale negotium ipse disceptator examinet. Sane interponi ab eo decreta convenit, ut, sive in integrum restitutio deferenda est, probatis duntaxat causis, ab eodem etiam interponatur decretum, seu tutoris dandi, seu ordinandi curatoris, impleatur ab eo interpositio decretorum, quippe quum apud eum quoqe adipisci debeat patronorum iudicio sedula servitus libertatem. Nec sane debita filiorum votis patrum vota cessabunt, ut patente copia liberos suo sexuant potestate, magis propriis obsequiis mancipatos, quum sese intelligant his obsequii plus debere, a quibus sese meminerint sacris vinculis exutos. c. 1. C. de off. Praet. (I. 39).
6. *Impp. Valentinianus et Martianus AA. Tatiano Pf. P.* Tres tantummodo Praetores electae opinionis in hac urbe per singulos annos iudicio sanatus praecipimus ordinari, qui competentes causas et debitos actus integre disceptare atque tractare debebunt, ut hi tamen tres ex his, qui proprium larem in hac alma urbe habeaut, non ex provinciis eligantur. Nec si quis forte propter alias causas ad hanc urbem de provinciis venerit, ad praeturae munus efferatur, sed hi tantummodo, ut dictum est, qui hic domicilium fovent, ita tamen, ut nec ipsi sumtus quosdam inferre cogantur inviti, sed habeant spontaneum liberalitatis arbitrium. c. 2. C. u. o.
7. Praetores aerarii (nam tum a Praetoribus tractabatur aerarium) publicam paupertatem quaesti modum impensis postulaverant. — Domitian császár idejében — Tac. Hist. IV, 9. — Idem Ann. I, 75.
8. A már fentebb említett játékokon kivül Octavianus még az *aediliseket* illető játékok vezetését szintén a praetorokra bizta, mert nem találkoztak már ezen amúgy is kevésbé keresett méltóságra jelöltek, miután e játékok rendezésére csak igen kevés segédpénz járt az aerariumból.
9. A Iustinianus 13. 14. 18. és 80-ik novellájában említett *Praetor plebis* végre nem volt egyéb, mint rendőrbíró, kinek Konstantinápolyban a büntetteseket kellett kipuhatolnia s a végrehajtást eszközölnie.

Ötödik Fejezet.

A praetorok tiszteletbeli jogosítványai.

22. §.

Mint imperiummal biró curuli hatóságot a praetorokat lépcsőzetes szék (*sella curulis*) és bársonyprémü hosszú öltöny (*toga praetexta*) illette. Törvényhatóságuk jeléül dárda (*hasta*), ha pedig csak közönséges helyen tartottak törvényszéket, kard szúratott le előttük. Azonkívül Rómában két-két, a provinciakban pedig hat-hat *lictor* kísérte, illetőleg ment előttük, vesszőnyalábbal (*fasces*) melynek közepében egy bárd volt.

1. Rómában azért csak két-két lictor kísérte a praetorokat, minthogy itt még a consulok álltak fölöttük ; a provinciakban ellenben magok gyakorolták a consuli hatalmat. V. ö. a 13. §-al.
2. *Ulpianns libro XX. ad legem Iuliam et Papiam.* Proconsules — tehát a tartományi praetorok is — non amplius, quam sex fascibus utuntur. fr. 14. D. de officio Procons. (I. 16).
3. A lictorok a praetoroknak részint segédjei voltak, részint pedig jelképetül szolgáltak ezek bírói és büntető hatalmának. — A consulok előtt 12—12, a dictator előtt pedig 24—24 lictor ment. Képzelhetni mily hatást gyakorolhattak e tisztviselők a nézőkre, midőn nyilvános helyeken megjelentek !

MÁSODIK SZAKASZ.

A TÖRVÉNYSZÉKEK SZERVEZETE A RÓMAI BIRODALOMBAN.

Első Fejezet.

Polgári törvényszékek.

I. Czikk.

A római magistratusok általános jellemzése.

23. §.

A római birodalomban a jogszolgáltatás az igazgatás egyéb részeitől nem vala még oly határozottan elválasztva, mint jelenleg, ; s ez oknál fogva nem is szólhatunk mi a római törvénykezésről oly értelemben, mint a minőben e szót mai nap szoktuk venni. Mindazonáltal a következőkben meg akarjuk kisérteni, a római törvénykezést — a mennyiben arra a praetoroknak tetemes befolyásuk volt — oly formán fontolóra venni, hogy előbb a törvényszékek szervezetét, azután pedig az azok előtti eljárást megvizsgáljuk.

24. §.

A római felsőbb *magistratus*ok *imperium*ának a jogszolgáltatás csak egy részét képezé, úgy hogy ez szükebb körü fogalom volt, mint az *imperium*é. Az alsóbb *magistratus*ok hatalma nem nevezteték *imperium*nak, habár másrészt ez is némi jogszolgáltatást foglalt magában. A

büntetőjog nem rejlett az általános *imperium*ban, hanem külön átruházástól tétetett függővé és szoros értelemben vett (*merum*) *imperium* volt, ellentétben ama *mixtum imperium*mal.

Rómában a polgári törvénykezés a két praetornak tartozott rendes tiszti köréhez. Mellettük még az *aedilis*eknek is volt a vásárral és közrendészettel egybefüggő külön *iurisdictio*juk; ellenben a censorok tüzetesen meghatározott hivatalos teendőikre irányzott külön *iurisdictio*ra voltak szorítva. — Az italiai városokban a *duumviri Quatuorviri*, *Aediles*, a *dictator* és *praetor* gyakorolták a *iurisdictio*t; a tartományokban a helytartók az ő quaestoraikkal együtt, a proconsulok és propraetorok. — Végre a praetornak *iurisdictio*ja és *mixtum imperium*a mellett, még azon jogosítványa is volt, mely szerint ő oly formális jogügyleteknél közreműködött, melyek valamely *magistratus* közbejötte nélkül létre sem jöhettek: ő rendelte ugyanis a gondnokot, ő hatalmazta föl a gyámot valamely az árvának tulajdonához tartozó telek eladására, ő hagyta helyben a köteles élelmezés fölötti megegyezést steff.

1. Walter 653. 655. Keller 2.

2. *Ulpianus libro singulari de officio Quaestoris.* Imperium aut merum est, aut mixtum est. Merum est imperium, habere gladii potestatem ad animadvertendum in facinorosos homines, quod etiam potestas appellatur. Mixtum est imperium, cui etiam iurisdictio inest, quod in danda bonorum possessione consistit. Iurisdictio est etiam iudicis dandi licentia. fr. 3. D. de iurisdict. (II. 1).

3. *Ulpianus libro XLII. ad Sabinum*, — — si is magistratus est, qui sine fraude in ius vocari non potest, exspectandum esse, quoad magistratu abeat; quodsi ex minoribus magistratibus erit, id est qui sine imperio aut potestate sunt magistratus, et in ipso magistratu posse eos conveniri. fr. 32. D. de iniur. et fam. libell. (XLVII. 10.)

4. *Paulus libro XVIII. ad Plautium.* Mandatam sibi iurisdictionem mandare alteri neminem posse, manifestum est. §. 1. Mandata iurisdictione privato, etiam imperium, quod non est merum, videtur mandari, quia iurisdictio, sine modica coërcitione nulla est. fr. 5. D. de off. eius. (I. 21).

5. Jogügyletek, melyeknek szükségkép a *magistratus* előtt kellett végbemenniök, többek közt az *in iure cessio*, *adoptio*, *emancipatio* is voltak.

II. Czikk.

Iudicium centumvirale.

25. §.

Törvénykezési működésöknél a praetorok kétféle módon istápoltattak t. i. az állandó törvényszékek, s az általuk egyes esetekre kinevezett bírák által. Az állandó törvényszékek megint kétfélék voltak: a *centumviri*, és a *decemviri stlitibus iudicandis*. Egyes esetekben pedig a praetorok azokat választották biráknak, kikben a felek megegyeztek; ezek voltak a *iudices privati* (*iudices*, *arbitri* és *recuperatores*.)

1. Walter 657. Keller 4.
2. Eleintén a bírói hatalom a *decemviri* és *arbitri* közt volt felosztva; később a centrumvirek foglalták el a *decemviri* hatáskörének egy részét, még később pedig meg a centumvirek veszték el tetemes részét a maguk hatáskörének, melybe a *iudices* léptek; végre megemlítendő, miszerint a recuperatorok, kik eredetileg az idegenek *iurisdictio*jával foglalkodtak, a rendes római per egyes viszonyaira, még pedig a *iudices* oldala mellett, áthelyeztettek.

26. §.

A centumvirek eredete igen régi. Eleintén *tribus*onként a nép által választattak, később azonban őket a praetor kinevezte. Elnöke ezen törvényszéknek egy praetor volt. Itt tárgyaltattak a különféle örökségi, gyámsági, házassági stb. perek, s itt állapíttatott meg, valjon mily osztályba sorozandók a sokféle keresetek; mi által a centumvirek nem kis segítségére voltak a praetoroknak, kiknek *edictuma* ezen törvényszék határozatait mint a nép jogi képviseletének nyilatkozatait követte.

1. Walter 658. Keller 6. Hugo 622–625 l.
2. Igen valószinű, hogy ezen törvényszék a *lex Aebutia*-val, mely 550 körül hozatott, egykorú.

3. Midőn 35 tribus létezett, 105 volt a centumvirek száma, három—három választatván mindegyik tribusból. Később számuk 180-ra emeltetett.
4. Üléseit a *centumvirale iudicium* eleintén a *forumon*, a császárok idejében valamelyik bazilikában tartotta; jelvénye pedig a dárda (*hasta*) volt, melyről a törvényszék *hastae iudicium*-nak is neveztetett.
5. Utolsó emlitése ezen törvényszéknek tétetik 395 Kr. sz. u.

III. Czikk.

Decemviri stlitibus iudicandis.

27. §.

A *decemviri stlitibus iudicandis* nevü törvényszék felállítását R. É. utáni 5. századba (465) teszik. Illetékességéről csak annyit tudunk, hogy eleintén ugyan a *sacramentum*-féle perekben járt el, később azonban az ő működése a *status* körüli perekre szoríttatott. A centumvirekhezi viszonya pedig egészen bizonytalan.

1. Walter 659. Hugo 623 l. Keller 5.
2. Octavianus a decemvireket a centumvirek élére állítá: *Pomponius libro singulari Enchiridii*. §. 29. Deinde quum esset necessarius magistratus, qui hastae praeesset, Decemviri litibus iudicandis sunt constituti. fr. 2. §. 29. D. de orig. iur (I. 2.)

IV. Czikk.

Recuperatorok.

28. §.

Valamely állampolgár jogának üldése más államban, valamint az erre vonatkozó törvénykezési intézmények leggyakrabban államszövetségek által voltak meghatározva; s ez a régi *recuperatio*. Ennél mintegy két nemzet jogát kellett az egyes előforduló esetekben egymással kiegyenlíteni, miért is egy bíró az ügy eldöntésére nem volt elég. A perlekedő felek tehát mindkét részről magok

választották egyenkint a bírákat (*recuperator*okat), kik aztán a peres ügyet kölcsönös egyetértéssel eldöntötték. — Később azonban, mint már fentebb (25. §. 2. sz.) említettük, a recuperatorok működése a rendes római törvénykezésre (*inter cives*) is vitetett át.

1. Keller 8. 9. Walter 660 s köv.
2. A *recuperatio* oly jogviszony, mely közép helyet foglal el azon rideg állapot közt, midőn az egyes — jogának sértése esetében — védelmére csak saját államát hívja föl, mely aztán a vitát vagy magáévá teheti vagy el is ejtheti; és ama polgárosultabb állapot közt, mely szerint az egyik állam alattvalóinak sorsát a másik államban ez utóbbira bízza, hogy saját törvényeinek óltalma alá vegye.
3. A recuperatorok választásánál a praetor vagy tartományi helytartó nagyobb számu egyéneket szokott vagy sörs utján vagy saját választása szerint (a *conventus*ból) kiszemelni, kiket azután a felek részbeni visszavetésük által a kellő számra leszállítottak vagy legalább annyira kevesbítették, hogy a praetor vagy tartományi helytartó csak kevés közt választhatott. A recuperatorok mindig páratlan számban (3 vagy 5) voltak.
4. Mint olyan keresetek, melyek a római rendes törvénykezésben a recuperatorokhoz utasíttattak, említtetnek: az *interdictum de vi hominibus coactis armatisve*, a tilalmak (*interdicta*) általában, az *actio iuiuriarum*, a megszegett *vadimonium* miatti keresetek, a *patronus*nak adott praetori büntetőkeresete libertusa ellen ez utóbbi által történt jogtalan törvény elé idéztetése miatt, a határvillongási (*finium regundorum*) és végre a *status* körüli keresetek. A tartományokban pedig mindennemű keresetek voltak a recuperatorokhoz utasíthatók.

V. Czikk.

A iurisdictio helye, alakja, ideje.

29. §.

A törvényszéki tárgyalások színhelye Rómában a *comitium* és *forum* volt. Itt állott a főbb magistratusok számára a *tribunal* a curuli székkel (22. §.). Az italiai városokban és a provinciakban hasonló intézkedés volt

(15. §.). Azonban már Augustus több kényelemről gondoskodott s később nyilt csarnokokba (u. n. *basilicae*) és végre termekbe, de nyilt ajtók mellett és szemközt az *officium*mal áttétettek. — Itt ült tehát a praetor, környezve a maga tanácsától; de az ilyen ünnepélyes ülés — *pro tribunali* — csak akkor vala szükséges, ha tulajdonképi *caussae cognitio*t kellett elrendelni és *decretum*ot hozni. Egyéb tárgyalások, intézkedések, végzések stb. (*interlocutiones, subscriptiones*) csak sík földön — *de plano* — mentek végbe s ezen *pro tribunali* és *de plano* közti tárgyalások külömbsége még a municipalis magistratusoknál is megtartatott.

1. Walter 666. Keller 3.
2. Nec Patrum cognitionibus satiatus (sc. Tiberius), iudiciis adsidebat in cornu tribunalis, ne Praetorem curuli depelleret. Tac. Ann. I. 75. — A kisebb magistratusok- valamint a bíráknak csak *subselliumaik* voltak.
3. *Imppp. Carus Carinus et Numerianus AAA. Zoilo.* Quum sententiam praesidis irritam esse dicis, quod non publice, sed in secreto loco, officio eius non praesente, sententiam suam dixit, nullum tibi ex iis, quae ab eo decreta sunt, praeiudidicium generandum esse, constat. c. 6. C. de sent. et iuterloc. (VII. 45.)
4. *Ulpianus libro XXXIX. ad Edictum.* §. 8. Si causa cognita bonorum possessio detur, non alibi dabitur, quam pro tribunali, quia neque decretum de plane interponi, neque causa cognita bonorum possessio alibi, quam pro tribunali dari potest. fr. 3. §. 8. D. de bon. poss. (XXXVII. 1.)
5. *Ulpianus libro XLIX. ad Edictum.* §. 1. Dies bonorum possessionis utiles esse, palam est; sed non sessionum numerabuntur, si modo ea sit bonorum possessio, quae de plano peti potuit. Quid, si ea, quae caussae cognitionem pro tribunali desiderat, vel quae decretum exposcit? Sessiones erunt nobis computandae, quibus sedit is, quibusque per ipsum Praetorem factum non est, quo minus daret bonorum possessionem fr. 2. §. 1. D. quis ordo in b. p. servetur. (XXXVIII. 15.)

30. §.

A *iurisoictio* idejére nézve a következőket jegyezzük meg. A *dies fasti* — mintegy 40 az évben — kirekesz-

tőleg a törvénykezésnek voltak szentelve; ellenben a *dies nefasti* — mintegy 60 az egész évben — igazságszolgáltatásra egyáltalában valának alkalmatlanok. A *comitialis* napokon, — körülbelől 190 az évben — ha épen *comitiumok* nem tartattak, a törvénykezés fenakadás nélkül volt gyakorolható. Azonkívül aratás- és szüretkor is szünetelt a törvénykezés. Marcus Aurelius császár pedig a régi külömbséget megszüntette s általában 230 napot határozott, melyeken jogot kelle szolgáltatni.

1. Keller 3. Walter 156 s köv.
2. Rendesen a nap lenyugta vetett véget a tárgyalásoknak; a *lex Plaetoria* szerint azonban a praetor korábban is fejezhette be azokat. Később a második órától egészen a tizedikig terjedő időköz vétetett fel rendes időül.

Második Fejezet.

Büntető törvényszékek.

31. §.

Büntető ügyekben a praeter hatalma csak igen keskeny körre szorítkozott; mert a köztársaság idejében a nép, a császárok korában pedig ezek gyakorolták a büntető hatalmat. Ennek folytán a magistratusok ebbeli tevékenysége pusztán csak magánvétségek megfenyítésére terjedt ki, s itt is szükséges volt, hogy arra a nép által különösen felhatalmaztassanak. (lsd a 24. §t.) E magánvétségek szükségkép valamely a polgári törvényszékek utján kereshető, kötelmi jogigénytől voltak föltételezve, s ennélfogva megfenyítésök, épúgy mint egyéb magánjogi viszonyok, nem ritkán a praetori *edictum*ban volt szabályozva. Közbüntettről ellenben csak akkor lehetett szó, ha a polgárságnál történt a bevádolás, miért is ezeknek megbüntetése nem a praetor köréhez tartozott, hanem a törvényhozásnak képezte tárgyát.

1. Walter 753.

2. A római büntetőjog alapját a XII táblás törvényben kell keresnünk, melyben a fontosabb vétségek ki voltak emelve, és részint a sértettnek adandó elégtétellel megfenyíttettek, részint pedig közbüntetéssel illettettek. Innen támadt azután a magánvétségek (*delicta privata*) és közbüntettek (*crimina publica*) közti megkülömböztetés.

3. *Ulpianus libro I. ad Edictum Aedilium curulium.* §. 18. Noxas accipere debemus privatas, hoc est eas, quaecunque committuntur ex delictis, non publicis criminibus, ex quibus agitur iudiciis noxalibus. Denique specialiter cavetur infra de capitalibus fraudibus; ex privatis autem noxiis oritur damnum pecuniarium, si quis forte noxae dedere noluerit, sed litis aestimationem sufferre. fr. 17. §. 18. D. de aedilicio edicto. (XXI. 1.) Miután a vétségek megfenyítése a közrendészettel egybefügg, ez pedig leginkább az *aedilis*-eknél volt, ennélfogva ezeknek is volt erre leginkább befolyásuk.

32. §.

Külön büntető törvényszékek ennélfogva nem igen léteztek. Mivel t. i. a nép kezében volt a büntető hatalom, természetesen tőle függött, e hatalom gyakorlásában a magistratusokat részesíteni vagy nem. És ha csakugyan átruházni akarta büntető hatalmát, a senatusra ruházta, ki aztán a büntettek nyomozásában és megfenyítésében néha önmaga járt el, rendszerint azonban *inquisitor*-ul vagy a consulok vagy a praetorok valamelyikét kirendelte. De az ilyen nyomozásnak, ha főbenjáró dolog forgott kérdésben római polgár ellen, előbb a nép által kellett helybenhagyatnia. Igy tehát a praetorok befolyása a törvénykezés ezen ágára csak igen alárendelt szerepet játszott. Volt nekik azonban közvetlenül a nép által reájok ruházott, tehát saját büntető hatalmuk is, melynél fogva ők mérsékelt testi fenyitéseket elrendelhettek, a bünöst börtönbe küldhették s a törvényes korlátok közt reá bírságot is kivethettek, mint azt már fentebb (20. §. 3. sz.) érintettük. E hatalmukat kisebb vétségek megfenyítésére fel is használták.

1. Walter 792—793.

2. *Pomponius libro singulari Enchiridii.* §. 16. Exactis deinde

regibus, Consules constituti sunt duo, penes quos summum ius uti esset, lege rogatum est. Dicti sunt ab eo, quod plurimum reipublicae consulerent. Qui tamen ne per omnia regiam potestatem sibi vindicarent, lege lata factum est, ut ab eis provocatio esset; neve possent in caput civis romani animadvertere iniussu populi, solum relictum est illis, ut coërcere possent, et in vincula publica duci iuberent. fr. 2. §. 16. D. de orig. iur. (I. 2.)

3. *Ulpianus libro V. ad Edictum.* In ius vocari non oportet, neque Consulem, neque Praefectum, neque Praetorem, neque Proconsulem, neque ceteros magistratus, qui imperium habent, et qui coërcere aliquem possunt, et iubere in c a r c e r e m duci; nec Pontificem, dum sacra facit, nec eos, qui propter loci religionem inde se movere non possunt; sed nec eum, qui equo publico in causa publica transvehitur. Praeterea in ius vocari non debet, qui uxorem ducit, aut eam, quae nubit, nec iudicem, dum de re cognoscit, nec eum, qui apud Praetorem causam agit, neque funus ducentem familiare, iustave mortuo facientem. fr. 2. D. de in ius voc. (II. 4.)

4 *Ulpianus libro XXIII. ad Edictum.* §. 4. In eum, inquit (Praetor), *qui aleae ludendae causa vim intulerit, uti quaeque res erit, animadvertam.* Haec clausula pertinet ad animadversionem eius, qui compulit ludere, ut aut mulcta mulctetur, aut in lautumias vel in vincula publica ducatur. fr. 1. §. 4. D. de aleatorib. (XI. 5.)

5. *Ulpianus libro III. de omnibus Tribunalibus.* Si quis iniuriam atrocem fecerit, qui contemnere iniuriarum iudicium possit ob infamiam suam et egestatem, Praetor acriter exsequi hanc rem debet, et eos, qui iniuriam fecerunt, coërcere. fr. 35. D. de iniur. et fam. libell. (XLVII. 10.)

33. §.

Fontosabb bűnvádi keresetek nyomozására a *quaestiones perpetuae* nevü állandó törvényszékek szolgáltak, melyeknek a praetorok voltak elnökei (lsd. fent a 18—20 §§-at.), mi által ezek befolyása a büntető eljárásban is nem épen csekély mértékben elősegíttetett. A *quaestiones perpetuae* a császárok korában is sokáig fenmaradtak, míg nem a városi praefectus hova-tovább terjedő büntető hatalmától mindinkább szűkebb korlátok közé szoríttat-

ván elvégre egészen megszüntek s egyszersmind a praetorok hajdani fényes állását sírba szállították. (l. 21. §.)

1. Walter 799.
2. *Ulpianus libro singulari de officio Praefecti urbi.* Omnia omnino crimina praefectura urbis sibi vindicavit, nec tantum ea, quae intra urbem admittuntur, verum ea quoque, quae extra urbem intra Italiam, ut epistola divi Severi ad Fabium Cilonem, Praefectum urbi, missa declaratur. fr. 1. pr. D. de off. praef. urbi. (I. 12.)
3. A praetorok közül általában azok birtak aránylag legnagyobb büntető hatalommal, kik egyszersmind tartományi helytartók valának.
4. Konstantinápoly városában a nép praetora *(Praetor plebis)* fenyítette meg a kisebb vétségeket és kihágásokat. Walter 803.

Harmadik Fejezet.

A törvényszékek a császárok alatt.

34. §.

Fentebb érintettük (21. §.), mikép a császárok korában is még hosszú ideig a praetorok kezében volt a polgári törvénykezés. Mellettük a consuloknak is voltak némi teendőik. A centumvirek törvényszékének tekintélye még emelkedett is, élükre pedig a decemvirek állíttattak. Új intézmény gyanánt felhozandó a városi praefectus *iurisdictio*ja, mely rendőri jelleggel biró peres ügyekre vonatkozott.

1. Walter 697. Danz I, 81. l.
2. V. ö. a 25. §-al.
3. Sua Consulibus, sua Praetoribus species. Minorum quoque magistratuum exercita potestas; legesque, si maiestatis quaestio eximeretur, bono in usu. Tac. Ann. IV. 6. (Tiberius császár idejében.)
4. Lásd a 33. §. 2. számát.

35. §.

O c t a v i a n u s császár a *lex Iulia iudiciorum privatorum* által az egész római birodalombeli bírák számát négyezerre emelte, kik csekélyebb jelentőségü perekben itéltek. A municipiumbeli magistratusok *iurisdictio*ja megszoríttatott; nem bírtak ők *imperium*- és *potestas*sal, s azért azon jogokkal sem, melyek inkább az *imperium*ból, mint a *iurisdictio*ból eredtek. A tőlük elvont ügyek egyenesen Rómába vitettek a praetorok elébe; később a távol fekvő vidékek könnyítésére a *consulares* és *iuridici* állittattak fel.

1. W a l t e r 698—699.
2. *Paulus libro I. ad Edictum.* Inter convenientes et de re maiore apud magistratus municipales agetur. fr. 28. D. ad munic. (L. 1).
3 *Ulpianus libro XLII. ad Sabinum.* Nec magistratibus licet aliquid iniuriose facere. Si quid igitur per iniuriam fecerit magistratus, vel quasi privatus, vel fiducia magistratus, iniuriarum potest conveniri. Sed utrum posito magistratu, an vero et quamdiu est in magistratu? Sed verius est, etc. (lsd. a 24. §. 3. sz.) fr. 32. D. de iniur. (XLVII. 10.)
4. *Paulus libro I. ad Edictum.* Ea, quae magis imperii sunt, quam iurisdictionis, magistratus municipalis facere non potest. §. 1. Magistratibus municipalibus non permittitur in integrum restituere aut bona rei servandae causa iubere possidere, aut dotis servandae causa, vel legatorum servandorum causa. fr. 26. D. ad munic. (L. 1.)
5. Sürgős esetekben a municipiumbeli magistratusok delegatio utján az imperiumból is kaptak valamit: *Ulpianus libro I. ad Edictum.* Quum res damni infecti celeritatem desiderat, et periculosa dilatio Praetori videtur, si ex hac causa sibi iurisdictionem reservet, magistratibus municipalibus delegandum hoc recte putavit. fr. 1. D. de damno infecto. (XXXIX. 2.)
6. *Ulpianus libro I. ad Edictum.* §. 3. Duas ergo res magistratibus municipalibus Praetor vel Praeses iniunxit, cautionem et possessionem; cetera suae iurisdictioni reservavit. §. 4. Si forte duretur non caveri, ut possidere liceat, quod causa cognita fieri solet, non Duumviros, sed Praetorem vel Praesidem permissuros, item ut ex causa decedatur de possessione. fr. 4. §. 3. 4. u. o.

7. A *consulares* Hadrianus (117—138 Kr. sz. u.), a *iuridiciarii* Marcus Antonius (161—180 Kr. sz. u.) által hozattak be.
8. A tartományokban a helytartó gyakorolta régi szokás szerint a *iurisdictiot*.

36. §.

Minden *iurisdictio* fölött a császár állott, ki az egész birodalomból hozzá intézett föllebbezéseket elfogadta s azokban vagy maga itélt Tanácsával (*consilium Principis*) együtt, vagy bírónak a senatust, valamely egyéb magistratust vagy magánszemélyt kirendelt.

1. Walter 700—701. Danz I. 85 l.
2. A császári Tanácset Hadrianus ruházta föl bizónyos hatáskörrel. A tanácsosokat a senatorok, lovagok és jogtudósok kebeléből, a senatus jóváhagyása mellett a császár választotta. Később a Tanácsnál *praefectus Praetorio* volt a császár személyes jelenlétének helyettese.
3. *Modestinus libro VIII. Regularum.* Dato iudice a magistratibus populi Romani cuiuscunque ordinis, etiam si ex auctoritate principis, licet nominatim iudicem declarantis, dederint, ipsi tamen magistratus appellabuntur. fr. 3. D. quis a quo appelletur. (XLIX. 3.)

37. §.

Constantinus császár óta Rómában a praetoroknak még mindig volt *iurisdicto*juk, ugy szinte Konstantinápolyban is praetorok voltak; de ezen *iurisdictio*juk bizonyos ügyekre lőn megszorítva. A rendes törvénykezés a két fővárosban most a városi *praefectus* (lsd a 33. §t.) s Rómában azonkívül még a városi *vicarius* birta. A tartományokban vagy igazgató, vagy proconsul, vagy Iustinianus császár óta praetor is gyakorolta a *iurisdictiot*; csakhogy a fentemlített tartományi gyülések (15 §.) megszüntével mindenkinek a tartományi fővárosba kellett mennie a törvényszékhez. A municipiumbeli magistratusoknak szinte volt némi *iurisdictio*juk (35. §. 5. sz.), végre oly városokban, melyek nem birtak magi-

stratussal, a *defensor*ok nyertek 50 (Iustinian óta pedig 300) *solidus*ig terjedő *iurisdictiot*.

1. Walter 702, Danz I, 101 s köv. l.
2. Lsd a 21 §. 5. és 6. számait.
3. A Iustinianus császár által ujonnan felállított praetorok intézményéről szólnak: Nov. 24. c. 4, Nov. 25. c. 5, Nov. 27. c. 2, Nov. 28. c. 3, Nov. 30. c. 9, melyek szerint ezen praetorok consuli jelvényekkel (ezüst szék, lictorok vesszőnyalábbal) éltek, tartományuknak katonai és polgári kormányzói voltak, és minden polgári és büntető ügyekben bíráskodtak.
4. *Impp. Valentinianus et Valens AA. Senecae, Defensori.* Si quis de tenuioribus ac minuscularиis rebus interpellandum te esse crediderit, in minoribus causis, id est usque ad quinquaginta solidorum summam, acta iudicialia conficiat, scilicet ut, si quando quis vel debitum iustum, vel servum, qui per fugam fuerat elapsus, vel quod ultra delegationem dederat, postulaverit, vel quodlibet huiusmodi, tua disceptatione restituas. Ceteras vero, quae dignae forensi magnitudine videbuntur, ordinario insinuato rectori. c. 1. C. de defensoribus civitatum. (I. 55.)
5. *Iidem et Gratianus AAA. ad Senatum.* Utili ratione prospectum est, ut innocens et quieta rusticitas peculiaris patrocinii, id est defensoris locorum, beneficio perfruatur, et apud eum in pecuniariis causis litigandi habeat facultatem. c. 3. C. u. o.
6. A *praetor fiscalis*ról már fentebb (a 21. §-ban) szólottunk.
7. Hit dolgában a püspököknek is volt *iurisdictio*juk.
8. Említendő még, hogy minden római magistratusnál bizonyos számu ülnökök (*assessores*) is voltak, kik fizetést húztak; véleményeikhez a magistratus nem volt kötve, de ha az ő tanácsuk vagy jelentésük folytán ez helytelen itéletet hozott, ezért ők felelősek voltak:
9. *Paulus libro III. ad Edictum.* Hoc edicto dolus debet ius dicentis puniri; nam si Assessoris imprudentia ius aliter dictum sit, quam oportuit, non debet hoc magistratui officere, sed ipsi Assessori. fr. 2. D. quod quisque iuris. (II. 2.)

HARMADIK SZAKASZ.

A RÓMAI PERRENDTARTÁS VAGYIS A RÓMAI TÖRVÉNYSZÉKEK ELŐTTI ELJÁRÁS.

A) Polgári eljárás.

Első Fejezet.

A legis actiok.

38. §.

A legrégibb eljárási nemekhez, melyeknél már praetor szerepel, számítandók a törvény által behozott *legis actiok* : *sacramentum*, *iudicis postulatio*, *condictio*, *manus iniectio* és *pignoris captio* ; mindezeknek czéljuk az volt, hogy jelképi cselekvények és szigorún megtartandó ünnepélyes szavak mellett a kereset megindíttassék s az előirt jogi útra irányoztassék. Különösen a négy elsőnek a hatóság előtt kellett történnie, miért is ezekről most rendre szólandunk.

1. Walter 667. Keller 12. Récsi 57 s köv.
2. Actiones, quas in usu veteres habuerunt, Legis actiones appellabantur, vel ideo quod legibus proditae erant, quippe tunc edicta Praetoris, quibus complures actiones introductae sunt, nondum in usu habebantur, vel ideo, quia ipsarum legum verbis accomodatae erant, et ideo immutabiles proinde atque leges observabantur. Gaius IV. §. 11.
3. Lege autem agebatur modis quinque, sacramento, per iudicis postulationem, per condictionem, per manus iniectionem, per pignoris captionem. Gaius IV. §. 12.

4. Ex omnibus autem istis causis certis verbis pignus capiebatur et ob id plerisque placebat hanc quoque actionem legis actionem esse; quibusdam autem non placebat, primum quod pignoris captio extra ius peragebatur, id est non apud Praetorem, plerumque etiam absente adversario, cum alioquin ceteris actionibus non aliter uti possent, quam apud Praetorem praesente adversario; praeterea nefasto quoque die, id est quo non licebat lege agere, pignus capi poterat. Gai. IV. §. 29.
5. Hogy a *legis actio*kkal csak római polgárok élhettek volna, nem bizonyos.

39. §.

A *legis actio sacramento* abban állott, hogy mindkét fél egymást kölcsönösen felhívta bizonyos összegnek (*summa sacramenti*) letételére azon föltét alatt, miszerint a pervesztes fél összege az *aerarium*ra szálljon. Ennél fogva az egész nem volt egyéb fogadásnál, melyet fölperes és alperes tettek állítmányaik igazsága- vagy igaztalanságára, mi fölött itéletig határozni a birónak volt dolga. A perlekedés ezen formája magától arra kényszeríté a feleket, miszerint a kérdésben forgó ügyöket jól formulázzák, még pedig szószerint azon törvény értelmében, melyen keresetük alapult. A legcsekélyebb eltérés a kiszabott szavaktól a per elvesztését vonta maga után.

1. Walter 668. Keller 13—16.
2. A *summa sacramenti*-t a XII. táblás törvény legalább 1000 *ass*nyi értékkel biró dolgoknál 500-, csekélyebb értékkel biróknál 50 *assra* határozta, mely pénzösszeg eleinte valamely templomban vagy más szent helyen (*in sacro*) letétetett; később azonban ez iránt csak kezest kellett állítani a praetornak.
3. Folyamatba tétetett a *legis actio sacramento* avval, hogy felperes a maga jogát ünnepélyes szavakkal állította, mire alperes ellent mondott. Azután mindkét fél letette a *summa sacramenti*-t. Végre még egymást kölcsönösen felhívták, miszerint bizonyos napon a decemvirek vagy centumvirek előtt — későbbi időben pedig, miszerint 30 nap mulva a praetor előtt — megjelenjenek, midőn aztán vagy a praetor a birót kinevezte, vagy a felek maguknak arbitert választottak, ki előtt a feleknek ügyök végleges eldöntétésére ismét kellett megjelenniök.

4. A pervesztő félnek az *aerariumra* szálló összege rendszerint áldozatokra fordíttatott.
5. Lsd alantabb a 44. §. 4. számát.

40. §.

A *legis actio per iudicis postationem* természete felől kevés tudomásunk van; igen valószínüleg abban állott, hogy a perlekedő felek azt, a mi fölött összevesztek, a *magistratus* (consul, praetor, proconsul, propraetor stb.) elé vitték, kitől e czélból valamely választott bírónak 30 nap alatt leendő megadását kívánták, hogy ennek ítélete az ügyet eldöntse. Itt is tehát a kérdéses dolognak vagy ügynek szoros formulázása megkívántatott.

1. Walter 669. 679. Keller 17.
2. E *legis actio* valószinüleg szintoly régi, mint a *sacramentum*, mivel ez utóbbit azon esetekben, melyekben a *sacramentum* szigoru szabályait alkalmazni nem lehetett, szükségkép pótolta.

41. §.

A *legis actio per condictionem* már igen korán előfordult kötelmi perekben s nevét az azt megelőző az ellenfélhez intézett felszólításról vette, mely szerint az utóbbi harminczad napra a praetor előtt volt köteles megjelenni *ad iudicem capiendum*. Legelőször a *lex Silia* hozta be *certa pecunia*-ra szóló keresetek számára, a *lex Calpurnia* pedig azt mindennemü *certa res*-re kiterjeszté. A *certum* igen természetesen bizonyos testes dolgot feltételezett; miután azonban a jogtudomány a testes dolgok mellé mint testetlen dolgokat a szolgalmakat és kötelmeket sorozta, ennélfogva a *dare* fogalma s az avval összekötött keresetnem az utóbbiakra is lett alkalmazhatóvá. Igy keletkezett azután sok *condictio incerti* is, midőn t. i. valamely testetlen dolognak eszmei adása- vagy visszaadására emeltetett a kereset. Ez utóbbi *condictio* ellentétben lévén a *condictio* eredeti fogalmával, *triticiaria*-nak neveztetett.

1. Walter 557. 559–560. 679. Keller 18.
2. Lsd. a 38. §. 4. számát.

3. *Ulpianus libro XXVII. ad Edictum.* Qui certam pecuniam numeratam petit, illa actione utitur: si certum petetur. Qui autem alias res, per triticiariam condictionem petet. Et generaliter dicendum est, eas res per hanc actionem peti, si quae sint praeter pecuniam numeratam, sive in pondere sive in mensura constent, sive mobiles sint sive soli. Quare fundum quoque per hanc actionem petimus, etsi vectigalis sit; sive etiam ius stipulatus quis sit, veluti usumfructum vel servitutem utrorumque praediorum: fr. 1. pr. D. de condict. tritic. (XIII. 3.)
4. A *condictio incerti*-nek a szövegben felállított fogalmát minden a digestákban előforduló alkalmaztatása bizonyítja. (Lsd Walter 559 : 43 jegyz.)
5. *Ulpianus libro XXVII. ad Edictum.* §. 1. Rem autem suam per hanc actionem nemo petet, nisi ex causis, ex quibus potest, veluti ex causa furtiva, vel in re mobili vi abrepta. fr. 1. §. 1. D. de cond. trit. (XIII. 3.) Tulajdon dolgát tehát rendszerint nem lehetett keresni *incerti condictio*-val.
6. Testetlen dolog is, mely a birtokostól valamely *delictum* által elvonatott, *incerti condictio*-val volt kereshető: *Ulpianus libro XXVIII. ad Edictum.* §. 2. Neratius libris Membranarum Aristonem existimasse refert, eum, cui pignori res data est, incerti condictione acturum, si ea surrepta sit. fr. 12. §. 2. D. de condict. furt. (XIII. 1)
7. A *condictio* egyszerűbb volt a két előbbi *legis action*ál, mert nem csak hogy a feleknek a praetor előtt csupán egyszer kellett megjelenniök, de az ünnepélyes szavak is vagy szükségtelenek vagy legalább sokkal kevesebbek voltak.

42. §.

A *legis actio per manus iniectionem* tulajdonkép nem volt egyéb, mint a végrehajtás foganatosításának kezdete. Hogy azonban valaki végrehajtás alá kerüljön, megkívántatik, miszeriut a hitelező követelése ne legyen kétséges, hanem bíróilag megítélve vagy legalább az adós részéről elismerve. Lényege tehát e *legis action*ak abban állott, hogy a hitelező a maga adósát bárhol megragadhatta s a praetor elé vezethette, hol ünnepélyes szavakkal megmondta, minek alapján tette ő kezét az adós személyére. Ha erre az adós, vagy helyette más, azonnal nem fizetett, jogában állott a hitelezőnek őt házába vezetni és

fogságban tartani, mire a végrehajtás bizonyos határidő lefolyta után valósággal be is következett. Az adós ezen eljárás után maga személyében nem mondhatott többé ellent, hanem legfeljebb az, a ki helyette a pert vitte; de ez utóbbinak egyszersmind az esetleges fizetésért is kellett kezeskedni. Ha felperes győzött, az itélet *duplum*ra ment.

1. Keller 19. Walter 680. 715.
2. Ezen *legis actio* tehát csak *iudicatus-* vagz *confessus*ra volt alkalmazható; később azonban a *depensi action*ál is volt helye a *manus iniectio*nak.

43. §.

A *pignoris captio* csak annyiban számítható a *legis actiok*hoz, a mennyiben ünnepélyes szavak mellett történt, mert sem nem a praetor előtt sem nem *dies fastus*-on, hanem egészen önkényesen ment végbe. Élhetett pedig vele a hitelező bizonyos követelések kielégítésére adósa vagyonán.

1. Walter 680. Keller 20.
2. Lsd a 38. §. 4. számát.
3. Természeténél fogva e *legis actio* a mi tárgyunkat illetőleg nem is bír fontossággal, s csak kiegészítésül volt itt felhozandó.
4. Zálogolási joggal birtak: a katonák azon kincstári tribunoson, kitől zsoldjukat (*aes militare*) kellett kapniok; a lovaskatonaság azon magánszemélyeken, kik a lovak és abrak megszerzésére tartoztak nekik pénzt (*aes equestre*, *aes hordearium*) adni; azok, kik valamely áldozatra szánt állatot (*hostia*) eladtak, a vételár iránt a vevőn; végre a publicanusok az adók behajtására. Az utóbbiaktól azonban eme jogukat a *praetori edictum* elvonta:
5. *Ulpianus libro LV. ad Edictum.* Praetor ait: QUOD PUBLICANUS, SEU QUIS PUBLICANI NOMINE VI ADEMERIT, QUODVE FAMILIA PUBLICANORUM, SI ID RES RESTITUTUM NON ERIT, IN DUPLUM, AUT SI POST ANNUM AGETUR, IN SIMPLUM IUDICIUM DABO. fr. 1. pr. D. de Public. (XXXIX. 4.)

Második Fejezet.

A formulák.

44. §.

Lényeges változást tapasztalt a törvénykezés az által, hogy a *legis actio*-k, melyek szorosan a törvény betüjéhez ragaszkodván a jognak szabadabb alakulásával elégtelenek bizonyultak, a *lex Aebutia* és két *Iuliai* törvény által megszüntettek. Helyükbe az úgynevezett *formulak* általi eljárás hozatott be, mely a magistratusoknak jelesen pedig a praetoroknak sokkal tágabb hatáskört engedett.

1. Walter 670 s köv. Keller 23.
2. Főhiánya a *legis actio*-knak abban állott, hogy a peres tárgy meghatározása kizárólag a feleket illette.
3. A *lex Aebutia* valószinüleg 550 kör. R. É. után keletkezett; a két *Iuliai* törvény közül pedig az egyik alkalmasint Caesartól eredt, s a másik Augustus császártól való (*lex Iulia iudiciorum privatorum.*)
4. Sed istae omnes legis actiones paulatim in odium venerunt. Namque ex nimia subtilitate veterum, qui tunc iura condiderunt, eo res perducta est, ut vel qui minimum errasset, litem perderet. Itaque per legem Aebutiam et duas Iulias sublatae sunt istae legis actiones, effectumque est, ut per concepta verba, id est per formulas litigaremus. Gaius IV. §. 30.

45. §.

A *legis actio*-knál a felek ünnepélyes szavai és cselekvényei *in iure*, voltak irányadók a rákövetkező *iudicium*ra nézve, úgy hogy a perlekedők a praetor előtt ugyan, de nem az ő vezetése alatt — habár másrészt saját veszélyökre is — magok szóltak és cselekedtek s a bírónak az volt feladata, hogy a praetornak minden további utasítása nélkül egyedül a szerint itéljen, mint a felek magok az ügyet *in iure* kiderítették. Ellenben a *formulak* rendszerében az *in iure* eljárásnak az volt főczélja, hogy elő-terjesztéseik- és ajánlataikhoz képest a felek a praetor-

tól valamely meghatározott, tüzetesen fogalmazott s irásba foglalt nyilatkozatot (*formula*) nyerjenek, mely a bírót oda utasítsa, hogy kizárólag e szerint nyomozza ki és döntse el a pert.

1. Ha az ügyet a centumvirek elé kell vala hozni, mint p. a *damnum infectum*, akkor még a régi eljárás tartatott meg oly formán, hogy a felek a praetorok valamelyike előtt *sacramentum*ban egyeztek, mely aztán a törvényszéknek *formula* helyett zsinórmértékül szolgált.
2. Rendes passusa minden formulának voltak eme szavak: SI PARET — CONDEMNA, SI NON PARET — ABSOLVE.
3. Kezdetben a formula *fictio* által a dolgot úgy intézte el, mintha már az illető *legis actio*val tétetett volna folyamatba; később azonban a praetor a maga *edictum*ában önálló, a különféle jogviszonyok lényegének megfelelő formulákat már előre felállított. A kereshető jogviszonyok szaporodtával igen természetesen a *formulak* is új meg új nemek által gyarapíttattak.
4. Sunt iura, sunt formulae de omnibus rebus constitutae, ne quis aut in genere iniuriae aut ratione actionis errare possit. Expressae sunt enim ex unius cuiusque damus, dolore, incommodo, calamitete; iniuria publicae a Praetore formulae, ad quas privata lis accomodatur. Cicero pro Q. Rosc. Com. VIII. 24.

46. §.

A *formula*kban a praetor tevékenysége leginkább mutatkozott. Hogy ne kelljen neki minden egyes esetben a bíróhoz bocsájtandó utasítást újból formulázni, hivatásának tekintette a praetor, az egyes keresetek számára, melyek a polgári életben leggyakrabban előfordultak s eddig a *legis actio*k alakjában kerültek a bíróság eljárása alá, állandó *formula*kat felállítani s azokat az *edictum*ban mindenkinek tudomására juttatni. Továbbá oly jogügyletek és viszonyok számára is hozott be formulákat, melyek eddigelé a polgárok jogéletében még elő nem fordultak ugyan, de melyek beperelhetését a természeti jogérzület es méltányosság ismerték el szükségesnek. Itt tehát a praetornak bő alkalma volt a maga jognézeteit

érvényre juttathatni, mi által közvetitőként jelentkezett a törvényhozás és igazságszolgáltatás közt. Az általa védett jogviszonyek nem is törvény erejénél fogva, hanem csupán az ő személyes törvénykezési hatalma s oltalma folytán megálltak; s azért a különféle formulákat tartalmazó *edictum*ai e jogszolgáltatásnak csupán hely- s időszerinti korlátok között érvénynyel biró tiszti szabályrendeleteknél nem voltak egyebek.

1. Walter 558 s köv. Keller 23. Rudorff (Römische Rechtsgeschichte.) 4.
2. A külömbség a között, hogy mikor érvényes valamely jogviszony a törvény erejénél fogva (*ipso iure*), s mikor a praetor törvénykezési hatalma (*ex iurisdictione*) s oltalma (*tuitione*) folytán, a következő helyekből kitünik:
3. *Ulpianus libro LXIII. ad Edictum.* Si ambo socii parem negligentiam societati adhibuimus, dicendum est, desinere nos invicem esse obligatos, ipso iure compensatione negligentiae facta. Simili modo probatur, si alter ex re communi aliquid perceperit, alter tantam negligentiam exhibuerit, quae eadem quantitate aestimatur, compensationem factam videri, et ipso iure invicem liberationem. fr. 10. pr. D. de compens. (XVI. 2.)
4. *Gaius libro I. Fideicommissorum.* Si quis usumfructum legatum sibi alii restituere rogatus sit, eumque in fundum induxerit fruendi causa, licet iure civili morte et capitis deminutione ex persona legatarii pereat ususfructus, qui huic ipso iure acquisitus est, tamen Praetor ex iurisdictione sua id agere debet, ut idem servetur, quod futurum esset, si ei, cui ex fideicommisso restitutus esset, legati iure acquisitus fuisset. fr. 29. D. de usu et usufructu. (XXXIII. 2.)
5. *Ulpianus libro XII. ad Edictum.* §. 5. Idem Pomponius scribit: etiamsi pro tutore negotia gerens auctoritatem accomodaverit, nihilo minus hoc edictum locum habere, nisi forte Praetor decrevit, ratum se habiturum id, quod his auctoribus gestum est, tunc enim valebit per Praetoris tuitionem, non ipso iure. fr. 1. §. 5. D. quod falso tutore. (XXVII. 6.)
6. Épen ezen jogosítványának, miszerint a bírónak utasításokat adhatott, köszönhette a praetor ama kitünő állást, melyet a törvénykezés terén elfoglalt, s a praetori *formula*-rendszer mintegy súlypontjává lett nem csak az egész törvénykezésnek, hanem az összes római jogtudománynak.

47. §.

Átmenetül a *legis actio*-król a *formulá*kra szolgáltak a *sacramentum* mintájára a praetor előtt kötendő *sponsiones*, melyek vagy *praeiudiciales* vagy *poenales* voltak, a mint vagy csupán a vitályos jog felől nyerendő *iudicium*ra vagy egyszersmind a vesztesnek, alaptalan perlekedése miatti, büntetésére — a *summa sponsionis* elvesztése által — voltak irányozva. Magában a *formula*-eljárásban pedig a praetor különféle módon segített magán. Némely esetekben ugyanis *fictio*val, vagy a nélkül is puszta hivatkozással a gyakorlati szükségre valamely már ismert keresetet más rokon jogviszonyra kiterjesztette; az ilyen kereset *actio fictitia*- vagy *utilis*-nek neveztetett, ellentétben amavval, melynek mintájára alkottatott s mely *actio directa* vagy *vulgaris* nevet viselt. Más esetekben meg tett tapasztalása alapján a maga *edictumá*ban bizonyos tényeket meghatározott, melyekből minden egyes esetben keresetet adand; e keresetek voltak az u. n. *actiones praetoriae in factum.*

1. Walter id. Keller 26. 27. 34.
2. Habemus adhuc alterius generis fictionis in quibusdam formulis : velut cum is, qui ex edicto bonorum possessionem petiit, ficto se herede agit. Quum enim praetorio iure et non legitimo succedat in locum defuncti, non habet directas actiones, et neque id, quod defuncti fuit, potest intendere suum esse, neque id quod defuncto debebatur, potest intendere dare sibi oportere : itaque ficto se herede intendit, veluti hoc modo : I. E. SI A. A., id est ipse actor, LUCIO TITIO HERES ESSET, TUM SI FUNDDM, DE QUO AGITUR, EX IURE QUIRITIUM EIUS ESSE PARERET. Vel si in personam agatur, praeposita similiter fictione illa subiicitur : TUM SI PARERET N. N. A. A. SESTERTIUM X. MILIA OPORTERE. Gai. IV. §. 34
3. Similiter et bonorum emtor ficto se herede agit ; sed interdum et alio modo agere solet. Nam ex persona eius, cuius bona emerit, sumta intentione convertit condemnationem in suam personam, id est, ut quod illius esset, vel illi dare oporteret, eo nomine adversarius huic condemnetur : quae species actionis appellatur Rutiliana, quia a Praetore P.

Rutilio, qui et bonorum venditionem introduxisse dicitur, comparata est. Superior autem species actionis, qua ficto se herede bonorum emtor agit, Serviana vocatur. Gaius IV. §. 35.

4. *Pomponius libro XXXIX. ad Quintum Mucium.* Quia actionum non plenus numerus est, ideo plerumque actiones in factum desiderantur. Sed et eas actiones, quae legibus proditae sunt, si lex iusta ac necessaria sit, supplet Praetor in eo, quod legi deest. Quod facit in lege Aquilia, reddendo actiones in factum accomodatas legi Aquiliae, idque utilitas eius legis exigit. fr. 11. D. de praescript. verb. (XIX. 5.)

5. *Ulpianus libro II. Disputationum.* Quoties deficit actio vel exceptio, utilis actio vel exceptio danda est. fr. 21. D. u. o.

6. Ceteras vero (sc. formulas) in factum conceptas vocamus, id est, in quibus nulla talis intentionis conceptio est; sed initio formulae nominato eo quod factum est, adiiciuntur ea verba, per quae iudici damnandi absolvendive potestas datur. Qualis est formula, qua utitur patronus contra libertum, qui eum contra edictum Praetoris in ius vocat; nam in ea ita est: RECUPERATORES SUNTO. SI PARET, ILLUM PATRONUM AB ILLO LIBERTO CONTRA EDICTUM ILLIUS PRAETORIS IN IUS VOCATUM ESSE, RECUPERATORIS ILLUM LIBERTUM ILLI PATRONO SESTERTIUM V MILIA CONDEMNATE: SI NON PARET, ABSOLVITE. — — et denique innumerabiles eiusmodi aliae formulae in albo proponuntur. Gai. IV. §. 46.

7. V. ö. a 86. és 89. §§-al is.

48. §.

Sőt előrebocsájtott hirdetés nélkül is adott a praetor valamely elébe hozott tényből a maga *edictum*ában keresetet; s ilyenkor egészen új s önálló formulákat szerkesztett, nem hagyta ő a *iudex*nek a vitályos jogot a polgárjogban föllelnie, hanem maga vállalta azt *imperium*ára, azaz a bírói elmarasztalást bizonyos tényekhez mint egyedüli föltéthez kötötte. Ehez képest a praetori *in factum*-féle kereseteknek processualis természete abban mutatkozik, hogy a formulában, melyet a praetor a felek előadásai folytán a bírónak — eljárása zsinórmértékeül —

előszabott, az állított tény megneveztetvén a bíró oda utasíttatott, miszerint az illetőt, ha amaz állítmány igaznak bebizonyúlna, egyenesen az *edictum*ban meghatározott összeg, vagy más esetekben az *interesse* erejéig elmarasztalja; a bíró pedig mit sem törődött azon jogelvvel, melynek alapján ő neki ily módon eljárnia kellett, elegendő biztosítékot látván a praetor tekintélye- és saját alárendeltségében. — Ellenben oly jogviszonyoknál, melyek már a polgári jogban ismertettek el kereshetőknek, a *formula*ban mindenekelőtt a viszony kellőképen megneveztetett, azután az ebből polgári jog szerint folyó igény állíttatott, s végre a bíró az ezek szerinti nyomozás eszközlésére és marasztaló végzésnek hozatalára utasíttatott.

1. Walter id. Keller 33.
2. Lsd a 47. §. 6. számát.
3. *Ulpianus libro IV. ad Edictum.* §. 2. Sed et si in alium contractum res non transeat, subsit tamen causa eleganter Aristo Celso respondit, esse obligationem (utputa dedi tibi rem, ut mihi aliam dares, dedi, ut aliquid facias); hoc συνάλλαγμα esse, et hinc nasci civilem obligationem. Et ideo puto, recte Iulianum a Mauriciano reprehensum in hoc: dedi tibi Stichum, ut Pamphilum manumittas, manumisisti, evictus est Stichus; Iulianus scribit: in factum actionem a Praetore dandam; ille ait: civilem incerti actionem, id est praescriptis verbis, sufficere; esse enim contractum, quod Aristo συνάλλαγμα dicit, unde haec nascatur actio. fr. 7. §. 2. D. de pactis. (II. 14.)
4. *In factum actio*-nak példájául szolgálhat: *Ulpianus libro XIV. ad Edictum.* Ait Praetor: NAUTAE, CAUPONES, STABULARII, QUOD CUIUSQUE SALVUM FORE RECEPERINT, NISI RESTITUENT, IN EOS IUDICIUM DABO. — Ex hoc edicto in factum actio proficiscitur. fr. 1. pr. fr. 3. §. 1. D. nautae, caupones etc. (IV. 9.) vagy:
5. *Ulpianus libro XXIV. ad Edictum.* Adversus mensorem agrorum Praetor in factum actionem proposuit, a quo falli nos non oportet. fr. 1. pr. si mensor fals. modum dixerit. (XI. 6.) vagy:
6. *Pomponius libro XXII. ad Sabinum.* §. 1. Permisisti mihi, ut sererem in fundo tuo et fructus tollerem; sevi, nec

pateris me fructus tollere. Nullam iuris civilis actionem esse, Aristo ait; an in factum dari debeat? deliberari posse; sed erit de dolo. fr. 16. §. 1. D. de praescr. verb. (XIX. 5)

49. §.

A *formula*nak négy része volt: a *demonstratio* vagyis a per tárgyát képező dolognak megnevezése; az *intentio* vagyis a felperes részéről tett állítás s az általa követelt jogi eldöntés megnevezése; az *adiudicatio* vagyis a birónak arrai felhalmazása, hogy mindenik félnek itélje oda, a mi a megosztandó tárgyból mostantól fogva kirekesztőleg az övé legyen; végre a *condemnatio* vagyis a bíróhoz bocsájtott azon utasítás, mint kelljen neki nyomozásai eredményéhez képest az ítéletet fogalmaznia.

1. Walter 672. Keller 39. Hugo 585 s köv. l.
2. Partes autem formularum hae sunt: demonstratio, intentio, adiudicatio, condemnatio. §. 40. Demonstratio est ea pars formulae, quae praecipue ideo inseritur, ut demonstretur res, de qua agitur; haec pars formulae: QUOD A. A. No. No. HOMINEM VENDIDIT. Item haec: QUOD A. A. APUD Nm. Nm. HOMINEM DEPOSUIT. §. 41. Intentio est ea pars formulae, qua actor desiderium suum concludit, velut haec pars formulae: SI PARET Nm. Nm. Ao. Ao. SESTERCIUM X MILIA DARE OPORTERE, item haec: QUIDQUID PARET N. N. A. A. DARE FACERE OPORTERE, item haec: SI PARET HOMINEM EX IURE QUIRITIUM Ai. Ai. ESSE. §. 42. Adiudicatio est ea pars formulae, qua permittitur iudici rem alicui ex litigatobus adiudicare: velut si inter coheredes familiae erciscundae agatur, aut inter socios communi dividundo, aut inter vicinos finium regundorum, nam illic ita est: QUANTUM ADIUDICARI OPORTET, IUDEX TITIO ADIUDICATO. §. 43. Condemnatio est ea pars formulae, qua iudici condemnandi absolvendive potestas permittitur, velut haec pars formulae: IUDEX Nm. Nm. Ao. Ao. SESTERCIUM X MILIA CONDEMNA: SI NON PARET ABSOLVE, item haec: IUDEX N. N. A. A. DUMTAXAT X MILIA CONDEMNA: SI NON PARET ABSOLVITO, item haec; IUDEX N. N. A. A. CONDEMNATO, ut non adiiciatur: X MILIA. Gaius IV. §§. 39—43.
3. Az *intentio* soha sem maradhatott el s rendszerint nem is fordulhatott elő egyedül; nem úgy a többi részek: Non tamen istae partes simul inveniuntur, sed quaedam inveniuntur, quae-

dam non inveniuntur. Certe intentio aliquando sola invenitur, sicut in praeiudicialibus formulis : qualis est, qua quaeritur, aliquis libertus sit, vel quanta dos sit et aliae complures, demonstratio autem et adiudicatio et condemnatio nunquam solae inveniuntur : nihil enim demonstratio sine intentione vel condemnatione valet; item condemnatio sine demonstratione vel intentione vel adiudicatio sine demonstratione et intentione et condemnatione nullas vires habet : ob id nunquam solae inveniuntur. Gaius IV. §., 44.

1. A körülményekhez képest a formulát még különös kikötéseknek vagy leirásoknak kellett megelőzniök, miket *praescriptio*-nak volt szokás nevezni : Item admonendi sumus, si cum ipso agamus, qui incertum promiserit, ita nobis formulam esse propositam, ut praescriptio inserta sit formulae loco demonstrationis, hoc modo : I. E. QUOD A. A. DE No. No. INCERTUM STIPULATUS EST, MODO CUIUS REI DIES FUIT, QUIDQUID OB EAM REM N. N. A. A. DARE FACERE OPORTET ET RELIQUA. Gai. IV. §. 136. Lsd Kellert 41—43. is.

50. §.

Az edictumban felállított formuláknak általában két főnemét kell megkülömböztetnünk; azok t. i. vagy *in ius*, vagy *in factum* valának fogalmazva. Az elsőknél az *intentio* valamely a polgári jogban alapuló jogviszonyra vonatkozott, ellenben az utóbbiaknál csupán tények állítását tartalmazta, úgy hogy a *demonstratio* az *intentio*ba volt beleszőve. Ezekhez tartoznak névszerint minden praetori *actiones in factum.* Mindazonáltal némely polgárjogi keresetekre nézve a praetor *albumá*ban mind *in ius*, mind *in factum* fogalmazott formulák voltak felállítva.

1. Walter 673. Keller 33. Hugo 593 s köv. l.
2. Sed eas quidem formulas, in quibus de iure quaeritur, in ius conceptas vocamus. Quales sunt, quibus intendimus nostrum esse aliquid ex iure Quiritium, aut nobis dare oportere, aut pro fure damnum decidere oportere : in quibus iuris civilis intentio est. Gaius IV. §. 45.
3. Lsd 47. §. 6. számát.
4. Sed ex quibusdam causis Praetor et in ius et in factum conceptas formulas proponit, velut depositi et commodati : illa enim formula, quae ita concepta est : IUDEX ESTO.

QUOD A. A. APUD N. N. MENSAM ARGENTEAM DEPOSUIT, QUA DE RE AGITUR, QUIDQUID OB EAM REM N. N. A. A. DARE FACERE OPORTERET EX FIDE BONA, EIUS IUDEX N. N. A. A. CONDAMNATO, NISI RETITUAT. S. NON PARET ABSOLVE, in ius concepta est. I. E. SI PARET A. A. APUD N. N. MENSAM ARGENTEAM DEPOSUISSE, EAMQUE DOLO MALO Ni. Ni. Ao. Ao. REDDITAM NON ESSE, QUANTI EA RES ERIT, TANTAM PECUNIAM IUDEX N. N. A. A. CONDEMNATO: SI NON PARET ABSOLVITO in factum concepta est. Similes etiam commodati formulae sunt. Gaius. IV. §. 47.

5, A praetor *albumában* némely polgárjogi keresetek számára felállított formulák különös gyakorlati fontossággal birtak a családfiakra nézve, minthogy ezek polgári jog szerint általában semmiféle követelési jogot nem támaszthattak:

6. *Paulus libro IX. ad Sabinum.* Filius familias suo nomine nullam actionem habet, nisi iniuriarum, et quod vi aut clam, et depositi, et commodati, ut Iulianus putat. fr. 9. D. de oblig. et actionib. (XLIV. 7.)

7. *Ulpianus libro I. Disputationem.* In factum actiones etiam filiifamliarum possunt exercere. fr. 13. u. o.

51. §.

A formulákkali eljárás nem csak Rómában, hanem azon külföldi városokban is követtetett, melyek polgárjog élvezetében voltak. A municipiumbeli hatóságok azoknak tudását részint a praetori *edictum*-, részint pedig a jogászok irataiból merítették. Magából értetődik, miszerint ezen eljáráshzz azon római hatóságok is ragaszkodtak, kik a tartományokban szolgáltatták ki az igazságot.

1. Walter 674.
2. Azért a praetorok ezen müködése a tartományokra is kihatott.

Harmadik Fejezet.

A római polgári per.

I. Czikk.

A per megindítása.

52. §.

Tekintsük már most rövid vázlatban a római polgári pert, hogy a praetorok állása, melyet a törvénykezés terén elfoglaltak annál szembetünőbb legyen. Nem akarunk itt a részletekbe ereszkedni, minthogy a római polgári per tökéletes taglalása, a mint azt ritka elmeéllel Keller adta „Der römische Civilprocess“ czimű remekművében, jelen értekezésünk szűk körén túl fekszik. Azért is elég legyen, reá valamint Walter munkájára hivatkoznunk.

53. §.

Kezdetét vette a per az ellenfél megidézésevel, mely a legrégibb időktől fogva s még a császárok idejében is kirekesztőleg felperes részéről történt; sőt a XII táblás tövény e tekintetben neki erőszak alkalmazását is megengedte. Mindazonáltal a praetori *edictum* s ennek alapján a későbbi jogtudomány és tövényhozás felperes ezen jogát bizonyos személyek-, idők- és helyekre nézve megszorították.

1. Keller 46. Walter 692 s köv. Hugo 612 s köv. l.
2. *Imp. Alexander A. Trophinio.* Sicut bonis moribus convenit reverentiam manumissoris uxori praeberi, ita re exigente in ius eam sine permissu Praetoris vocari prohibitum est. c. 1. C. de in ius voc. (II. 2.)
3. *Imperator Gordianus A. Nocturno.* Venia edicti non petita patronum seu patronam, eorumque parentes et liberos, heredes insuper, etsi extranei sint, a libertis seu liberis eorum non debere in ius vocari, ius certissimum est; nec in ea re rusticitati venia praebeatur, quum naturali ratione

honor huiusmodi personis debeatur. Quum igitur confitearis, patroni tui filium sine permissu praesidis te in ius vocasse, poenam edicto perpetuo praestitutam rescripto tibi concedi, temere desideras. c. 2. C. u. o.

4. *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Rosanae.* Qui in potestate patrum agunt, adversus eos experiri non possunt. Si igitur emancipata es, venia edicti petita hoc facere non prohiberis. Quod et in matris persona observandum est. c. 3. C. u. o.

54. §.

A praetori *edictum* általában következő osztályait külömböztette meg azon személyeknek, kiket vagy általában nem volt szabad törvény elé idézni, vagy kiknek megidéztetése csak a praetor különös engedelme mellett volt lehetséges: 1. az *imperium*mal biró megistratusokat, 2. a jogi cselekvényekre képtelen személyeket (*furiosi, infantes*). 3. mindazokat, kik épen valamely fontos jogi vagy vallásos cselekvényt végeztek, míg t. i. e cselekvény tartott, és kik a közjó érdekében távol voltak; 4. a szülőket, *patronust*, *patronat* s azok szüleit és gyermekeit, hanemha a praetor különös engedelmével. Ki e tilalom ellen vétni merészelt, büntetés alá esett.

1. Lsd a 32. §. 3. számát.
2. *Ulpianus libro V. ad Edictum.* Quique litigandi causa necesse habet in iure vel certo loco sisti, nec furiosos vel infantes. §. 1. Praetor ait: PARENTEM, PATRONUM, PATRONAM, LIBEROS, PARENTES PATRONI, PATRONAE IN IUS SINE PERMISSU MEO NE QUIS VOCET. §. 2. Parentem hic utriusque sexus accipe. fr. 4. pr. §. 1. 2. D. de in ius vocando. (II. 4.)
3. Természetes szülőit sem idézhette senki törvény elé: *Paulus libro I. Sententiarum.* Parentes naturales in ius vocare nemo potest; una est enim omnibus parentibus servanda reverentia. fr. 6. D. u. o.
4. Oly személyeket, kiknek irányában valaki tisztelettel tartozott viseltetni, ez utóbbi nem idézhette törvény elé: *Modestinus libro X. Pandectarum.* Generaliter eas personas, quibus reverentia praestanda est, sine iussu Praetoris in ius vocare non possumus. fr. 13. D. u o.
5. *Gaius libro I. ad legem XII. Tabularum.* Neque impuberes

puellas, quae alieno iure subiectae sunt, in ius vocare permissum est. fr. 22. pr. u. o.
6. Ki a praetor tilalma ellen cselekedett, 50 aranynyi bírságban marasztaltatott el. *Ulpianus libro V. ad Edictum.* In eum, qui adversus ea fecerit, quinquaginta aureorum iudicium datur; quod nec heredi, nec in heredem, nec ultra annum datur. fr. 24. D. u. o.
7. Lsd az 53. §. 2. 3. 4. számait is.

55. §.

A megidézés idejére vonatkozólag is szabott a praetor bizonyos korlátokat. Igy nem volt szabad valakit törvény elé idézni, midőn aratás vagy szüret őt a megjelenésben gátolta s ilyenkor csak igen fontos okoknál fogva engedtetett meg az illető megidéztetése; ily fontos ok volt p. ha a dolog halasztást nem türt. Ha valaki idézve meg nem jelent, akkor a bíró őt elmarasztalta, de falusi gazdák ellen nagyobb kímélettel járt el; ha pedig felperes az ellenfél meg nem jelenése által kárt nem vallott, akkor az utóbbi a büntetés alól fölmentetett.

1. *Ulpianus libro IV. de omnibus Tribunalibus.* Ne quis messium vindemiarumque tempore adversarium cogat ad iudicium venire, oratione divi Marci exprimitur, quia occupati circa rem rusticam in forum compellendi non sunt. §. 2. Sed excipiuntur certae causae, ex quibus cogi poterimus, et per id temporis, quum messes vindemiaeque sunt, ad Praetorem venire, scilicet si res tempore peritura sit, hoc est si dilatio actionem sit peremtura. Sane quoties res urget, cogendi quidem sumus ad Praetorem venire, verum ad hoc tantum cogi aequum est, ut lis contestetur; et ita ipsis verbis orationis exprimitur. Denique alterutro recusante post litem contestatam litigare, dilationem oratio concessit. fr. 1. pr. §. 2. D. de feriis. (II. 12.)
2. *Paulus libro I. ad Edictum.* Si quis in ius vocatus non ierit, ex causa a competente iudice mulcta pro iurisdictione iudicis damnabitur; rusticitati enim hominis parcendum erit. Item si nihil intersit actoris, eo tempore in ius adversarium venisse, remittit Praetor poenam, puta quia feriatus dies fuit. fr. 2. §. 1. si quis in ius vocatus non ierit. (II. 5.)

56. §.

Rendszerint felperes a maga ellenfelét, bárhol találta légyen, fölszólíthatta, miszerint őt azonnal *in ius* kö-

vesse. Vonakodás esetében felperes tanukat hívott föl, s akkor erőszakkal vezette alperest a praetor elé. Később azonban az *edictum* határozottan kijelenté, miszerint saját házától senkit sem szabad törvény elé hurczolni; de igen is szabad volt alperest szőlejéből, a fürdőből vagy szinházból elhurczolni; ha az alperes felperesnek fölszólítása következtében az utóbbinak a maga házába való belépést megengedte volna, akkor ez amannak személyén semmiféle erőszakoskodást nem követhetett el.

1. *Gaius libro I. ad legem XII. Tabularum.* Plerique putaverunt, nullum de domo sua in ius vocari licere, quia domus tutissimum cuique refugium atque receptaculum sit, eumque, qui inde in ius vocaret, vim inferre videri. fr. 18. D. de in ius voc. (II. 4.)
2. *Paulus libro I. ad Edictum.* Satisque poenae subire eum, si non defendatur, et latitet certum est, quod mittitur adversarius in possessionem bonorum eius. Sed si aditum ad se praestet, aut ex publico conspiciatur, recte in ius vo cari eum, Iulianus ait. fr. 19. D. de in ius voc. (II. 4.)
3. *Gaius libro I. ad legem XII. Tabularum.* Sed etiam a vinea, et balineo, et theatro nemo dubitat in ius vocari licere. fr. 20. D. u. o.
4. *Paulus libro I. ad Edictum.* Sed etsi is, qui domi est, interdum vocari in ius potest, tamen de domo sua nemo extrahi debet. fr. 21. D. u. o.
5. Ha az alperes felperest nem akarta személyesen *in ius* követni, akkor *vindex*et azaz helyettest tartozott állítani, ki a dolgot magára vállalván felperest a praetorhoz követte.

57. §.

Gyakran megesett, hogy az eljárás *in iure* több napi megjelenést tett szükségessé; azért a többszöri megidézés kikerülése tekintetéből szokássá vált, miszerint a praetor, mielőtt még a feleket magától elbocsátaná, alperest egy, felperessel kötendő, *vadimonium*-ra szorította, azaz meg kellett neki igérnie, hogy bizonyos napon ismét a törvényszék előtt fog megjelenni. Meg nem jelenése esetére pedig bizonyos összeget kellett letennie, mely a kereset neme s a peres tárgy nagyságához képest külömbözött és már felperes már a praetor által határoztatott

meg. A *municipium*okban, ha az ügy Rómába volt menesztendő, az itteni megjelenésre a magistratus határozta meg a *vadimonium* nagyságát s a vonakodó ellen egy *iudicium recuperatorium* intéztéztetett. Ha valaki távol volt, vagy elrejtődzött, hogy ne lehessen őt idézni, akkor a praetor az ellenfélnek a *missio in bona*-t, *venditio bonorum*-ot s t. eff. odaitélte.

1. Keller 47—49.
2. *Ulpianus libro LIX. ad Edictum.* §. 1. Praetor ait: QUI FRAUDATIONIS CAUSA LATITABIT, SI BONI VIRI ARBITRATU NON DEFENDETUR, EIUS BONA POSSIDERI VENDIQUE IUBEBO. fr. 7. §. 1. D. quibus ex causis in poss. (XLII. 4.)
3. *Papinianus libro XIV. Responsorum.* Ad cognitionem Imperatorum a Praeside provinciae remissus, etsi in ceteris litibus Romae defendere se non cogitur, tamen in provincia defendendus est. Nam et exsilio temporario puniti, si defensor non exsistat bona veneunt. fr. 13. D. u. o.
4. Lsd az 56. §. 2. számát.
5. A *vadimonium* helyett Marcus Aurelius császár a *litis denunciatio*t hozta be, mely abban állott, hogy felperes alperesnek a törvényszéken kívül a per megindítását megüzente, mely üzenet a peres tárgy közelebbi meghatározása mellett tanuk előtt történt s irásba is szokott foglaltatni. Ennek azután azon hatánya volt, hogy alperes bizonyos egyezségileg meghatározott napon a törvényszék előtt ismét tartozott megjelenni.

II. Czikk.

Eljárás in iure.

58. §.

Régibb időben a *legis actio*-k által kijelölt ösvényen, újabban pedig a *formula*perben avval kezdődtek a tárgyalások, hogy felperes ellenfelét keresetének alapja- és tartalmával megismertetvén az ő általa ajánlott *formula*t megnevezte (*edere actionem*). Ha a kérdésben lévő jogviszonynak megfelelő *formula* az *edictum*ban meg volt, a kereset a praetori *album*ra való hivatkozás által már iga-

zolva volt. Más esetekben azonban, midőn az *edictum* a kereset formulázását világosan a praetor *cognitio*jától tette függővé, vagy ha egészen új, szokatlan tényről volt szó, vagy ha a kereset nyilván alaptalan volt, a praetor a keresetet mindjárt előre visszautasította. Több megengedett kereset közül felperes szabadon választhatott.

1. *Ulpianus libro IV. ad Edictum.* Qua quisque actione agere volet, eam prius edere debet. Nam aequissimum videtur, eum, qui acturus est, edere actionem, ut proinde sciat reus, utrum cedere, an contendere ultra debeat, et, si contendendum putet, veniat instructus ad agendum, cognita actione, qua conveniatur. fr. 1. pr. D. de edendo. (II. 13.)
2. G a i u s IV. §. 41. Lsd a 49. §. 2. sz. alatt.
3. *Ulpianus libro IV. ad Edictum.* §. 1. Edere est etiam copiam describendi facere, vel in libello complecti, et dare, vel dictare. Eum quoque edere Labeo ait, qui producat adversarium suum ad album, et demonstret, quid dictaturus sit, vel id dicendo, quo uti velit. fr. 1. §. 1. D. de edendo. (II. 13.)
4. *Ulpianus libro XXIX. ad Edictum.* Ait Praetor: IN EUM, QUI EMANCIPATUS AUT EXHEREDATUS ERIT, QUIVE ABSTINUERIT HEREDITATE EIUS, CUIUS IN POTESTATE, QUUM MORIRETUR, FUERIT, EIUS REI NOMINE, QUAE CUM EO CONTRACTA ERIT, QUUM IS IN POTESTATE ESSET, SIVE SUA VOLUNTATE, SIVE IUSSU EIUS, IN CUIUS POTESTATE ERIT, CONTRAXERIT, SIVE IN PECULIUM IPSIUS, SIVE IN PATRIMONIUM EIUS, CUIUS IN POTESTATE FUERIT, EA RES REDACTA FUERIT, ACTIONEM CAUSA COGNITA DABO IN ID, QUOD FACERE POTEST. fr. 2. pr. quod cum eo, qui in aliena potestate. (XIV. 5.)
5. Lsd a 48. §. 6. számát.
6. *Ulpianus libro XLII. ad Sabinum.* Generaliter novimus, turpes stipulationes nullius esse momenti. fr. 26. D. de verb. oblig. (XLV. 1.)
7. *Pomponius libro XXII. ad Sabinum.* Veluti si quis homicidium vel sacrilegium se facturum promittat. Sed et officio quoque Praetoris continetur, ex huiusmodi obligationibus actionem denegari. fr. 27. D. de verb. oblig. (XLV. 1.)

59. §.

A *litis contestatio*-ig felperes az ajánlott formulán még mindig javitásokat tehetett, s szintúgy alperes is; de a *litis contestatio* után már nem. Ha tehát egy ily

hibás formula után a **praetor** fogalmazta a magáét és a *iudicium*ot constituálta, ezen körülmény az egész ügynek elvesztését vonhatta maga után; jogászi ügyesség ennélfogva e tekintetben főkellék volt. Ha felperes ellenfelének bizonyos minőségei iránt, melyeket a maga keresetlevelének helyes fogalmazására okvetlenül tudnia kellett, kételkedett, akkor ez utóbbit a praetor előtt arra szoríthatta, miszerint neki a kellő felvilágositást nyujtsa. Mindezen tárgyalások szóbeli úton történtek és róluk valamint a magistratus (praetor) *interlocutio*iról valószínüleg már igen korán jegzőkönyv felvétetett.

1. Keller 51.
2. *Imp. Severus et Antoninus AA. Valenti.* Edita actio speciem futurae litis demonstrat; quam emendari vel mutari licet, prout edicti perpetui monet auctoritas, vel ius reddentis decernit aequitas. c. 3. C. de edendo. (II. 1.)
3. *Callistratus libro II. Edicti monitorii.* Toties heres in iure interrogandus est, qua ex parte heres sit, quoties adversus eum actio instituitur, et dubitat actor, qua ex parte is, cum quo agere velit, heres sit. Est autem interrogatio tunc necessaria, quum in personam est actio, et ita, si certum petetur, ne, dum ignoret actor, qua ex parte adversarius defuncto heres exstiterit, interdum plus petendo aliquid damni sentiat. fr. 1. pr. D. de interrogationibus. (XI. 1.)
4. *Ulpianus libro XXII. ad Edictum.* §. 4. Qui tacuit apud Praetorem, in ea causa est, ut instituta actione in solidum conveniatur, quasi negaverit se heredem esse; nam qui omnino non respondit, contumax est, contumaciae autem poenam hanc ferre debet, ut in solidum conveniatur, quemadmodum si negasset, quia Praetorem contemnere videtur. §. 9. Qui interrogatus responderit, sic tenetur, quasi ex contractu eius obligatus, pro quo pulsabatur, dum ab adversario interrogatur. Sed et si a Praetore fuerit interrogatus, nihil facit Praetoris auctoritas, sed ipsius responsum sive mendacium. fr. 11. §§. 4. 9. D. u. o.
5. A decretumok feljegyzése iránt: L. Piso (nyilván praetor peregrinus) multos codices implevit earum rerum, in quibus ita intercessit, quod iste aliter, atque ut edixerat, decrevisset. Cic. Verr. I. 46.
6. A tárgyalások feljegyzésének példájául szolgálhat: *Scaevola libro XXVI. Digestorum.* Defendente tutore, pupillus condemnatus ex contractu patris accepit curatorem; inter quem

et creditorem a c t a f a c t a sunt apud Procuratorem Caesaris infra scripta: *Priscus Procurator Caesaris dixit: faciat iudicata; Novellius Curator dixit: abstineo pupillum; Priscus Procurator Caesaris dixit: responsum habes, scis, quid agere debeas.* Quaesitum est: an secundum haec a c t a adolescens a bonis patris abstentus sit? Respondi: próponi abstentum. fr 2 1. D. de auct. et consensu tut. (XXVI. 8.)

7. A magistratus előtti *interlocutio*k feljegyzését tanusítja: *Imp. Gordianas A. Asclepiadoto.* Interlocutio praesidis apud a c t a s i g n a t a, ut nisi solutioni debiti is, qui convenitur obsequium praestitisset, duplum seu quadruplum inferat, voluntas potius comminantis, quam sententia iudicantis est, quum placitum huiusmodi, ne rei iudicatae auctoritatem obtineat, iuris ratio declaret. c. 4. C. comminationes. (VII. 57.)

60. §.

Ha az ügy ugyanazon napon nem tárgyaltathatott vagy be nem fejeztethett, alperes *vadimonium* által tartozott magát ismét megjelenésre lekötelezni. Ha ennek folytán alapos ok nélkül elmaradt, felperes erről tanuk előtt jegyzőkönyvet vett fel, és most vagy a *vadimonium*ban kikötött öszveg fizetését, vagy régibb jog szerint alperes személyes fogságát, — a mint ez valamely elmarasztalt ellen foglalt helyet — vagy végre a praetori *edictum* szerint javainak birtokába való küldetését követelhette. Hasonló kényszer alkalmaztatott az olyan ellen is, ki megjelent ugyan, de felelni vonakodott.

1. V. ö. az 57. §-al.
2. Alapos okul, melylyel valaki a meghatárzott napon való meg nem jelenését kimenthette, a praetori edictum szerint szolgálhattak: ha valaki önvétke nélkül municipiumbeli hivatalánál fogva gátoltatott; ha ki tanúnak kiszemeltetvén a bírósághoz épen nem mehetett; ha ki betegség, vízáradás, vihar miatt meg nem jelenhetett; ha ki önvétke nélkül saját magistratusa által letartóztattatott; nőszemély, ha terhes állapotban volt; ha ki előbb számüzetett; ha ki valamelyik családtagjának eltemettetése miatt nem mehetett; ha ki az ellenség által fogságba ejtetett. Lsd fr. 2. 3. 4. D. si quis cautionibus. (II. 11.)
3. *Paulus libro XII. ad Edictum.* Ergo sciendum est, non aliter hoc edictum locum habere, quam si amici eius interrogati fuerint, an defendant, aut si nemo sit, qui interrogari

potest. Ita enim absens defendi non videtur, si actor ultro interpellat, nec quisquam defensioni se offerat, eaque testatione complecti oportet. fr. 22. pr. D. ex quib. caus. mai. (IV. 6.)

4. *Ulpianus libro V. ad Edictum.* Praetor ait: IN BONA EIUS, QUI IUDICIO SISTENDI CAUSA FIDEIUSSOREM DEDIT, SI NEQUE POTESTATEM SUI FACIET, NEQUE DEFENDETUR, IRI IUBEBO. fr. 2. pr. D. quib. ex caus. in poss. (XLII. 4.)

5. *Ulpianus libro XLIV. ad Edictum.* Non defendere videtur, non tantum, qui latitat, sed et is, qui praesens negat se defendere, aut non vult suscipere actionem. fr. 52. D. de div. reg. iur. (L. 17.)

61. §.

Az *in iure*-féle eljáráshoz tartozott még az arróli gondoskodás is, hogy az itt rendbehozandó *iudicium* későbbi folyama meg ne akadályoztassék, vagy annak eredménye hatálytalanná ne tétessék. Ezt a *cautio*-k által kellett eszközölni. Magától értetődik, hogy felperes *cautio*-adásra nem volt kötelezve, csak az alperes, ez utóbbi pedig a következő esetekben: 1. a *vindicatio*knál, még pedig a) a tulajdoni és örökségi perekben, midőn a per egész folyama alatt birta a kereseti dolgot; azon esetre tehát, ha ő lenne a vesztes fél, felperesnek biztosítékot tartozott adni: *stipulatione pro praede litis et vindiciarum* a dolognak a belőle húzott gyümölcsökkeli visszaadására vagy: *satisdatione iudicatum solvi* csupán a dolog s a vele járó érdeknek megtéritésére. b) A szolgalmak iránti keresetekben (*actio confessoria et negatoria*) a *cautio*-t *iudicatum solvi.* — 2. A személyes kereseteknél az *edictum* szavai szerint egyáltalában a *cautio*-t *iudicatum solvi* a) következő kereseteknél: *actio iudicati, depensi, de moribus mulieris, iudicium fructuarium*; b) ha alperes egyszer valamikor már fizetésre képtelen és csőd alatt volt.

1. Keller 56. Récsi 69.

2. Si in rem agebatur, mobilia quidem et moventia, quae modo in ius adferri adducive possent, in iure vindicabantur ad hunc modum: qui vindicabat, festucam tenebat, deinde ipsam rem adprehendebat, velut hominem, et ita dicebat: HUNC

EGO HOMINEM EX IURE QUIRITIUM MEUM ESSE AIO SECUNDUM SUAM CAUSAM SICUT DIXI. ECCE TIBI VINDICTAM IMPOSUI, et simul homini festucam imponebat; adversarius eadem similiter dicebat et faciebat; quum uterque vindicasset, Praetor dicebat MITTITE AMBO HOMINEM; illi mittebant; qui prior vindicaverat, ita alterum interrogabat, POSTULO ANNE DICAS QUA EX CAUSA VINDICAVERIS; ille respondebat IUS PEREGI SICUT VINDICTAM IMPOSUI; deinde qui prior vindicaverat dicebat: QUANDO TU INIURIA VINDICAVISTI D AERIS SACRAMENTO TE PROVOCO; adversarius quoque dicebat similiter: EGO TE; seu L asses sacramenti nominabant; deinde eadem sequebantur quae quum in personam ageretur; postea Praetor secundum alterum eorum viudicias dicebat, id est interim aliquem possessorem constituebat, eumque iubebat praedes adversario dare litis et vindiciarum, id est rei et fructuum: alios autem praedes ipse Praetor ab utroque accipiebat sacramenti, quod id in publicum cedebat. Gaius IV. §. 16.

3. *Ulpianus libro LXXVII. ad Edictum.* §. 2. In hac stipulatione, quia plures causae sunt una quantitate conclusae, si committetur statim stipulatio ex uno casu, amplius ex alio committi non potest. fr. 5. §. D. iudicatum solvi. (XLVI. 7.)

4. *Idem libro LXXVIII. ad Edictum.* Iudicatum solvi stipulatio tres clausulais in unum collatas habet: de re iudicata, de re defendenda, de dolo malo. fr. 6. D. u. o.

5. *Ulpianus libro XXXI. ad Edictum.* §. 7. Marcius Paulus quidam fideiusserat pro Daphnide, mercedem pactus ob suam fideicommissionem, et sub nomine alterius ex eventu litis caverat sibi certam quantitatem dari; hic a Claudio Saturnino Praetore maiores fructus inferre iussus erat, et advocationibus ei idem Saturninus interdixerat. Videbatur autem mihi iudicatum solvi fideiussisse, et quasi redemtor litis exstitisse, et velle a Daphnide mandati iudicio consequi, quod erat condemnatus; sed rectissime divi Fratres rescripserunt, nullam actionem eum propter suam calliditatem habere, quia mercede pacta accesserat ad talem redemtionem. Marcellus autem sic loquitur de eo, qui pecunia accepta spopondit, ut, si quidem hoc actum est, ut suo periculo sponderet, nulla actione agat; sin vero non hoc actum est, utilis ei potius actio competat. Quae sententia utilitati rerum consentanea est. fr. 6. §. 7. D. mandati vel contra. (XVII. 1.)

6. *Paulus libro LXXIII. ad Edictum.* §. 2. Incertam quantitatem continet stipulatio iudicatum solvi, et rem ratam domi-

num habiturum, et damni infecti, et his similes, in quibus respondetur, scindi eas in personas heredum; — — — hoc enim facere verba stipulationis: *quanti ea res est.* fr. 2. §. 2. D. de stipul. praet. (XLVI. 5.)

62. §.

Alaptalan perlekedés ellen többféle biztosíték létezett. 1. Az alperes, ha felperestől a kereseti igényt alaptalanul elvitatta, ez utóbbi általi meggyőzetése esetében a kétszeres összegben marasztaltatott el (*lis inficiando crescit in duplum*), s ez történt az *actio iudicati*, *depensi*, *legis Aquiliae, de certa re, per damnationem legata*-nál. 2. Felperes néha győzelme esetére *in iure* alperestől büntetésül az ő patvarkodásáért bizonyos összeget — mely rendesen a peres tárgy nehányad részét tette — kiköthetett magának (*sponsio poenalis*); de viszont neki is kellett ugyanannyit alperesnek megigérni azon esetre t. i., ha ez utóbbi lenne a győztes (*restipulatio*). 3. Azonkívül alperes mindig kivánhatta felperestől a perpatvarkodási esküt (*iusiurandum calumniae*). 4. Némely kereseteknél (*actio furti, vi bonorum raptorum, legis Plaetoriae, iniuriarum, de dolo malo, pro socio, fiduciae, tutelae, mandati, depositi*) az elmarasztalás (*condemnatio suo nomine*) *infamiat* vont maga után. 5. Alperes felperes ellen mindig indíthatta a *iudicium calumniae*-t, ha ez tudva lépett fel ellene alaptalan keresettel, s ezen *iudicium* a peres tárgy értékének $^1/_{10}$-ére, tilalmaknál $^1/_4$-ére rúgott. 6. A pervesztő felperes ellen alperes mindig indíthatta a *contrarium iudiciumot* a tőle követelt összeg egy hányadára.

1. Keller 58. Récsi 70. Hugo 598 l.
2. *Ulpianus libro XLIII. ad Sabinum.* Sic quid ex famosa causa et non famosa debeatur, id solutum videtur, quod ex famosa causa debetur. Proinde si quid ex causa iudicati et non iudicati debeatur, id putem solutum, quod ex causa iudicati debetur, et ita Pomponius probat. Ergo si ex causa, quae infitiatione crescit, vel poenali debetur, dicendum est, id solutum videri, quod poenae habet liberationem. fr. 7. D. de solut. (XLVI. 3.)
3. Non tamen haec summa sponsionis exigitur, nec enim poe-

nalis est, sed praeiudicialis, et propter hoc solum fit, ut per eam de re iudicetur; unde etiam is cum quo agitur, non restipulatur. Gaius IV. §. 94.

4. Nunc admonendi sumus, magnam curam egisse eos, qui iure sustinebant, ne facile homines ad litigandum procederent, quod et nobis studio est. Idque eo maxime fieri potest, quod temeritas tam agentium, quam eorum, cum quibus ageretur, modo pecuniaria poena, modo iurisiurandi religione, modo infamiae metu coërcetur. pr. I. de poena temere litig. (IV. 16.)

III. Czikk.

Eljárás in iudicio.

63. §.

A tárgyalások befejezésénél a perlekedő felek régi szokás szerint tanukat hívtak föl, részint azért, hogy ama tárgyalások ünnepélyesen fejeztessenek be, részint pedig, hogy az *in iure* való eljárás egész menetét a *iudicium*ban majdan igazolhassák. Ezen tanu-felhivás volt a *litis contestatio*, melynek az volt főeredménye, hogy általa a kereset megsemmisült s helyébe új kötelem lépett t. i. a *reum condemnari oportere*. Ez által az ügy annyira fejlődött, hogy már *in iudicium* volt áttehető. Most a praetor megadta az alkalmas formulát, melynek kitöltésénél egyuttal a bírót is kirendelte, hogy a *lis contestata* felől szerzett meggyőződése után a formula adta utasitáshoz képest alperest vagy elmarasztalja vagy fölmentse. Erre mindkét félnek — ha csak bizonyitékok megszerezhetésére vagy más fontos okból nem kaptak volna a praetor- vagy consultól halasztást — harmadnapra a *iudicium* előtt kellett megjelennie. A *iudicium*ban ültek a *iudex*, *arbiter*, vagy *recuperator*ok, az első mindig a maga tanácsától (*consilium*) körülvéve.

Most mindenek előtt a dolog röviden fejtegettetett, aztán kimeritően meghányatott, végre pedig a tartott szófeleselések (*altercatio*) után a dolog mellett és ellen szóló

tanúk kihallgattattak. A tanuknak a magok állításait esküvel kellett megerősítniök; személyes jelenlétüket irásban bemutatott nyilatkozataik is pótolhatták, mely esetben az eskü természetesen nem fordult elő; tanúskodásra való kényszer, polgári ügyekben legalább, egész Iustiniánus császár idejéig ismeretlen volt.

1. Keller 66.
2. Walter (695) azt vitatja, miszerint az *in iure*-féle eljárás befejeztével a *lex Pinaria* kivánalmához képest még egy 30 napnyi határidő adatott, melynek lefolyta után a *iudex* választatott s az időközben szerkesztett formula által kineveztetett, egyúttal pedig a *litis contestatio* végrehajtatott s a netalán kikötött *cautio iudicatum solvi* (lsd a 61. §-t) is fizettetett. Azonban lásd erről Keller 50. §. 595. jegyzetét.
3. Időhalasztás igen ritkán adatott. *Ulpianus libro I. de officio Consulis.* Oratione quidem divi Marci amplius, quam semel, non esse dandam instrumentorum dilationem, expressum est, sed utilitatis litigantium gratia causa cognita et iterum dilatio tam ex eadem, quam ex alia provincia, secundum moderamen locorum, impertiri solet, et maxime si aliquid inopinatum emergat. Illud videndum, si defunctus acceperit aliquam dilationem propter instrumenta, an successori quoque eius dari debeat? an vero, quia iam data est, amplius dari non possit? Et magis est, ut et hic causa cognita dari debeat. fr. 7. D. de feriis. (II. 12.)
4. *Paulus libro V. Sententiarum.* In pecuniariis causis omnis dilatio singulis causis plus semel tribui non potest; in capitalibus autem reo tres dilationes, accusatori duae dari possunt, sed utrumque causa cognita. fr. 10. D., u. o.
5. *Callistratus libro I. Cognitionum.* — — Humanum est, propter fortuitos casus dilationem accipi, veluti quod pater litigator filium vel filiam, vel uxor virum, vel filius parentem amiserit, et in similibus causis cognitionem ad aliquem modum sustineri. fr. 36. pr. D. de iudiciis. (V. 1.)
6. Azon harmadnap *dies perendinus*-nak is neveztetett: Iam illud mihi quidem mirum videri solet, tot homines tam ingeniosos, per tot annos etiam nunc statuere non potuisse, utrum diem tertium an perendinum: iudicem an arbitrum: rem an litem dici oporteret. Cic. pro Muraena. 12.
7. A dolog meghányatását *causae coniectio*-nak nevezték: *Paulus libro XVI. ad Plautium.* Regula est, quae rem, quae est, breviter enarrat, non ut ex regula ius sumatur, sed ut

ex iure, quod est, regula fiat. Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, et, ut ait Sabinus, quasi causae coniectio, quae simul quum in aliquo vitiata est, perdit officium suum. fr. 1. D. de div. reg. iur. (L. 17.)

8. Hogy a tanuknak a magok állításait esküvel kellett megerősítniök, következő hely bizonyítja: „Firmissimis enim et sanctissimis testimoniis virorum optimorum causa Roscii communita est. Si iam tibi deliberatum est, quibus abroges fidem iuris iurandi responde." Cic. pro Rosc. Comoedo. 15. 43–44.

9. A tanuskodásra való kényszer csak Iustinianus által lett behozva: *Imp. Iustinianus A.* Constitutio iubet, non solum in criminalibus iudiciis, sed etiam in pecuniariis unumquemque cogi testimonium perhibere de his, quae novit, cum sacramenti praestatione, vel iurare, se nihil compertum habere, exceptis personis, quae legibus testari prohibentur, ei illustribus, et his, qui illustres antecedunt, nisi sacra forma interveniat; et siquidem in regia urbe testes habitent, viva voce testimonium ferre, si vero non adfuerint, mitti ad eos procuratores partium, ut apud eos deponant, ut apud eos deponant, quae noverint, vel deierent, quae ignorant, scilicet et in testimonio, quod in gestis fit, iisdem personis excusatis. §. 1. Omnes autem de his interlocutiones et productiones sine dispendio testium fieri vult. c. 16. C. de testib. (IV. 20.)

64. §.

Egyéb bizonyitékok valának okiratok, köztudomásu tények és a vallomás kierőszakoltatása kínfaggatás által. Ez utóbbi azonban csupán örökségi perekben, s ezekben is csak rabszolgák ellen alkalmaztatott. A félpróbát a bíró eskü által kiegészíttethette, s valószinüleg mint a praetor előtt, úgy a *iudicium*ban is az egyik fél a másiknak felajánlhatta az esküt. A dolog kellő meghányatása után egy kérdések és feleletekből álló szóváltásban a végzés hozatalára a főpontok még egyszer recapituláltattak.

1. Keller 66.

2. *Gaius libro XXX. ad Edictum provinciale.* Admonendi sumus, interdum etiam post iusiurandum exactum permitti constitutionibus principum ex integro causam agere, si quis nova instrumenta se invenisse dicat, quibus nunc solis usurus sit. Sed hae constitutiones tunc videntur locum

habere, quum a iudice aliquis absolutus fuerit; solent enim saepe iudices in dubiis causis exacto iureiurando secundum eum iudicare, qui iuravit. Quodsi alias inter ipsos iureiurando transactum sit negotium, non conceditur eandem causam retractare. fr. 31. D. de iureiurando (XII. 2.)

3. *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Severae.* In bonae fidei contractibus, nec non etiam in ceteris causis, inopia probationum per iudicem iureiurando, causa cognita, rex decidi oportet. c. 3. C. de reb. cred. et iureiurando. (IV. 1.)

4. *Paulus libro III. Quaestionum.* §. 3. In omnibus autem visionibus, quas proposuimus, licentia concedenda est ei, cui onus probationis incumbit, adversario suo de rei veritate iusiurandum inferre, prius ipso pro calumnia iurante, ut iudex iuramenti fidem secutus ita suam sententiam possit formare, iure referendae religionis ei servando. fr. 25. §. 3. D. de probat. (XXII. 3.)

65. §.

Biztosíték nyujtása a *iudex* elötti megjelenésre itt már nem létezett, de fölösleges lett volna is; mert ha alperes meg nem jelent, akkor vagy szóbeli tudosítás, vagy irás, vagy nyilvánosan kifüggesztett *edictum* által háromszor megidéztetett, mire a per az ő távollétében is volt folytatható és jogerejü itélet is hozathatott. — Csak egyes esetekben, ha mint fentebb mondatott *cautio iudicatum solvi* volt kikötve, maga ezen *cautio* is *iudicium*bani megjelenés gyanánt vétetett.

1. *Ulpianus libro VIII. Disputationum.* Ad peremtorium edictum hoc ordine venitur, ut primo quis petat post absentiam adversarii edictum primum, mox alterum, (*libro IV. de omnibus Tribunalibus*) per intervallum non minus decem dierum, (*libro VIII. Disputationum*) et tertium. Quibus propositis, tunc peremtorium impetret; quod inde hoc nomen sumsit, quod perimeret disceptationem, hoc est ultra non pateretur adversarium tergiversari. fr. 68—70. D. de iudiciis. (V. 1.)

2. *Idem libro IV. de omnibus Tribunalibus.* In peremtorio autem comminatur is, qui edictum dedit, etiam absente diversa parte cogniturum se et pronuntiaturum. (*libro VIII. Disputationum.*) Nonnunquam autem hoc edictum post tot numero edicta, quae praecesserunt, datur, nonnunquam post unum vel alterum, nonnunquam statim, quod appellatur unum pro omnibus. Hoc autem aestimare oportet eum, qui

ius dicit, et pro conditione causae, vel personae, vel temporis ita ordinem edictorum vel compendium moderare. fr. 71. 72. D. u. o.

3. *Imp. M. Aurelius Antoninus A. Publicio.* Non semper compelleris, ut adversus absentem pronunties, propter subscriptionem patris mei, qua significavit, etiam contra absentes sententiam dari solere. Id enim eo pertinet, ut etiam absentem damnare possis, non ut omnimodo necesse habeas. c. 1. C. quomodo et quando iudex sent. proferre debeat. (VII. 43.)

4. *Imp. Gordianus A. Severo.* Cessante quoque causa peremtorii edicti adversus eos, qui admoniti iudicio adesse noluerunt, sententiam a iudice posse proferri, certum est. c. 2. C. u. o.

66. §.

A *iudicium*nak végczélja az itélet (*sententia*) hozatala volt s azért is a praetor, mint már fentebb érintettük (v. ö. a 63. §-al), a formulának azon részében, mely *condemnatio*-nak neveztetett, a bírót (vagy bírákat) határozottan alperesnek vagy elmarasztalására vagy fölmentésére utasította, ez lévén czélja a *litis contestatio*-ból keletkezett kötelemnek. Erre nézve is a *iudex*nek magát a praetori edictum részletesb intézkedéseihez kellett tartania, a mint ezt a Digestak számos helye bizonyítja. A *legis actio*k idejében az elmarasztalás magának a peres dolognak visszaszolgáltatására, a *formulak* általi eljárásban pedig mindég bizonyos pénzösszegre szólt. Az itélet írásba foglaltatott ugyan, de élő szóval volt kihirdetendő; ünnepélyes szavak használata vagy indokok felemlítése nem kívántatott, csupán mindkét félnek jelenléte. Ha a *iudicium* több személyből (*recuperator*ok- vagy választott bírákból) állott, akkor szótöbbség határozott, de szavazategyenlőség fölmentésnek vétetett; ha a bírák többsége oda nyilatkozott volna, miszerint a dolog előtte még nem eléggé világos, az itélet hozatalát addig elnapolták (*ampliatio*), még magokkal tisztába nem jöttek. Az ítélet kihirdettetésével megszünt a bírónak (vagy bíráknak) hiva-

tása, a dolog *res iudicata*-vá lett s ez okból a bíró saját itéletét többé meg nem másíthatta.

Némely esetekben pedig a bírói itéletet egyéb cselekvények is pótolták; így, ha az adós a maga tartozását a magistratus előtt önként bevallotta; vagy, ha a perlekedő felek keresetük alapos vagy alaptalan volta felől a praetor előtt esküt ajánlottak egymásnak, midőn aztán a másiknak lelkiismerete vétetett mintegy birónak s a felhivott vagy esküdni, vagy fizetni vagy pedig az esküt visszatolni tartozott; végre az is volt lehetséges, hogy a felek a magistratus előtt peralkura (*transactio*) léptek, vagy ügyök végleges eldöntését a bíróságon kívül választott bíróra (*arbiter*) bízták.

1. Walter 687–691. Keller 66. Récsi 66.

2. *Modestinus libro VII. Pandectarum.* Res iudicata dicitur, quae finem controversiarum pronuntiatione iudicis accepit; quod vel condemnatione vel absolutione contingit. fr. 1. D. de re iudicata. (XLII. 1.)

3. *Imp. Alexander A. Vectio* Praeses provinciae non ignorat, definitivam sententiam, quae condemnationem vel absolutionem non continet, pro iusta non haberi c. 3. C. de sentent. (VII. 45).

4. Tollitur adhuc obligatio litis contestatione, si modo legitimo iudicio fuerit actum. Nam tunc obligatio quidem principalis dissolvitur, incipit autem teneri reus litis contestatione: sed si condemnatus sit, sublata litis contestatione, incipit ex causa iudicati teneri. Et hoc est, quod apud veteres scriptum est: ante litem contestatam dare debitorem oportere; post litem contestatam condemnari oportere; post condemnationem iudicatum facere oportere. Gaius III. §. 180.

5. Omnium autem formularum, quae condemnationem habent, ad pecuniariam aestimationem condemnatio concepta est, itaque etsi corpus aliquod petamus, velut fundum, hominem, vestem aurum, argentum, iudex non ipsam rem condemnat eum, cum quo actum est, sed, ut olim fieri solebat, aestimata re, pecuniam eum condemnat. Gai. IV. § 48.

6. Valamely az *imperium* alatt kirendelt *iudicium* csak addig mondhatott itéletet, mig az, a ki kirendelte az *imperium*mal fel volt ruházva. Ezen idő alatt tehát az itéletet ki kellett eszközölni, minthogy különben felperes perét vesztette;

azért a *sub imperio iudiciara* mindig a hivatalos év kezdetét szokták bevárni.

7. *Paulus libro XVII. ad Edictum.* Pomponius libro tricesimo septimo ad Edictum scribit: si uni ex pluribus iudicibus de liberali causa cognoscenti de re non liqueat, ceteri autem consentiant, si is iuravit sibi non liquere, eo quiescente ceteros, qui consentiant, sententiam proferre, quia, etsi dissentiret, plurium sententia obtineret. fr. 36. D. de re iudicata. (XLII. 1.)

8. *Idem libro XVII.ad Edictum.* Inter pares numero iudices si dissonae sententiae proferantur, in liberalibus quidem causis, secundum quod a divo Pio constitutum est, pro libertate statutum abtinet, in aliis autem causis pro reo; quod et in iudiciis publicis obtinere oportet. §. 1. Si diversis summis condemnent iudices, minimum spectandam esse, Iulianus scribit. fr. 38. D. u. o.

9. *Imp. Valerianus et Gallienus AA. Quinto.* Arbitri nulla sententia est, quam scriptam edidit litigatoribus, si non ipse recitavit. Si igitur nihil fallis, omissa provocationis mora ex integro iudicari impetrabis a rectore provinciae. c. 1 C. de sententiis. (VII. 44.)

10. *Ulpianus libro XXVII. ad Edictum.* Post rem iudicatam. vel iureiurando decisam, vel confessionem in iure factam nihil quaeritur post orationem divi Marci, quia in iure confessi pro iudicatis habentur. fr. 56. de re iudicata. (XLII. 1.)

11. *Idem libro XXVII. ad Edictum* §. 6. Ait Praetor: EUM, A QUO IUSIURANDUM PETETUR, SOLVERE AUT IURARE COGAM. Alterum itaquae eligat reus, aut solvat, aut iuret; si non iurat, solvere cogendus erit a Praetore. §. 7. Datur autem et alia facultas reo, ut, si malit, referat iusiurandum; et si is, qui petet, conditione iurisiurandi non utetur, iudicium ei Praetor non dabit; aequissime enim hoc facit, quum non deberet displicere conditio iurisiurandi ei, qui detulit. Sed nec iusiurandum de calumnia referenti defertur, quia non est ferendus actor, si conditionis, quam ipse detulit, de calumnia velit sibi iurari. fr. 34. D. §§. 6. 7. de iureiurando. (XII. 2.)

12. Peralku nem eredményezett végrehajtást, hanem csak közönséges keresetet vagy kifogást: *Hermogenianus libro I. iuris Epitomarum.* Qui fidem licitae transactionis rupit, non exceptione tantum summovebitur, sed et poenam, quam, si contra placitum fecerit, rato manente pacto stipulanti recte promiserat, praestare cogetur. fr. 16. D. de transactionibus. (II. 15.)

13. Az *arbitrium* hatásáról: *Ulpianus libro IV. ad Edictum.* Ex compromisso placet exceptionem non nasci, sed poenae petitionem. fr. 2. de recept. qui arbitrium receperunt. (IV. 8.

Negyedik Fejezet.

Végrehajtás, csőd, sectio.

67. §.

A hozott itélet végrehajtásaróli gondoskodás az *imperium*mal felruházott magistratusokhoz tartozott. Régibb jog szerint az elmarasztalt félnek az itélet folytán támadt kötelezettségének teljesitésére 30 napnyi időhaladék adatott, melynek sükertelen lefolyta után az ellenfél őt *per manus iniectionem* ismét a törvényszék elé vitte, minek az volt a következménye, hogy most az adós személye került végrehajtás alá; a hitelező ugyanis őt házába hurczolta, 60 napig békóban tartotta és ezen idő alatt nevét valamint adósságának nagyságát három egymás után következő vásárnapon nyilvánosan kihirdette; s ha ennek daczára sem találkozott, ki őt kiváltotta volna, vagy megölhette vagy külföldre mint rabszolgát eladhatta.—A praetori jog szintén megtartotta ugyan amaz elvet, miszerint mindenek előtt a győztes fél gondoskodjék az itélet végrehajtásáról, de nem engedte meg az utóbbinak, hogy az adós személyét támadja meg; csupán ennek vagyona ellen fordulhatott. Ha az elmarasztalt fél a kiszabott időben nem tőn eleget kötelességének, akkor a győztes ellenfél (rendszerint a perben állott felperes) a praetornál *decretum*ot eszközlött ki magának, melynek alapján azután az adósnak összes vagyonába, még pedig szükség esetéiben törvényszéki szolgák segítségével is, lépett. Ez nek egy különös tilalom által védett, az adóssal közös birtokot adott ennek vagyonában, a vagyon fentartására, praetori zálog-

jogot, végre oly jogosítványt is, miszerint az adós vagyonát követelésének kielégitése czéljából eladhatta. Ily *immissioi* végrehajtás alá kerűlt az is, ki vagy távol volt, vagy elrejtődzött, vagy a *vadimonium* teljesítését elmulasztotta, vagy végre a praetor előtt felelni vonakodott.

1. W a l t e r 715—716. K e l l e r 83. R é c s i 73.

2. Sic enim sunt, opinor, verba legis: AERIS CONFESSI REBUSQUE IURE IUDICATIS TRIGINTA DIES IUSTI SUNTO. POST DEINDE MANUS INIECTIO ESTO. IN IUS DUCITO. NI IUDICATUM FACIT, AUT QUIS ENDO EM (EUM) IURE VINDICIT, SECUM DUCITO VINCITO; AUT NERVO AUT COMPEDIBUS QUINDECIM PONDO NE MINORE AUT SI VOLET MAIORE VINCITO. SI VOLET SUO VIVITO; NI SUO VIVIT, QUI EM (EUM) VINCTUM HABEBIT LIBRAS FARRIS ENDO DIES DATO, SI VOLET PLUS DATO. Erat autem ius interea paciscendi, ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies sexaginta; inter eos dies trinis nundinis continuis ad Praetorem in comitium producebantur, quantaeque pecuniae iudicati essent praedicabatur, tertiis autem nundinis capite poenas dabant, aut trans Tiberim peregre venum ibant. Sed eam capitis poenam sanciendae, sicut dixi, fidei gratia, horrificam atrocitatis ostentu novisque terroribus metuendam reddiderunt. Nam si plures forent, quibus reus esset iudicatus, secare si vellent, atque partiri corpus addicti sibi hominis permiserunt. Et quidem verba ipsa legis dicam ne existimes, invidiam me istam forte formidare. TERTIIS, inquit, NUNDINIS PARTIS SECANTO. SI PLUS MINUSVE SECUERUNT, SE FRAUDE ESTO. G e l l i u s XX. 1.

3. V. ö. a 42. §-al.

4. *Ulpianus libro III. de officio Consulis.* A divo Pio rescriptum est magistratibus populi Romani, ut iudicum a se datorum vel arbitrorum sententiam exsequantur hi, qui eos dederunt. §. 1, Sententiam Romae dictam etiam in provinciis posse Praesides, si hoc iussi fuerint, ad finem persequi, Imperator noster cum patre rescripsit. fr. 15 pr. §. 1. de re iudicata. D. (XLII. 1.) E joggal Italiában csak a praetor, a tartományokban a helytartók birtak.

5. *Idem libro LXVIII. ad Edictum.* Si quis missus fuerit in possessionem fideicommissi servandi causa, et non admittatur, potestate eius inducendus est in possessionem, qu eum misit; at si quis volet uti interdicto, consequens erit dicere, interdictum locum habere. Sed melius erit dicere,

extra ordinem ipsos iure suae potestatis exsequi oportere decretum suum, nonnunquam etiam per manum militarem. fr. 3. pr. D. ne vis fiat ei, qui in poss. missus erit. (XLIII. 4.)

6. *Idem libro LXXII. ad Edictum.* Ait Praetor: SI QUIS DOLO MALO FECERIT, QUO MINUS QUIS PERMISSU MEO, EIUSVE, CUIUS DE EA RE IURISDICTIO FUERIT, IN POSSESSIONE BONORUM SIT, IN EUM IN FACTUM IUDICIUM, QUANTI EA RES FUIT, OB QUAM IN POSSESSIONEM MISSUS ERIT, DABO. §. 1. Hoc edictum summa providentia Praetor proposuit; frustra enim in possessionem mitteret rei servandae causa, nisi missos tueretur, et prohibentes venire in possessionem coërceret. §. 2. Est autem generale hoc edictum; pertinet enim ad omnes, qui in possionem a Praetore missi sunt; convenit enim Praetori, omnes, quos ipse in possessionem misit, tueri. Sed sive rei servandae causa, sive legatorum, aut ventris nomine in possessionem missi fuerint, habent ex hoc edicto in factum actionem, sive dominus, sive alter prohibuerit. fr. 1. pr. §§. 1. 2. D. u. o.

7. *Idem libro XII. ad Edictum.* Tres fere causae sunt, ex quibus in possessionem mitti solet: rei servandae causa, item legatorum servandorum gratia, et ventris nomine. Damni enim infecti nomine si non caveatur, non universorum nomine fit missio, sed rei tantum, de qua damnum timetur. fr. 1. D. quib. ex caus. in poss. eatur. (XLII. 4.)

8. *Idem libro III. Disputationum.* Non est mirum, si ex quacunque causa magistratus in possessionem aliquem miserit, pignus constitui, quum testamento quoque pignus constitui posse, Imperator noster cum patre saepissime rescripsit. §. 1. sciendum tamen, ubi iussu magistratus pignus constituitur, non alias constitui, nisi ventum fuerit in possessionem. fr. 26. D. de pignorat. act. (XIII. 7.)

9. *Paulus libro II. Quaestionum.* §. 2. Creditor autem conditionalis in possessionem non mittitur, quia is mittitur, qui potest bona ex edicto vendere. fr. 14. §. 2. D. quib. ex caus. in poss. eatur. (XLII. 4.)

10. *Idem libro LXII. ad Edictum.* Quum dicitur: ET EIUS, CUIUS BONA POSSESSA SUNT A CREDITORIBUS, VENEANT, PRAETERQUAM PUPILLI, ET EIUS, QUI REI PUBLICAE CAUSA SINE DOLO MALO ABFUERIT, intelligimus eius, qui dolo malo abfuerit, posse venire. §. 2. Sed et si ab hostibus quis captus sit, creditores eius in possesionem mittendi sunt, ut tamen non statim bonorum venditio permittatur, sed interim bonis curator detur. fr. 6. §§. 1. 2. D. u. o.

11. De újabb jog szerint a vagyon ellen irányzott végrehajtáson kívül még személyes kényszer is jött alkalmazásba akkor t. i. midőn az adós vagyonhiány miatt nem fizethetvén adósságának személyes szolgálatok általi lefaragására szoríttatott vagy magánbörtönbe záratott.

68. §.

Ha több hitelező volt, akkor ezek a XII táblás törvény rendeletéhez képest az adóst darabokra szétvagdalhatták, habár tényleg ez soha nem történt; a praetor itt is lépett föl enyhitőleg; ő t. i. ez esetben is helyezte a hitelezőket az adós összes vagyonának birtokába oly formán, hogy nekik ezen birtokot 30, vagy ha a közadós már meghalálozott volna 15 napig adta, mely idő alatt a város legjártabb terein falragaszok (*libelli*) által az adós vagyona nyilvános áruba bocsájtatott. Ha ezen határidőn belől az adós vagy helyette más a fizetést megajánlotta, akkor kezesség mellett az *immissio* hatása megszüntettetett. Ellenben az idő elteltével a hitelezők a magok kebeléből egy *magistert* választottak, ki újabbi határidő sikertelen lefolytával az adós vagyonát nyilvános árverés utján annak (*bonorum emtor*) addicálta, ki a hitelezőknek a legtöbb százalékot igérte. Egyenlő ajánlatoknál valamelyik hitelező, azután pedig az adós valamelyik vérrokona birt elsőbbséggel.

1. Walter 719. Keller 85.
2. Lsd a 67. §. 2. számát.
3. Si quidem vivi bona veneant, iubet ea Praetor per dies continuos XXX possideri et proscribi; si vero mortui, per dies XV. Postea iubet convenire creditores et ex eo numero magistrum creari i. e. eum, per quem bona veneant. Itaque si vivi bona veneant, in diebus (X legem bonorum vendendorum fieri) iubet, si mortui, in diebus (V a quibus tum) vivi bona XXX (XX ?), mortui vero XX (X ?) emtori addici iubet. Quare autem tardius viventium bonorum venditio compleri iubetur, illa ratio est, quia de vivis curandnm erat, ne faeile bonorum venditiones paterentur. Gaius III. §. 79.
4. *Paulus libro LIX ad Edictum.* Cum unus ex creditoribus postulat in bona debitoris se mitti, quaeritur, utrum solus is, qui petit, possidere possit, an, cum unus petit, et Praetor permiserit, omnibus creditoribus aditus sit ? Et commodius

dicitur, cum Praetor permiserit, non tam personae solius petentis, quam creditoribus, et in rem permissum videri; quod et Labeo putat. Nec videbitur libera persona acquirere alii, quia nec sibi quidquam acquirit, cui Praetor permittit hoc, sed aliquid ex ordine facit, et ideo ceteris quoque prodest. Plane si is postulaverit, qui creditor non est, minime dicendum est, vel eum, qui creditor est, possidere posse, quia nihil egit talis postulatio. Aliter atque si creditor, cui permissum est possidere, postea recepit debitum suum; ceteri enim poterunt peragere bonorum venditionem. fr. 12. pr. D. de rebus auct. ius. poss. (XLII. 5.)

5. Az *addictio*-ig a bukottnak még mindig megengedtetett a *defensio*, *satisdatio* mellett, mi által a bekövetkezett becsületvesztésen s azon kívül mind az, a mi evvel járt, ismét megerőtleníttetett: *Ulpianus libro III. Regularum.* §. 1. Defendere debitorem sicut ante, quam bona eius possiderentur, licet, ita post bonorum quoque possessionem eius, sive ipse sui, sive alius defensionem eius suscipiat, debet satisdare, ut satisdatione interposita iudicium accipiatur, et a possessione discedatur. fr. 33. §. 1. D. u. o.

6. *Gaius libro XXIV. ad Edictum provinciale.* Cum bona veneunt debitoris, in comparatione extranei, et eius, qui creditor cognatusve sit, potior habetur creditor cognatusve, magis tamen creditor, quam cognatus, et inter creditores potior is, cui maior pecunia debetur. fr. 16. D. u. o.

69. §.

Ha a közadós vagyonának eladatása kihuzódott vagy különben a tömeg érdeke úgy kívánta, akkor a hitelezők egyetértőleg a praetorral gondnokot neveztek ki. A vevő (*bonorum emtor*) a vagyonba úgy mint valamely *universitas*ba lépett, de csak praetori jog szerint; a dolgok birtokának megszerzésére a praetor neki különös tilalmat adott; egyébiránt csupán praetori tulajdont nyert, s a követelések és tartozások nem egyenesen, hanem a *rutiliusi* és *servianusi* keresetekbei átöltöztetés utján szállottak rá. A hitelezők *immissio*ja s a vagyon eladatása a bukottra nézve még halálával is *infamiat* vont maga után.

1. *Paulus libro LIX. ad Edictum.* Creditore in possessionem rerum debitoris misso, curator constitui debet, si quaedam actiones periturae sint. §. 1. Datur in creditorem actio, qui

in possessionem missus est, de eo, quod ex bonis debitoris ad eum pervenit. Si nondum sit aliquid consecutus, actiones suas praestabit. Datur autem in factum actio adversus eum, et omne, quod in actionem negotiorum gestorum veniret si posset agi, restituendum a creditore. fr. 14. D. de reb. auct. (XLII. 5.)

2. Csalárd elidegenítésekből az *immissio* előtt és alatt keletkezett a *paulicianusi* kereset megtérítés-, s az *interdictum fraudatorium* visszahelyezésre: Item si quis in fraudem creditorum rem suam alicui tradiderit, bonis eius a creditoribus ex sententia Praesidis possessis, permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione eam rem petere, id est dicere, eam rem traditam non esse, et ob id in bonis debitoris mansisse §. 6. I. de actionibus (IV. 6.)

3. *Ulpianus libro LXVI. ad Edictum.* Ait Praetor: QUAE FRAUDATIONIS CAUSA GESTA ERUNT CUM EO, QUI FRAUDEM NON IGNORAVERIT, DE HIS CURATORI BONORUM, VEL EI, CUI DE EA RE ACTIONEM DARE OPORTEBIT, INTRA ANNUM, QUO EXPERIUNDI POTESTAS FUERIT, ACTIONEM DABO, IDQUE ETIAM ADVERSUS IPSUM, QUI FRAUDEM FECIT, SERVABO. fr. 1. pr. D. quae in fraud. cred. (XLII. 8.)

4. Bonorum quoque emtori similiter proponitur interdictum, quod quidam possessorium vocant. Gai. IV. §. 145.

5. Lsd a 35. §-t Gaius-nál (IV.) fent a 47 §. 3. sz. alatt.

70. §.

Végre említendő még az u. n. *sectio bonorum*, midőn valamely vagyon mint összeség az állam részéről adatott el, mi névszerint elitélés s vagyonelkobzás következtében, valamint az államnak azon jogigénye érvényesítésére történt, melyet a bizonyos tilos cselekvényeket elkövetők jószágaira tartott. A praetornak itt azon feladata jutott, miszerint a quaestorokat az illető jószág birtokába vezesse, melyet emezek e legtöbbet igérőnek eladtak. A vevő (*sector*) quiritar tulajdont, s a birtok elérhetésére különös tilalmat nyert, de azért a vagyonbeli adósságokat is tartozott magára átvállalni.

1. Walter 722. Récsi 216. Hugo 557 l.

2. Item ei, qui publica bona emerit, eiusdem conditionis interdictum proponitur, quod appellatur sectorium, quod sectores vocantur, qui publice bona mercantur. Gaius IV. §. 146.

Ötödik Fejezet.

Perorvoslatok.

71. §.

Ezeknél is a praetorok nem csekély szerepet játszottak, de magától értetődik csak a respublica idejében. — Régibb jog szerint következő perorvoslatok léteztek: a) az alperes részéröli tagadás által (*infitiando*) a bírói itélet érvénytelenné válhatott, de ez alperesre nézve mindig a *duplum* veszélyével járt (*lis infitiando crescit et duplum*); b) mindkét fél a bírói határozatok ellen *ex magna in iusta causa* előbbi állapotbai visszahelyezést (*restitutio in integrum*) kívánhatott; végre c) a praetor bírói cselekvénye vagy általában valamely magistratus mindennemű tiszti cselekvénye ellen, ha ez által a felek egyike magát jogaiban megsértve érezte, nyitva állott az utóbbinak az út, miszerint a maga ügyét vagy a másik praetor-, vagy egy consul-, vagy végre a tribunok collegiumához felebbezze; mely felebbezésnek az volt eredménye, hogy ama sérelmes cselekvény a megkeresett felsőbb bíróság által hatálytalaníttatott, de soha nem megváltoztattatott. — A császárok idejében természetesen ezekhez történt a felebbezés. Csakhamar azonban a sűrű felebbezések túlszaporodása miatt a császárok e czélra másokat, jelesen az időszerinti városi praefectust kirendelték. Mindazonáltal, mint már fentebb (a 34. §-ban) említettük, egy ideig a praetorok is tartottak meg némi *iurisdictiot*; s azért is Rómában városi magistratusoktól ugyan a városi praefectus- s illetőleg a császárhoz történt a felebbvitel, Italiában azonban a *munici-*

*pium*beli magistratusoktól a praetor fogadta el a felebbezéseket.

1. Walter 723. Keller 82. Récsi 72.
2. *Ulpianus libro IV. ad Edictum.* Post rem iudicatam, etiamsi provocatio non est interposita, tamen si negetur, iudicatum esse, vel ignorari potest, an iudicatum sit, quia adhuc lis subesse possit, transactio fieri potest. fr. 11. D. de transactionibus. (II. 15.)
3. *Idem libro XI ad Edictum.* §. 2. Nunc videndum, qui in integrum restituere possint. Et tam Praefectus urbi, quam alii magistratus pro iurisdictione sua restituere in integrum possunt, tam in aliis causis, quam contra sententiam suam. fr. 16. §. 5. D. de minoribus. (IV. 4.)
4. Iisdem temporibus Romae M. Coelius Rufus Praetor, causa debitorum suscepta, initio magistratus tribunal suum iuxta Trebonii, Praetoris urbani, sellam collocavit ut, si quis adpellasset, — — fore auxilio pollicebatur. Caes. de bello civ. III. 20.
5. A tartományokban a helytartók-, proconsulok- s illetőleg a császárhoz vitettek az ügyek, ki aztán bírónak a senatust szokta kirendelni.
6. Kirendelt bíróságtól a kirendelőhöz történt a felebbezés: *Papirius Iustus libro I. de Constitutionibus.* §. 1. Iidem (sc. Impp. Antoninus et Verus) rescripserunt: ab iudice, quem a Praeside provinciae quis acceperat, non recte Imperatorem appellatum esse, ideoque reverti eum a Praesidem debere. fr. 21. §. 1. D. de appellationibus et relationibus. (XLIX. 1.)

72. §.

A felebbezés alakjához okvetlenül megkívántatott, hogy vagy mindjárt az itélet hozatalával az irományokhoz teendő s feljegyzendő szóbeli nyilatkozat által, vagy bizonyos határidőn belől irásbelileg (jegyzőkönyv által) külön adassék be. Erre a bíró a történt felebbezésről az illető félnek bizonyítványt tartozott adni a *litterae dimissoriae* vagy máskép *apostoli* által, mikhez az összes irományok másolatban csatoltattak, s az egész csomag további tárgyalás végett törvényes időben a felsőbb bírósághoz felterjesztetett.

1. Walter 725.
2. *Macer libro I. de Appellationibus.* Sed si quid acta quis

appellaverit, satis erit, si dicat: Appello. fr. 2. D. de appellationibus. (XLIX. 1.)

3. *Marcianus libro I. de Appellationibus.* §. 4. Sed et sin. appellatione si fuerit transactum, similiter rescriptum este Si quis ipso die inter acta voce appellavit, hoc eo sufficit; sin autem hoc non fecerit, ad libellos appellatorios dandos biduum vel triduum computandum est. fr. 4. §. 5. D. u. o.

4. *Marcianus libro II. de Appellationibus.* Post appellationem interpositam litterae dandae sunt ab eo, a quo appellatum est, ad eum, qui de appellatione cogniturus est, sive principem, sive quem alium; quas litteras dimissorias sive apostolos appellant. fr. un. pr. D. de libell. dimissoriis. (XLIX. 6.)

5. *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. dicunt.* Apostolos autem post interpositam provocationem etiam non petente appellatore sine aliqua dilatione iudicem dare oportet, cautione videlicet de exercenda provocatione in posterum minime praebenda. c. 6. §. 6. C. de appellationibus et consultationib. (VII. 62.)

6. *Ulpianus libro I. de Appellationibus.* §. 4. Libelli, qui dantur, appellatorii ita sunt concipiendi, ut habeant scriptum et a quo dati sint, hoc est, qui appellet, et adversus quem et a qua sententia. fr. 1. §. 4. D. de appellationib. et relationib. (XLIX. 1.)

7. Ezen egész a szövegben felhozott eljárás csak a császárok alatt fejlődött ki. Említendő még, hogy rendszerint csak az itéleteket lehetett felebb vinni, igen ritkán a végzéseket is, melyek felebbvitelét Iustinianus császár egyenesen megtiltotta.

Jegyzet: A *restitutio in integrum*-ról még alább szólandunk.

B) Büntető eljárás.

Hatodik Fejezet.

A bevádolás (feladás).

73. §.

Mindennemű büntető eljárás alapját formális bevádolás képezte, melyet eleintén részint az aedilisek, részint

pedig a tribunok teljesítettek. Ha az aedilisek részéről történt a bevádolás, ugy ezek e czélra egyszermind a *comitium*okat is kihirdették; ellenben ha a tribunok akartak valakit bevádolni, akkor a *centuriák* egybehívására a praetorhoz kellett fordulniok, ki egyszersmind a bevádolás napját is kitűzte. Később már mindenkinek vala megengedve a bevádolás.

1. Walter 808.

2. A praetor e részbeni befolyása ennélfogva csak igen csekély volt, miután nem kellett egyebet tennie, mint a népet egybehívni, hogy valakinek bevádolását tudomásul vegye s a szerint itélhessen.

74. §.

Maga a büntető eljárás a köztársaság idejében kétféle volt t. i. vagy a nép előtti a *centuriai* gyülésekben, vagy valamely törvényszék — *quaestio* — előtti. Az elsőnél csak azon esetben függött a praetortól a bevádolás napjának kitűzése, midőn mint imént érintők, a tribunok akartak valaki ellen mint vádlók föllépni, az utóbbinál ellenben mindig a praetornál kellett jelentést tenni, ha valaki mást bevádolni szándékozott, s egyszersmind a praetort megkeresni, miszerint a vádnak helyt adjon. Ha többen jelentkeztek ugyanazon egy időben, akkor minthogy ugyanzon egy büntett miatt csak egy vádlónak volt szabad föllépnie, mindenek előtt előleges eljárás (*divinatio*) megindíttatott a praetor előtt, melyben az *accusatio*-ra szolgáló okok a különféle vádlók közt sommásan megvizsgáltatván, a praetor az utóbbiak közül a legilletékesbnek (*accusator*-nak) adott jogot a feladásra s a többiek legfeljebb aláírásukkal járulhattak a vádhoz.

1. Walter 809—810. Danz I. 55 s köv. l.

2. *Ulpianus libro II. de officio Consulis.* Si plures existant, qui eundem publicis iudiciis accusare volunt, iudex eligere debet eum, qui accuset, causa scilicet cognita, aestimatis accusatorum personis vel de dignitate, vel ex eo, quod interest, vel aetate, vel moribus, vel alia iusta de causa. fr. 16. D. de accusationibus et inscriptionibus. (XLVIII. 2.)

3. A bűnvádi per további folyamatába kevés beleszólása volt a praetornak, s itt részint tárgyunk kiegészítéseül, részint pedig csak azért akarjuk röviden felemlíteni, mert a provinciakban, ha praetor igazgatta azokat, az egész bűnvádi per az ő jelenlétében folyt le, mi hasonlóképen a praetoroknak a törvénykezés teréni állását felvilágosítandja.

Hetedik Fejezet.

Az eljárás folyamata.

75. §.

A vád következtében a vádlott beidéztetvén (*in ius vocatio*) mind az, mire a vád irányult (*postulatio*) tüzetesen formulázva írásba foglaltatott s a vádló által aláiratott. Később a *lex Iulia* azt határozta, hogy a vádló maga nyujtsa be vádját bizonyos formában szerkesztve s nevével aláírva — *libellus inscriptionis* — mely az irományokhoz eltétetett. Erre azután, rendszerint a tizedik nap mulva, a vád az egybegyült törvényszéknél bejelentetett, mely alkalommal, ha a vádló meg nem jelent, a vádlott felmentett; ha pedig az utóbbi elmaradt, rövid tárgyalás után elmarasztaltatott s vagyona elkoboztatott; ha mindkettő megjelent, előbb a vádló adta elő újra a maga vádját, mire a vádlott vagy személyesen vagy *patronusa* által magát védhette. Végre a legfontosabb pontok egy, rövid kérdések s feleletekből álló szóváltásba (*altercatio*) foglaltattak, s evvel a tárgyalások be voltak fejezve. Kivételt tett azonban a *lex Servilia repetundarum* (646 R. É. után), mely az efféle perekben a vádlottnak már felhozott védelme után is még egy napot kitűzött, hogy magát újra védelmezhesse (*comperendinatio*).

1. Walter 810—812.

2. *Paulus libro III. de Adulteriis.* Libellorum inscriptionis

conceptis talis est: Consul et dies; apud illum Praetorem vel Proconsulem Lucius Titius professus est, se Maeviam lege Iulia de adulteriis ream deferre, quod dicat eam cum Caio Seio in civitate illa, domo illius, mense illius, mense illo, Consulibus illis adulterium commisisse. Utique enim et locus designandus est, in quo adulterium commissum est, et persona, cum qua admissum dicitur, et mensis; hoc enim lege Iulia publicorum cavetur, et generaliter praecipitur omnibus, qui reum aliquem deferunt. Neque autem diem, neque horam invitus comprehendet. §. 1. Quodsi libelli insriptionum legitme ordinati non fuerint, rei nomen aboletur, et ex integro repetendi reum potestas fiet. §. 2. Item subscribere debebit is, qui dat libellos, se professum esse, vel alius pro eo, si litteras nesciat. fr. 3. pr. §§. 1. 2. D. de accusationibus. (XLVIII. 2.)

3. *Ulpianus libro VII. de officio Proconsulis.* Si cui crimen obiiciatur, praecedere debet in crimen subscriptio; quae res ad id inventa est, ne facile quis prosiliat ad accusationem, quum sciat, inultam sibi accusationem non futuram. fr. 7. pr. D. u. o.

4. *Imp. Antoninus A. Amato.* Is demum in senatus consultum incidisse videtur, qui crimen publici iudicii detulit, et causa criminis ordinata, id est inscriptionibus depositis, et fideiussore de exercenda lite praestito, eoque, qui accusatur, sub custodia officii facto, non impetrata abolitione ab executione criminis destitit. c. 1. C. ad Sctum Turpillianum. (IX. 45.)

5. Néha a bűntett nyomozására s bizonyitékok megszerzésére a vádlónak hosszab idő engedtetett, s aztán csak lépett fel vádjával a törvényszék előtt. Igy van példa 30 és 110 napi határidőről.

6. A bizonyitékok tanuk és okmányok voltak, de az utóbbiaknak kevesebb nyomaték tulajdoníttatott. Rabszolgáknál nem ritkán kínfaggatás is alkalmaztatott, hogy belőlük valamit kitudakoljanak, ha valamely bűntény vagy bűnrészesség gyanujában állottak. Sőt a császárok idejében néha szabad személyek is faggattattak, kivévén a senatorok-, decuriok- és katonákat, kik csak akkor faggattattak, ha felségsértési bűntett gyanújában voltak. — A kínfaggatást a törvényszéken kívül a hóhér teljesítette egy törvényszéki kiküldött felügyelete alatt, miközben a kicsikart vallomások a törvényszék előtti használatra irásba foglaltattak. Elegendő bizonyítékok lévén, az elítélésre a vádlottnak vallomása szükségtelen volt. Waler id.

76. §.

A tárgyalások befejeztével az esküdtek szavazásra felszólíttattak. Szavaztak pedig a vádlottnak vagy elítélése- vagy felmentésére. A szavazás titkon történt s olyformán, hogy minden bíró egy viaszszal bevont fatáblácskát kapván arra a bizonyos három betü valamelyikét ráirta s meztelen karral, a betüt ujjával elfödve, a szavazási vederbe dobta; valamely szavazatot szavazás közben megsemmisíteni nem volt szabad. A szavazó-táblácskák beadatása után, a praetor azokat egyenkint kiszedvén elolvasta s a legközelebb álló bírónak átnyujtotta. Üres táblácska elitélési szavazatnak, szavazategyenlőség pedig felmentésnek vétetett. Ha a vádlottnak elitéltetése egyszersmind vagyontérítési kötelezést tartalmazott, akkor ugyanazon bírák még egy ideig együtt maradtak, hogy mint recuperatorok a *litis aestimatio* fölött itéljenek.

1. Walter 812.
2. Mindezt nagyobbára a *lex Servilia* fenmaradt töredékeikből tudjuk.
3. A három betü a következő: *A* (*absolvo*), *C* (*condemno*). *NL* (*non liquet*); ezen utolsó csak ott fordulhatott elő, hol *comperendinatio*nak (lsd a 75. §-t) volt helye.
4. Patiens tulit (sc. Tiberius), absolvi reum criminibus maiestatis. De pecuniis repetundis ad reciperatores itum est. Tacitus Ann. I. 74.
5. Látjuk ebből, hogy az egész büntető eljárásnál a praetor csak annak kezdetén és végén szerepelt s hogy eme teendői nem is voltak épen oly lényegesek.

77. §.

A tartományokban is az előbb leírt módon a praetor (proconsul, helytartó) s annak tanácsa előtt történt a bevádolás és további eljárás, de az itéletet nem a törvényszék, hanem egyedül a praetor kimondotta, habár a többség véleményét követte annak hozatalánál.

1. Walter 814. 819.
2. Rómában a triumvirek, a tartományokban a praetor *officium*a alatt állottak a börtönök, mi azért itt felemlítendő,

mert ezen felügyelet szintén a praetor teendői közé tartozott: *Pomponius libro singulari Enchiridii.* §. 30. (Constituti sunt,) Triumviri capitales, qui carceris custodiam haberent, ut, cum animadverti oporteret, interventu eorum fieret. fr. 2. §. 30. D. de orig. iur. (I. 2.)

3. *Ulpianus libro II. de officio Proconsulis.* De custodia reorum Proconsul (tehát a propraetoris) aestimare solet, utrum in carcerem recipienda sit persona, an militi tradenda, vel fideiussoribus committenda, vel etiam sibi. Hoc autem vel pro criminis, quod obiicitur, qualitate, vel propter honorem, aut propter amplissimas facultates, vel pro innocentia personae, vel pro dignitate eius, qui accusatur, facere solet. fr. D. de custodia et exhibit reorum. (XLVIII. 3)

4. Az itélet, ha jogorvoslatok (felebbvitel a néphez, felsőbb magistratus- vagy császárhoz) ellene nem használtattak vagy nem használtathattak, igen gyorsan hajtatott végre: *Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. Eutropio Pf. P.* De his, quos tenet carcer inclusus, id aperta definitione sancimus, ut aut convictos velox poena subducat; aut liberandos custodia diuturna non maceret. Iubemus autem, ut intra tricesimum diem semper commentariensis ingerat numerum personarum, varietatem delictorum, clausorum ordinem, aetatemque vinctorum. Quodsi haec praetermiserit, officium quidem viginti libras auri aerario nostro iubemus inferre, iudicem vero desidem ac resupina cervice tantum titulum gerentem, extorrem impetrata fortuna, decem auri libris mulctandum esse censemus. c. 5. C. de custodia reorum. (IX. 4.)

5. Csupán a halálitélet végrehajtásával 10 s illetőleg 30 napig várakoztak. A végrehajtást pedig a triumvirek (lsd a 2. számot), ritka esetekben egy quaestor, tribun, praetor, sőt consul eszközöltette; később a katonaőrök praefectusa vagy a nép praetora (lsd a 21. §. 9. számát) és Nov. 13. c. 6. A kivégeztetést, ha fejvételben állott, valamelyik lictor, ha gyalázatosabb halálnemben, a hóhér teljesítette. A kivégzett hullája az állatoknak hagyatott eledelül vagy vizbe vettetett.

78. §.

Végre még azon büntető eljárást illetőleg, mely kisebb vétségeknél jött alkalmazásba, a következőket jegyezzük meg. Testi fenyítéseket és bírságot a praetor épúgy, mint minden más magistratus, tekintélyének fentartására minden további eljárás nélkül elrendelhetett

s a bírságot zálogolás által azonnal foganatosíttathatta is; a pénz pedig az áldozat kincsre (*mulctae sacramentum*) szállt. Bírságok, melyek a törvényben bizonyos cselekvényekre világosan kiszabattak, ő nála voltak beperlendők s e végre recuperatorokat adott; a behajtás pedig zálogolás s szükség esetében birtokbai helyezés által a kincstár vagy az áldozat-kincs javára történt. A tartományokban a helytartó (tehát a praetor is, ha ő volt helytartó) egyenes utasítást kapott a kisebb vétségek és kihágások egészen rövid útoni nyomozására s megfenyítésére; annál kevésbbé használtatott az *inscriptio* csekélyebb kihágásoknál, melyek egyáltalán a magstratusok elé tartoztak.

1. Water 822.
2. *Ulpianus libro secundo de officio Proconsulis.* Levia cremina audire et discutere de plano Proconsulem oportet, et vel liberare eos, quibus obiiciuntur, vel fustibus castigare, vel flagellis servos verberare. fr. 6. D. de accus. (XLVIII. 2.)
3. *Ulpianus libro I. de officio Proconsulis.* §. 1. Ubi decretum necessarium est, per libellum id expedire Proconsul non poterit; omnia enim, quaecumque causae cognitionem desiderant, per libellum non possunt expediri. §. 3. De plano autem Proconsul potest expedire haec, ut obsequium parentibus et patronis liberisque patronorum exhiberi iubeat: comminari etiam et terrere filium a patre oblatum, qui non, ut oportet, conversari dicatur. Poterit de plano similiter et libertum non obsequentem emendare aut verbis, aut fustium castigatione. fr. 9. §§. 1. 3. D. de officio Procons. (I. 17.)
4. *Impp. Arcadius et Honorius AA. Pariphilo.* Abacti animamalis accusatio non solum cum inscriptionibus, sed etiam sine ea observatione proponitur. c. un. C. de abigeis. (IX. 37.)

MÁSODIK KÖNYV.

Miképen használták fel állásukat a praetorok a polgári jog fejlesztésére?

ELSŐ SZAKASZ.

A PRAETORI EDICTUM.

Első Fejezet.

A praetori edictum eredete.

79. §.

Korán már jöttek a rómaiak hódításaik folytán más italiai és Italián kívüli népekkel érintkezésbe, minek egyik természetes következménye az lett, hogy idegenek is sértett jogaik orvoslása tekintetéből római törvényszékek előtt megjelentek. A rómaiak azonban most azt vették észre, miszerint, ha ezekkel igazságosan akarnak elbánni, irányukban a polgári jog szerinti eljárás nem elégséges, hanem szükséges az idegenek hazai jogát is figyelmökre méltatniok. És midőn a sokféle külföldi jogokat egymással összehasonlították, azt tapasztalták, miszerint sok olyan jogelv is létezik melyek az ember természetében gyökerezvén nem csak ő náluk, hanem minden nemzetnél egyaránt szolgáltak zsinormértékül. Különbséget tettek tehát valamely nemzet tételes intézményein és szokásain alapuló különös, és a minden nemzetnél egyaránt érvényes közös jog közt, mely utóbbit ennélfogva természet- vagy általános emberi jognak neveztek. Ezen emberi jognak a római birodalom mindinkább terjedő nagyságával szükségkép magának a római polgári jognak további fejlesztésére is kellett befolyását gyakorolnia; s épen ekörülménynek köszöni a római jog belső tökélyét, mivel

mind a törvényhozás mind a jogtudomány finom tapintattal tudta a két elemet összhangzó egészszé egybeolvasztani. Nagy érdemük van pedig e tekintetben a praetoroknak, kik követve hivatásukat készségesen nyúltak ezen oly váratlanul kínálkozó eszközhöz, annak segedelmével kitűzött czéljukat elérendők.

1. Walter 406. Marezoll 15. Hugo 100 s köv. l.
2. *Ulpianus libro. I. Institutionum.* Manumissiones quoque iuris gentium sunt. Est autem manumissio de manu missio, id est datio libertatis; nam quamdiu quis in servitute est, manui et potestate suppositus est; manumissus liberatur potestate. Quae res a iure gentium originem sumsit, utpote quum iure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, quum servitus esset incognita. Sed posteaquam iure gentium servitus invasit, secutum est beneficium manumissionis, et quum uno naturali nomine homines apellarentur, iure gentium tria genera esse coeperunt, liberi et his contrarium servi, et tertium genus liberti, id est hi, qui desierunt esse servi. fr. 4. D. de iust. et iure. (I. 1.)
3. *Hermogenianus libro I. iuris Epitomarum.* Ex hoc iure gentium introducta bella, discretae gentes, regna condita, dominia distincta, agris termini positi, aedificia collocata, commercium, emtiones, venditiones, locationes, conductiones obligationes institutae (exceptis quibusdam, quae a iure civili introductae sunt.) fr. 5. D. u. o.
4. Itaque maiores aliud ius gentium, aliud ius civile esse voluerunt. Quod civile, non idem continuo gentium, quod autem gentium, idem civile esse debet. Cic. de off. III. 17.
5. Ius autem civile vel gentium ita dividitur. Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisque populus sibi ius constituit, id ipsius civitatis proprium est, vocaturque ius civile, quasi ius proprium ipsius civitatis. Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peraeque custoditur, vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utitur; quae singula qualia sint suis locis proponemus §. 1. I. de iure nat. (I. 2.).

80. §.

Rómában és az összes római birodalomban azon sajátságos intézkedés létezett, miszerint minden magi-

tratusnak czélja és hatásköre törvények s szokások által kijelelve volt ugyan, de hatalmuk egyes esetekrei alkalmaztatásánál egyéni véleményüknek s belátásuknak tág tere hagyatott. Igy keletkezett ama szokás, miszerint a magistratusok rendszerint midőn hivatalukat elfoglalák a bizonyos esetekben általuk követendett eljárás elveit közhirdetmény — *edictum* — alakjában a polgároknak miheztartás végett tudomásukra juttatták. Ez egyébiránt szükséges is volt, mert, mint fent említettük (lsd. a 4 §. 3. számát) minden római magistratus bizonyos személy által csak egy évig volt viselhető s ily rövid idő alatt a polgárok puszta megszokás utján alig alkalmazkodhattak volna a magistratusok által követett eljáráshoz.

1. Walter 407. Danz. I. 64. s köv. l. Hugo 377 s k. lap.
2. Ius autem edicendi habent magistratus populi Romani, sed amplissimum ius est in edictis duorum Praetorum urbani et peregrini: quorum in provinciis iurisdictionem Praesides earum habent: item in edictis Aedilium curulium: quorum iurisdictionem in provinciis populi Romani Quaestores habent: nam in provincias Caesaris omnino Quaestores non mittuntur, et ob id hoc edictum in his provinciis non proponitur. Gaius I. §. 6.
3. Quid enim mereri velis iam, quum magistratum inieris et in concionem ascenderis (est enim tibi edicendum, quae sis observaturus in iure dicundo: et fortasse etiam, si tibi erit visum, aliquid de maioribus tuis, et de te ipso dices, more maiorum) . . . Cic. de fin. II. 22.
4. Hogy mily bő forrása keletkezett ezen hirdetmények által a jognak, tudva van. *Pomponius libro singulari Enchiridii* § 10. Eodem tempore et magistratus iura reddebant; et, ut scirent cives, quod ius de qua re quisque dicturus esset, seque praemunirent, edicta proponebant; quae edicta Praetorum ius honorarium constituerunt. Honorarium dicitur, quod ab honore Praetoris venerat. fr. 2. §. 10. D. d. orig. iur. (I. 2.)

81. §.

Legnagyobb szüksége ily hirdetményeknek a praetoroknál állt elő, mivel — a mint már többször mondottuk — leginkább a törvénykezéssel foglalkodtak.

*Edictum*aikat természetesen a polgári jogra irányzák, melynek hiányait pótolni, túlszigorát a méltányosság elvei szerint mérsékelni, tartalmát hitelesen magyarázni, elavult rendeleteit megszüntetni ők hivatva voltak. A praetori *edictum* ennélfogva azon eszköznek tekintendő, melynek segedelmével kibocsájtói a római jog fejlesztését oly hathatósan előmozditották, hogy ebből az u. n. *ius praetorium* sive *honorarium* fejlődött ki, mely a már kiképzett római jognak egy tetemes részét tette.

1. Pauler. Jogencyclop. 59. Marezoll 20. Henfner 29.
2. Lsd a 80 §. 2. számát.
3. Lsd a 80. §. 4. számát.
4. Praetorum quoque edicta non modicam iuris obtinent auctoritatem. Hoc etiam ius honorarium solemus appellare, quod qui honores gerunt, id est magistratus, auctoritatem huic iuri dederunt. Proponebant et Aediles curules edictum de quibusdam causis, quod edictum iuris honorarii portio est. §. 7. I. de iure nat. (I. 2).
5. *Papinianus libro II. Definitionum* §. 1. Ius praetorium est, quod Praetores introduxerunt adiuvandi, vel supplendi, vel corrigendi iuris civilis gratia, propter utilitatem publicam; quod et honorarium dicitur, ad honorem Praetorum sic nominatum. fr. 7. §. 1. D. de iust. est iure (I. 1.)
6. Consuetudinis autem ius esse putatur id. quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobarit. In ea autem iura sunt quaedam ipsa iam certa propter vetustatem; quo in genere et alia sunt multa, et eorum multo maxima pars, quae Praetores edicere consueverunt. Cic. de invent. II. 22.
7. Posteaquam *ius praetorium* constitutum est, semper hoc iure usi sumus. Cic. in Verr. I. 44.

82. §.

A praetori hirdetmények korát illetőleg, némelyek azokat a praetori hivatal keletkezésével egykoruaknak állítják, míg mások eredetüket későbbi időre teszik. Annyi bizonyos, hogy a praetori *edictum* mivel a haladó korszellem kívánalmainak megfelelőbb volt, a hajdanában oly fontos XII táblai törvényt mindinkább háttérbe szorítván utoljára oly jelentőségre tudott vergődni, miszerint már

Cicero korában evvel kezdték a római jog tanulmányozását.

1. Hugo 381 s köv. Cicero (de republ.) tanusága szerint legalább az *interdictum uti possidetis*, mely nyilván praetori eredetü, már Scipio idejében. (tehát R. É. utáni 26-dik században) előfordult. Lsd a 81 §. 7. számát is.
2. Az edictum kihirdetésének módja abban állott, hogy a praetor azt a maga szószéke előtt (*ubi de plano recte legi possit*) gipszszel bevont táblára fekete betükkel és vörös felirással irva kifüggesztette.
3. Praetori jog nevezete alatt az edictum a polgári jogot mindenütt pótolta s annak mintegy élő tolmácsa volt. Lsd. a 81 §. 5. számát.
4. *Marcianus libro I. Institutionum.* Nam et ipsum ius honorarium viva vox est iuris civilis. fr. 8. D. de iust. et iure. (I. 1.)

Második Fejezet.

A praetori edictum czélja, tartalma.

83. §.

Czélját tekintve az *edictum* vagy *perpetuum* volt vagy *repentinum*, a mint t. i. általa valamely szabály minden bizonyos nemü esetekre felállíttatott, mig annak szerzője hivatalát viselte, vagy pedig csak egyes előre nem látott esetekre nézve hozatott.

1. Hugo 378 s köv. l. Walter 407 : 28.
2. Az itt használt elnevezés: *edictum perpetuum* a korábbi időkben ugyan még elő nem fordult, de rövidség okáéri fenakadás nélkül élhetünk vele azon értelemben, mint *edictum repentinum*mal, hisz a *quaestiones perpetuae* is mindig csak az egy évben előforduló esetekre alkottattak.
3. *Ulpianus libro III ad Edictum.* Si quis id, quod iurisdictionis perpetuae causa non quod prout res incidit, in albo, vel in charta, vel in alia materia propositum erit, dolo malo corruperit, datur in eum quingentorum aureorum iudicium, quod populare est. fr. 7. pr. D. de iurisdictione. (II. 1.)

84 §.

Kétséget nem szenved, hogy a praetori *edictum* ezél- és észszerű volt. Mi sem távolíthatta inkább a praetorok önkényét, mint azon körülmény, hogy az, ki hivatalának rövid tartamánál fogva arra miszerint több egyforma eset előforduland, mi által az ő eljárása igazoltathatnék, számot nem tarthatván, mindjárt eleve kijelentette, mily elvek szerint döntendi el mind ezen eseteket. Ez által egyrészt a praetorok minden gyanusítástól megóvhatták magukat — mert ha nem tetszett volna a praetori *edictum*, úgy a néptribunok, kik nem ritkán tettleges részt vettek annak szerkesztésében, minden bizonynyal ellene felszólaltak volna; egyébiránt már maga a kihirdetés hallgatólagos jóváhagyás volt — másrészt pedig fölötte hasznos volt a perlekedő feleknek is, előre megtudniok, hogy mennyit várhatnak a praetorról ügyeik elintézésében.

1. H u g o 338—390 lapjain. W a l t e r 407. M a r e z o l l 10.
2. Valószinüleg csak lassankint keletkezett az *edictum*, úgy hogy eleintén csak nehány tétel állíttatott fel, melyekhez a későbbi praetor vagy hozzáfüggesztett valamit vagy saját meggyőződése szerint elavult és alkalmatlan intézkedéseket elhagyott belőlök. Innen az *edictum novum* és *tralaticium* közti különbség.
3. Ne noster quidem Gratidianus officio boni viri functus est tum, quum Praetor esset, collegiumque Praetorum tribuni plebi adhibuissent, ut res nummaria de communi sententia constitueretur: iactabatur enim temporibus illis nummus, sic ut nemo posset scire, quid haberet. Conscripserunt communiter edictum cum poena atque iudicio constitueruntque, ut omnes simul in rostra post meridiem escenderent. Et . . . Marius ab subselliis in rostra recta, idque, quod communiter eo positum fuerat, solus edixit. C i c. de off. XX. §. 80.
4. Jogszerüségét a praetori *edictum*nak bizonyitja H u g o 383—387. ll. Egyébiránt lsd a 80. §. 2—4 számait, valamint a 81. §. 2—7. számait.

85. §.

Tartalmát tekintve az *edictum* a mai perendtartásokhoz volt hasonló, csakhogy azért nem kell épen azt képzelnünk, mintha puszta határidőknél és formaságoknál

egyebet nem foglalt volna magában; söt az *edictum* nálánál sokkal korábbi törvényekre és egyéb jogforrásokra is gyakran vonatkozott, de viszont volt megint számos eset, melyekben az — nem lévén többé alkalmaztathatók a korábbi források — formális törvény erejével bírt. Ez utóbbi szempontból kell különösen a polgári jogügyletek sajátsága- s viszonyaihoz mért sokféle performulák hatányát megitélnünk.

1. H u g o 391 s köv. l. W a l t e r 407. D a n z. I k. 64. l.
2. Lsd a 45. §. 4. számát.
3. Tekintve azon körülményt, miszerint a Digestak és a Codex anyagának elrendezésénél az *edictum*ban követett rend szolgált alapul, bizvást allíthatni, hogy az *edictum* is, az *actio*król szóló főrészében legalább, a régi *legis actio*-k rendjét követte: Quumque haec materia summa nostri numinis liberalitate collecta fuerit, oportet eam pulcherrimo opere exsruere, et quasi proprium et sanctissimum templum iustitiae consecrare, et in libros quinquaginta, et certos titulos totum [ius] digerere, tam secundum nostri constitutionem codicis, quam e d i c t i perpetui imitationem, prout hoc vobis commodius esse patuerit. §. 5. c. Deo auctore (De conceptione Digestorum).
4. Felosztására nézve az *Edictum* czimek-, fejezetek és záradékokból állott, ugyanis.
5. *Ulpianus libro XI. ad Edictum.* Utilitas huius t i t u l i non eget commendatione; ipse enim se ostendit. Nam sub hoc titulo plurifariam Praetor hominibus vel lapsis, vel circumscriptis subvenit sive metu, sive calliditate, sive aetate, sive absentia. inciderint in captionem. fr. 1. D. de in integr. rest (IV. 1.) — vagy:
6. *Gaius libro II. ad Edictum Praetoris urbani, t i t u l o de liberali causa.* Ne quorundam dominorum erga servos nimia indulgentia inquinaret amplissimum ordinem, eo quod paterentur servos suos in ingenuitatem proclamare, liberosque iudicari senatusconsultum factum est Domitiani temporibus, quo cautum est, ut si quis probasset per collusionem quidquam factum, si iste homo servus sit, fieret eius servus, qui delexisset collusionem. fr. 1. D. de collus. deteg. (XI. 16). Vagy:
7. *Gaius ad Edictum Praetoris urbani, t i t u l o de praediatoribus.* Res, quae ex dotali pecunia comparatae sunt, dotales esse videntur. fr. 54. D. de iure dotium (XXIII. 3.) Vagy
8. *Gaius ad Edictum Praetoris urbani, titulo de publicanis*

Hoc edicto efficitur, ut ante acceptum quidem iudicium restituta re actio evanescat, post acceptum vero indicium nihilo minus poena duret. Sed tamen absolvendus est etiam, qui post acceptum iudicium restituere paratus est. fr. 5. pr. D. de Public. (XXIX. 4). Fejezetekből :

9. *Ulpianus libro VI. ad Edictum.* Ut initio huius t i t u l i diximus, tres ordines Praetor fecit non postulantium ; quorum tertius est, quibus non in totum denegat postulandi facultatem, sed ne pro omnibus postulent, quasi minus deliquerint quam hi, qui superioribus c a p i t i b u s notantur. fr. 1. §. 7. D. de postulando. (III. 1.) vagy :

10. *Callistratus libro II. Edicti monitorii.* Hoc autem c a p i t e adiuvantur inprimis, qui metus causa abfuissent, scilicet si non supervacuus timore deterriti abfuissent. fr. 2. §. 1. D. Ex quib caus. mai. (IV. 6).

11. Záradékok is voltak az *edictum*ban: *Marcellus libro IX. Digestorum.* — — exheredatus enim obstat filiis suis post emancipationem susceptis . . . propter id c a p u t edicti, quod a Iuliano introductum est, id est ex nova c l a u s u l a. fr. 3. D. de coni. cum. emanc. (XXXVII. 8.)

12. *Ulpianus libro XII. ad Edictum.* Adversus relegatum restitutionem faciendam ex generali clausula, Pomponius ait sed non et ipsi concedendam, quia potuit procuratorem relinquere, ex causa tamen puto etiam ipsi succurendum. §. 2. Ait Praetor: AUT QUUM EUM INVITUM IN IUS VOCARE NON LICERET NEQUE DEFENDERETUR. Haec clausula ad eos pertinet, quos more maiorum sine fraude in ius vocare non licet, ut Consulem, Praetorem, ceterosque, qui imperium potestatemve quam habent. fr. 26. §. 1. 2. D. ex quib caus. mai. (IV. 6.)

86. §.

*Ediatum*aikban kijelentették a praetorok, miszerint bizonyos körülmények között ezen vagy ama perben a feleknek segédkezet nyujtandanak, vagy nem nyujtandanak sokszor pedig a, szintén *edictum*aikban felállított, formulákban oda utasitották a bírót, miszerint alperes részéről, elmarasztaltatása előtt, még egy körülmény bebizonyításának helyt, azaz kifogást (*exceptio*)engedvén annak folytán, ha lehet alperest fölmentse. Sőt nem ritkán több kifogást engedtek ugyanazon egy formulában, s igy történt, hogy némely kifogágások is (úgy mint maguk a for-

mulák v. 5. a 46. §-al) gyakori alkalmaztatásuk miatt a praetor *albumá*ban egyszer mindenkorra formulázva felállíttattak. Ha az *exceptio* következtében újra megindított nyomozás a kivánt eredményhez vezetett, vagy ha a kifogás valódisága már a praetor előtt kétségtelen volt,akkor felperes a maga keresetével azonnal visszautasíttatott.

1. Walter id. Keller 34—36. Hugo 602. lap.
2. *Ulpianus libro IV. ad Edictum.* Ait Praetor: PACTA CONVENTA, QUAE NEQUE DOLO MALO, NEQUE ADVERSUS LEGES, PLEBISCITA, SENATUSCONSULTA, EDICTA, DECRETA PRINCIPUM, NEQUE QUO FRAUS CUIEORUM FIAT, FACTA ERUNT, SERVABO. fr. 7. §. 7. D. de pact. (II. 14.)
3. *Ulpianus libro X. ad Edictum.* Ait Praetor: SI QUIS NEGOTIA ALTERIUS, SIVE QUIS NEGOTIA, QUAE CUIUSQUE, QUUM IS MORIETUR, FUERINT, GESS ERIT,IUDICIUM EO NOMINE DABO.fr. 3. pr. D. de negot. gest.(III. 5.)
4. *Idem libro XI. ad Edictum.* Ait Praetor: QUOD METUS CAUSA GESTUM ERIT, RATUM NON HABEBO. Olim itaedicebatur: QUOD VI METUSVE CAUSA. Vis enim fiebat mentio propter necessitatem impositam contrariam voluntati, metus autem propter instantis vel futuri periculi causa mentis trepidationem. Sed postea detracta est vis mentio ides, quia, quodcunque vi atroci fit, id metu fieri videatur. fr. 1. D. quod metus causa. (IV. 2.)
5. *Idem libro XI. ad Edictum.* Verba autem edicti talia sunt: QUAE DOLO MALO FACTA ESSE DICENTUR, SI DE HIS REBUS ALIA ACTIO NON ERIT, ET IUSTA CAUSA ESSE VIDEBITUR, IUDICIUM DABO. fr. 1. §. 1. D. de dolo malo. (IV. 3.)
6. *Idem libro XVI. ad Edictum.* Ait Praetor: SI QUIS ID, QUOD TRADITUR EX IUSTA CAUSA A NON DOMINO, ET NONDUM USUCAPTUM PETET, IUDICIUM DABO. fr. 1. pr. D. de publiciana in rem act. (VI. 3.) stb.
7. Habár a *legis actio*-knál kifogások még elő nem fordultak, azért még sem kell azt hinnünk, mintha azok kirekesztőleg a praetor által behozattak volna: Quarum (*sc. exceptionum*) quaedam ex legibus, vel ex iis, quae legis vicem obtinent, vel ex ipsius Praetoris iurisdictione substantiam capiunt. §. 7. I. de exceptionibus. (IV. 13.)
8. Polgári jogon alapuló kifogások voltak p. az *exceptio Legis Plaetoriae, Cinciae, Senatusconsulti Velleiani, Macedoniani, Trebelliani*, stb, a praetori jogon alapultak p. az *exceptio pacti, iurisiurandi, metus, doli* stb.

9. A kifogások már a rómaiaknál vagy perhalasztók (*dilatoriae*) vagy perszüntetők (*peremtoriae*) voltak, a mint általuk a támasztott kereset vagy csak bizonyos időre, vagy mindenkorra visszautasíttatott. lsd §§. 8—11. I. de except. (IV. 13.)

87. §.

Sok esetben tilalmak (*interdicta*), *stipulatio*k, birtokba helyezések (*missiones in possessionem*) által lőn segítve a jogi szükségen. Ha valamely újítás behozatalát régi törvény megakadályozta, akkor a praetorok ezt különféle jogköltések (*fictio*-k) által vagy egészen mellőzték, vagy a törvényben nem foglalt esetekre is kiterjesztették. De azért nem jártak el itt puszta önkényük szerint, hanem tekintettel voltak mindig az épen divatozó jognézetekre, koruk kívánalmai- s a már alakulóban lévő szokásjogra is.

1. Walter id. Hugo 392 l.
2. A tilalmak-, stipulatiokról és birtokba helyezésekről még alább (93—110. §§-ban) lesz szó.
3. Lsd a 47. §. 2. számát.
4. *Ulpianus libro XII. ad Edictum.* Ait Praetor : QUI QUAEVE POSTEA, QUAM QUID CUM HIS ACTUM CONTRACTUMVE SIT, CAPITE MINUTI MINUTAEVE ESSE DICENTUR, IN EOS EASVE PERINDE, QUASI ID FACTUM NON SIT, IUDICIUM DABO. fr. 2. §. 1. D. de capite min. (IV. 5.)
5. Rendkívüli esetekben a praetor valakit saját kérelmére, ha egyébkép erre igazságos ok létezett, előbbi állapotába visszahelyezvén ez által is a szigorú jogot nagyon enyhítette, de erről is alább (111—112. §§-ban) szólandunk. V. ö. a 71. §-al is.

Harmadik Fejezet.

Lex Cornelia de edicendo; az edictumok maradványai.

88. §.

Nincs a világon az a jó intézmény, melylyel nem történtek volna visszaélések. Igy a praetorok is kezdtek

*edictum*aikkal csakhamar visszaélni, nem ugyan magának az *edictum*nak kibocsátásával, mert ennél, mint már fentebb (lsd a 84. §-t) említettük, semmiféle önkény a praetorok részéről lábra nem kaphatott; hanem annyiban, a mennyiben nem ritkán a magok *edictum*aikban felállított elvektől pénzért eltértek, sokat elnéztek, sőt észrevétlenül *edictum*aikba fel is vették. — E visszaélések megszüntetésére tehát 689 R. É. után az u. n. *Lex Cornelia de edicendo* hozatott, mely azt határozta, miszerint a praetorok ezentúl saját *edictum*okhoz tartozzanak ragaszkodni s az abban felállított elvek szerint az igazságot kiszolgáltatni.

1. Hugo 383 s köv., 393—397 ll. Walter 407. 645 s köv. Danz I. köt. 64. l. Henfner 29.
2. Az edictummali visszaélés egy kitünő példáját látjuk a már másutt említett Verres, siciliai praetorban.
3. Alium deinde legem Cornelius, etsi nemo repugnare ausus est, multis tamen invitis tulit, ut Praetores ex edictis suis perpetuis ius dicerent: quae res cunctam gratiam ambitiosis Praetoribus, qui varie ius dicere solebant, sustulit. Asconius ad Cic. orat. pro Cornel.
4. Az edictum ellen felhozott kifogásokról értekezik Hugo 393—397 ll.
5. Feltünő, hogy az edictumban mindig csak egyes praetorról van szó, és sohasem mondatik: Praetores aiunt. (Hugo 647 l.)

89. §.

A számos praetori *edictum* közül egy sem maradt ránk egész terjedelmében, de igen is birunk egyes töredékekkel, melyekről azonban nem lehet mindig meghatározni, hogy melyik évben keletkeztek s legfeljebb csak azt mondhatni, melyik keletkezett azok közül korábban, mert többnyire az illető praetor neve is fel van bennök említve. Ily töredékek a *formula Aquiliana, Octaviana*; az *actio Publiciana, Pauliana, Calvisiana, Faviana, Rutiliana, Serviana*; a *Carbonianum edictum, Cascellianum iudicium, Salvianum interdictum.*

1. Hugo 397 s köv. l. Walter 407. 28.
2. A *formula Aquiliana* 686. R. É. után alkottatott C. Aquilius Gallus által, ki a mondott évben Cicero hivatal-

társa volt a praeturában: Aquilius collega et familiaris meus, protulerat de dolo malo formulas: in quibus ipsis quum ex eo quaereretur, Quid esset dolus malus; respondebat: Quum esset aliud simulatum, aliud actum. Cic. de off. III. 14.

3. A *formula Octaviana* 675. R. É. után alkottatott. L. Octavius praetor által.

4. Az *actio Publiciana* hasonlókép a 7. században (R. É. után) alkottatott Publicius praetor által s arra szolgált, hogy valaki egy neki átadott, de általa még nem usucapiált dolgot, ha annak birtokából kiesett, minden harmadiktól visszakövetelhette, az *usucapio* már teljesedésbe mentnek képzeltetvén. Lsd a 86. §. 6. számát. — Walter 537. Keller 28. Hugo 480 l.

5. Az *actio Pauliana* (kora bizonytalan) valamely dolognak a *missio in bona* előtt és alatt történt csalfa módoni elidegenítéséből eredő kár megtérítését czélozta. Henfner 22. Walter 719.

6. Az *actio Calvisiana* és *Faviana* által a *patronus* megrövidítésére élők közt történt csalfa elidegenítéseket lehetett visszavonni. Walter 622. tit. D. si quid in fraud. patroni. (XXXVIII. 5.)

7. A *Rutiliana* és *Serviana*-féle *actio*kat illetőleg lsd a 47. §. 3. számát és Walter 719. Récsi 216.

8. Az *edictum Carbonianum* segedelmével az örökhagyó *pupillusa*, kitől e tulajdonságát elvitatták, a per eldöntéseig *bonorum possessiot* és *alimentum*-okat nyert. (tit. D. de Carboniano edicto (XXXVII. 10.) c. 1. 2. C. de Carb. edicto.(VI.17.)

9. *Cascellianum iudicium*-mal a pervesztes fél a dolog s belőle húzott gyümölcsei vagy ezek értékének megtérítésére volt szorítható. Walter 733.

10. Az *interdictum Salvianum* a falusi jószág bérlője által a bérbeadónak jelzálogilag lekötött *invecta* és *illata* birtokának elnyerésére a béreadót segítette. Récsi 108. Hugo 493 s köv. l. — (tit. D. de Salv. interd. (XLIII. 33.)

Negyedik Fejezet.

Edictum perpetuum és maradványai.

90. §.

Tudva van, miszerint nem sokára L. Cornelius Sylla után, kinek korában fentebbi törvény (*lex Cornelia*

de edicendo) is alkottatott a római köztársaság gyors léptekkel sietett enyésztének elébe, mely utoljára C. I. Caesar Octavianusnak egyeduralkodóvá létele által tényleg be is következett. Hogy a köztársasági hivatalok a császárok korában is nagy részt fentartattak, már másutt említettük. Igy praetori *edictum*ok is évről évre még folyvást keletkeztek, míg azok roppant és semmi öszszefüggésben nem álló tömegre növekedtek. Ennek folytán Hadrianus császár idejében Salvius Iulianus jogász és praetorjelölt azokat jobb formába és rendszeres egészbe hozta; mondják, hogy e munka maga Hadrianus meghagyása folytán készült s erről tanácshatározat is hozatott volna (131. Kr. sz. után). Egyébiránt sok hibás nézet keringett azelőtt ezen munka keletkezése és hatása iránt, melyeket Hugo igen alaposan rendre megczáfolt.

1. Hugo 723—734 ll. Danz I. 92 l. Walter 418. Marezoll 25.
2. A *lex Cornelia* nem maga Sylla dictatortól, hanem egy Cornelius nevü tribunustól eredt.
3. Salvius Iulianus munkájának czíme „*Edictum perpetuum*“; de azért nem kell épen azt hinnünk, mintha e munka által tetemes változás állott volna be a jogforrásokban vagy megállapodás *edictum*ok kibocsájtásában. V. ö. a 83. §. 2. számával.
4. Iuliani, qui sub divo Hadriano perpetuum composuit edictum. Eutropiusnál VIII. 9., és Paeanius metaphrasisa ezen helyhez: *Τό διηνεχὲς διάταγμα τοῖς ’Αδριανοῦ χρόνοις συνέταξεν, ὃ μέχρι νῦν ’Αδριανὸν χαλεῖται, χατὰ τὴν τῶν ’Ιταλῶν φωνὴν ἠδίχτον περπέτουον.* (Hadrianus idejében a folytonos parancsot szerkesztette (t. i. Iulianus) mely egész mostanáig Hadrián-féle, az italiaiak nyelvén örökös hirdetménynek neveztetik.)
5. *Imp. Caesar Flavius Iustinianus A. ad Senatum et omnes populos.* §. 18. Et hoc non primum a nobis dictum est, sed ab antiqua descendit prosapia, quum et ipse Iulianus, legum et edicti perpetui subtilissimus conditor, in suis libris hoc retulerit, ut, si quid imperfectum inveniatur, imperiali sanctione hoc repleatur, et non ipse solus, sed et divus Hadrianus in compositione edicti, et senatus consulto, quod eam secutum est, hoc apertissime definivit, ut, si quid in edicto

positum non inveniatur, hoc ad eius regulas, eiusque coniecturas et imitationes possit nova instruere auctoribus. c. 2. C. de vetere iure enucl. (I. 17.)

6. *Imp. Caesar Flavius Iustinianus etc. ad magnum senatum et populum, et omnes orbis nostri civitates.* §. 18. Nec hoc nostrum nunc dicimus, sed iam omnium iuris conditorum, qui olim claruerunt, prudentissimus Iulianus hoc ipsum videtur dixisse, qui et ab imperiale auctoritate implorat fieri legum repletionem in emergentibus ambiguitatibus; sed et divus Hadrianus piae memoriae, quando ea, quae a praetoribus quotannis edicta fuerant, brevi complexus est libello, assumto ad id optimo Iuliano, in oratione, quam in senatu habuit in antiqua Roma, hoc ipsum quoque ait, ut, si quid praeter id, quod iam ordinatum est, emerserit, conveniens sit eos, qui in magistratu sunt, illud conari decidere, et remedium imponere secundum eorum, quae iam ordinata sunt, consequentiam. c. 3. C. de vetere iure enucl. (I. 17.)

7. Valamint a köztársasági intézmények, ugy az *edictum*ok is csak lassankint tünödöztek el. A legutolsó hozzátételekről következő hely tesz még említést: *Ulpianus libro XLI. ad Edictum.* Si pater nuru praegnante filium emancipaverit, non in totum repelli uterus debet; namque natus solet patri ex novo edicto iungi. Et generaliter, quibus casibus patri iungitur natus, admittendus est venter in possessionem. fr. 1. §. 13. D. de ventre in poss. mitt. (XXXVII. 9.)

8. Valjon az idegeneket illető *edictum* is a városi *edictum*mal most egygyéolvasztatott-e? bizonytalan. De az aedilisek hirdetménye utolsó rész gyanánt az örökös edictumhoz csatoltatott: *Imp. Caesar Flavius Iustinianus ad Antecessores.* §. 4. — — Et post eundem librum singularem alius liber similiter eis aperiatur, quem ad edictum Aedilium, et de redhibitoria actione, et de evictionibus, nec non duplae stipulatione composuimus. Const. Omnem rei publicae. §. 4.

9. Szintúgy arról sincs tudomásunk, valjon nem gyűjtettek-e egybe a tartománybeli edictumok is?, de feltehetjük, miszerint a provinciak is – egyformán alakulván később azok viszonyai — közös edictumot nyertek. Gaius legalább commentart írt *ad edictum provinciale.*

91. §.

Azonban e munka is elveszett, s csak számos töredéke maradt ránk oly munkákban, melyek az *edictum*ról szerkesztettek s a Digestakban használtattak. Felosztásá-

ról ugyanaz áll, mit fentebb (85. §. 4. sz.) a korábbi *edictum*ok felosztásáról mondottunk, s valószínűleg három részből állott, melyek elseje a *magistratus* előtti eljárást tartalmazta, másodika a *iudicium*ok továbbá a házasság, gyámság, örökjog és hagyományok körül intézkedett, harmadika végre talán azon tanokat foglalta magában, melyek a Digestak 43-ik és részben a 44-ik könyvében találtatnak.

1. Hugo 734—737 ll. Danz I. 97. s köv. l. Walter 412.
2. Legelső Servius Sulpicius írt az *edictum*ról, Aulus Ofilius pedig első kísérlé meg annak rendszeresítését: *Pomponius libro singulari Enchiridii.* §. 44. — — Aulus Ofilius... Caesari familiarissimus, et libros de iure civili plurimos, et qui omnem partem operis fundarent, reliquit; nam et de legibus vicesimae, et de iurisdictione primus conscripsit. Idem edictum Praetoris primus diligenter composuit; nam ante eum Servius duos libros ad Brutum perquam brevissimos ad edictum scriptos reliquit. fr. 2. §. 44. D. de orig. iuris. (I. 2.)
3. A imént említetteken kívül az *edictum*ot még számosan commentálták u. m. Massius Sabinus, Salvius Iulianus, Gaius, Ulpianus, Paulus s több más, kiknek iratai alapját vetették meg annak, hogy a *ius praetorium* vagy máskép *honorarium* oly hatalmas befolyást gyakorolt a *ius civile* egész rendszerének tetemes megváltoztatására.
4. Helyreállítását az *edictum perpetuum*-nak többek közt de Weyhe kísérlé meg ily czímű munkájában: Libri III. Edicti, Cellis 1821.

Ötödik Fejezet.

Edictum provinciale.

92. §.

A provinciakban a helytartók — proconsulok, propraetorok — pótolták a praetorok távollétét, és valamint ezek, úgy ők is bocsájtának ki hirdetményeket mindjárt,

mihelyt provinciajuk igazgatását kezeikbe vették. Ezen hirdetmények rendszerint még Rómában s a városi *edictum* mintájára készülvén ez utóbbiéhoz hasonló tartalommal és hatással birtak. A tartományokban is a hivatalbani utód elődjének *edictum*ából a magáéba szintén sokat vett át, mi által az *edictum provinciale* is lassankint határozott alakot öltött magára. Előre nem látott esetekben a helytartó egyenesen a városi *edictum* szabványai szerint bíráskodott.

1. Walter 418.
2. A tartományi *edictum*ok egybegyüjtését illetőleg lsd a 90. §. 9. számát.
3. A tartományi helytartók *edictum*ai itt azért voltak felhozandók, mert ők mint olyanok egészen praetori (sőt consuli) hatalommal bírván ennek folytán az ő hirdetményeik is mint a praetori hatalomnak egyik kifolyása jelentkeznek. Lsd a 13. §. 2. számát.

MÁSODIK SZAKASZ.

A PRAETOROK ÁLTAL EDICTUMAIK ÚTJÁN BEHOZOTT ÚJ TÖRVÉNYKEZÉSI NEMEK.

Első Fejezet.

Tilalmak (interdicta).

93. §.

A római nép jogéletében sok oly viszony is fordult elő, melyeknek szabályozása a polgárjog nyujtotta eszközök (keresetek) által nem volt elérhető. Arról kelle tehát gondoskodni, hogy e hiány bármikép pótoltassék. Ennek létesítésére a praetorok voltak hivatva s ők ebbeli feladatuknak valóban meg is feleltek az által, hogy *edictum*aikban mind azon eseteket kijelölték, melyekben valamit tenni vagy abban hagyni parancsoltak. Az e tárgybani praetori rendeletek tehát kétfélék voltak: *decreta* és *interdicta*, rendszerint azonban a tilalmaknak közös neve alatt összefoglaltattak. Lényegük tehát abban állott, hogy a praetor saját *cognitio*-ja folytán azaz a panaszló kérelmére s a másik fél rövid meghallgatása után mindkét félhez rögtön föltételes parancsot bocsájtott, mely szerint az utóbbit (a ki ellen t. i. a panasz emeltetett) arra szorította, hogy amannak (t. i. a panaszlónak) valamit vissza-, vagy előadjon, vagy hogy bizonyos amannak kárára válható cselekvényt abbanhagyjon. Ehez képest az *interdictum*ok *restitutoria-*, *exhibitoria* és *prohibitoria*ra osztattak. Ha a tilalom megtette a maga hatását, az ügy

el vala végezve, ellenkező esetben az alább felhozott különös eljárásnak volt helye.

1. Walter 728. Keller 22. 74—76. Récsi 62.

2. A polgári per által nem érvényesíthető jogviszonyok valának: a nyilvános (köz-) helyek, utak, vizek közös használatának védelme; a szabadság, atyai és kegyuri jog védelme; bizonyos gazdászati természetű magánviszonyoknál a tényleges birtok elnyerése vagy megtartása.

3. *Imp. Alexander A. Evocato.* Quum proponas, radicibus arborum, in vicina Agathangeli area positis, crescentibus fundamentis domus tuae periculum afferri, praeses ad exemplum interdictorum, quae in albo proposita habet Praetor: *Si arbor in alienas aedes impendebit,* item: *Si arbor in alienum agrum impendebit,* quibus ostenditur, nec per arboris quidem occasionem vicino nocere oportere, rem ad suam aequitatem rediget. c. 1. C. de interdictis. (VIII. 1.)

4. Certis igitur ex causis Praetor aut Proconsul principaliter auctoritatem suam finiendis controversiis interponit; quod tum maxime facit, cum de possessione aut quasi possessione inter aliquos contenditur; et in summa aut iubet aliquid fieri, aut fieri prohibet; formulae autem verborum et conceptiones, quibus in ea re utitur, Interdicta Decretave vocantur. Gaius IV. §. 139.

5. *Ulpianus libro LXVII. ad Edictum.* Interdictorum autem tres species sunt: exhibitoria, prohibitoria, restitutoria; sunt tamen quaedam interdicta et mixta, quae et prohibitoria sunt, et exhibitoria. fr. 1. §. 1. de interdictis. (XLIII. 1.)

94. §.

Az imént mondottaknál fogva az *edictum*ban felállított tilalmak a legkülömbözőbb viszonyokra vonatkoztak: a szentelt, religiosus és közös dolgok védelmére, személyes viszonyok- s a vagyonra; végre majd a tulajdon- majd a birtokra. Ez utóbbi esetben háromfélék lehettek: vagy vonatkoztak valamely birtok megszerzésére, melyben valaki még nem volt; vagy valamely birtok védelmére, melyben épen volt; vagy végre oly birtok visszaszerzésére, melyben valaki már volt, de belőle kiesett.

1. Walter 729.

2. *Ulpianus libro LXVII. ad Edictum.* Videamus, de quibus rebus interdicta competunt. Et sciendum est, interdicta

aut de divinis rebus, aut de humanis competere. De divinis, ut de locis sacris vel de locis religiosis. De rebus hominum interdicta redduntur aut de his, quae sunt alicuius, aut de his, quae nullius sunt. Quae sunt nullius, hae sunt liberae personae, de quibus exhibendis et ducendis edicta competunt. Quae sunt alicuius, haec sunt aut publicia aut singulorum. Publica sunt de locis publicis, de viis, deque fluminibus publicis. Quae autem singulorum sunt, aut ad universitatem pertinent, ut interdictum quorum bonorum, aut ad singulas res, ut est interdictum uti possidetis, de itinere actuque. fr. 1. pr. D. de interdictis. (XLIII. 1.)

3. *Paulus libro LXIII. ad Edictum.* Haec autem interdicta, quae ad rem familiarem spectant, aut adipiscendae sunt possessionis, aut recuperandae, aut retinendae. — — Sunt etiam interdicta, ut diximus, duplicia, tam recuperandae, quam adipiscendae possessionis. fr. 2. §. 3. D. de interdictis u. o.

95. §.

Az első nembeli tilalmak egyes oly esetekben adattak, melyek egymástól egészen függetlenek voltak. A birtok megszerzésére s illetőleg fentartására irányzott *interdictum*ok valának: az *interdictum uti possidetis* és *utrubi*. Amaz ingatlanokra (telkek- és épületekre) vonatkozott, s a praetor annak javára bocsájtotta ki, a ki ama pillanatban a dolgot sem erőszakkal (*vi*), sem titkon (*clam*), sem pedig engedelemmel (*precario*) birta. Ha tehát a felek egyike hibásan birta a dolgot, akkor a praetor a másiknak hibátlan birtokára tért vissza, ez vétetvén azután jelenlegi birtoknak. Az *interdictum utrubi* ingókra vonatkozott s a két fél közül annak javára adatott, ki az utolsó évben a per kezdetétől visszafelé számítva, ellenfelénél hosszabb ideig birta a dolgot hibátlanul (azaz: *nec vi, nec clam, nec precario*). Újabb jog szerint azonban csak a *litis contestatio* pillanatában létezett állapot szolgált zsinórmértékül, és mindkét rendü tilalom névszerint akkor adatott, ha valamely tulajdoni kereset megindításakor maga a birtok kérdése volt bizonytalan a két fél között, egyébirát pedig minden más esetben, midőn fenálló birtok megháboríttatott, minthogy ezt annak

vették, mintha a háborító a birtokot az illetőtől elvitatná s magának tulajdonítaná.

1. — — Ideo autem adipiscendae possessionis vocatur, quia ei tantum utile est, qui nunc primum conatur, adipisci rei possessionem. Itaque si quis adeptus possessinem amiserit, desinit ei interdictum utile esse. Gaius IV. §. 144.
2. Lsd a 66. §. 4. számát.
3. Lsd a 70. §. 2. számát.
4. Interdictum quoque quod appellatur Salvianum apiscendae possessionis causa comparatum est, eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset. Gaius IV. §. 147. V. ö. a 89. §. 10. számával.
5. *Ulpianus libro LXIX. ad Edictum.* Ait Praetor: UTI EAS AEDES, QUIBUS DE AGITUR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, QUOMINUS ITA POSSIDEATIS, VIM FIERI VETO. DE CLOACIS HOC INTERDICTUM NON DABO, NEQUE PLURIS QUAM QUANTI EA RES ERIT, INTRA ANNUM, QUO PRIMUM EXPERIUNDI POTESTAS FUERIT, AGERE PERMITTAM. §. 1. Hoc interdictum de soli possessore scriptum est, quem potiorem Praetor in soli possessione habeat, et est prohibitorium ad retinendam possessionem. fr. 1. pr. §. 1. D. uti possidetis. (XLIII. 17.)
6. *Ulpianus libro LXXII. ad Edictum.* Praetor ait: UTRUBI HIC HOMO, QUO DE AGITUR, MAIORE PARTE HUIUSCE ANNI FUIT, QUO MINUS IS EUM DUCAT, VIM FIERI VETO. §. 1. Hoc interdictum de possessione rerum mobilium locum habet; sed obtinuit, vim eius exaequatam fuisse uti possidetis interdicto, quod de rebus soli competit, ut is et in hoc interdicto vincat, qui nec vi, nec clam, nec precario, dum super hoc ab adversario inquietatur, possessionem habet. fr. un. D. de utrubi. (XLIII. 31.)
7. *Idem libro LXIX. ad Edictum.* Hoc interdictum sufficit ei, qui aedificare in suo prohibetur; etenim videris mihi possessionis controversiam facere, qui prohibes me uti mea possessione. fr. 3. §. 2. D. uti possidetis. (XLIII. 17.)
8. *Idem libro LXIX. ad Edictum.* Inter litigatores ergo quoties est proprietatis controversia, aut convenit inter litigatores, uter possessor sit uter petitor, aut non convenit. Si convenit, absolutum est, et ille possessoris commodo, quem convenit possidere, ille petitoris onere fungetur. Sed si inter ipsos contendatur, uter possideat, quia alteruter se magis possidere affirmat, tunc si res soli sit, de cuius pos-

sessione contenditur, ad hoc interdictum remittentur. fr. 1. §. 3. D. uti possidetis u o.

96. §.

Az elvesztett birtok visszaszerzésére irányzott tilalmak közül a legfontosbak azok, melyek a birtokbóli erőszakos kihajtás esetében adattak. Erre nézve a régibb jogban két tilalom volt felállítva: az egyik, midőn egyszerű, a másik, midőn fegyveres erővel történt a kihajtás. E két tilalom közt többféle külömbség volt, mely azonban az újabb jogban már elenyészett; így amazt a praetor nem adta valaki javára oly személyek ellen, kiknek ez tisztelettel tartozott, de igen is emezt; amannál az *edictum* azt kívánta, miszerint panaszló birtokban lett légyen, míg emennek puszta birlalásnál is helye volt; amannál panaszlott azon kifogással élhetett, miszerint panaszló maga is birt *vi*, *clam* vagy *precario*, emennél pedig nem. Később az erőszak miatti tilalom a pillanatnyi állapot helyreállítására irányzott keresetnek neveztetett.

1. Walter 730.
2. A két tilalom csak ingatlanok birtokának visszaszerzésére volt alkalmaztatható, minthogy ingóknál az *interdictum utrubi* és egyéb keresetek által is lehetett a bajon segíteni.
3. Újabb jogban e két tilalom egybeforrasztatott, mint azt a tit. D. de vi et de vi armata (XLIII. 16) bizonyítja.
4. *Ulpianus libro LXIX. ad Edictum.* Interdictum hoc, quia atrocitatem facinoris in se habet, quaesitum est, an liberto in patronum, vel liberis adversus parentes competat? Et verius est, nec liberto in patronum, nec in parentes liberis dandum esse, meliusque erit in factum actionem his competere; aliter, atque si vi armata usus sit adversus libertum patronus, vel adversus liberos parens; nam hic interdictum competit. fr. 1. §. 43. D. de vi et de vi armata. (XLIII. 16.)
5. *Idem libro LXIX. ad Edictum.* Annus in hoc interdicto utilis est. fr. 1. §. 39. D. u. o.
6. *Idem libro LXIX. ad Edictum.* Praetor ait: UNDE TU ILLUM VI DEIECISTI, AUT FAMILIA TUA DEIECIT, DE EO, QUAEQUE ILLE TUNC IBI HABUIT, TANTUMMODO INTRA ANNUM, POST ANNUM DE EO, QUOD

AD EUM, QUI VI DEIECIT, PERVENERIT, IUDICIUM DABO. fr. 1. pr. D. u. o. Újabb jog szerint tehát azon kifogásnak, miszerint panaszló maga is birt *vi, clam* vagy *precario*, már nem volt helye.

7. *Impp. Honorius et Theodosius AA. Iuliano, II. Proconsuli Africae.* Momentaneae possessionis actio exerceri potest per quamcunque personam. Sub colore autem adipiscendae possessionis obreptitia petitio alteri obesse non debet, maxime quum absque conventione personae legitimae initiatum iurgium videatur. Nihil autem opitulatur conventio circa minorem habita, quum id rectius circa curatorem debuerit custodiri. c. 3. C. qui legitimam pers. (III. 6.)

97. §.

Felosztattak még a tilalmak egyszerüek- (*simplicia*) és kettősekre (*duplicia*). Az elsőknél az egyik fél mint felperes, a másik mint alperes lépett fel, mint p. o. minden *restitutorium* és *exhibitorium interdictum*nál, míg az *interdicta prohibitoria* részint egyszerüek, részint kettősek valánk; kettős tilalmak alatt pedig azok értettek, melyeknél mindegyik fél egyaránt mint fel- vagy mint alperes jelentkezett — ilyenek voltak névszerint az *interdictum uti possidetis* és *utrubi*.

1. Walter 731. Keller 75.
2. *Paulus libro LXIII. ad Edictum.* Interdictorum quaedam duplicia sunt, quaedam simplicia. Duplicia dicuntur, ut uti possidetis. Simplicia sunt ea, veluti exhibitoria, et restitutoria, item prohibitoria de arboribus caedendis, et de itinere actuque. fr. 2. pr. D. de interdictis. (XLIII. 1.)
3. Azonkívül voltak még évi (*annua*) és örökös (*perpetua*), általános (*ad universitatem*) és különös (*ad singulares res pertinentia*) tilalmak, melyek természetét már nevük is mutatja.
4. *Paulus libro LXVII. ad Edictum.* Ex quibus causis annua interdicta sunt, ex his de eo, quod ad eum, cum quo agitur, pervenit, post annum iudicium dandum, Sabinus respondit. fr. 4. D. de interdictis. (XLIII. 1.)

98. §.

Az eljárás valamely tilalom kibocsájtatása után, melynek alperes engedni vonakodott, kétféle lehetett, ahoz

képest, a mint t. i. maga a tilalom is egyszerü vagy kettős volt. Egyszerü tilalmaknál, ha az vissza- (*restitutorium*) vagy kiadási (*exhibitorium*) volt, alperes a dolognak szorosabb megvizsgálása s eldöntése végett választott bírót ajánlott, mire a praetor egy ily értelemben fogalmazott *formula*t is adott. Ha a választott bírónak itélete alperes ellen szólt s ez ennek folytán engedett, mi hátrány sem érte; ellenkező esetben felperesnek, esküje által megállapított, *interesse*jében elmarasztaltatván az itélet rajta közönséges forma szerint végrehajtatott is. Ha pedig alperes nem kívánt volna választott bírót, akkor felperesnek újra kellett a törvényszék előtt megjelennie, hogy amazt azon esetre, ha a praetor tilalmának daczára sem teljesítette volna a vissza- vagy kiadást, bírsági igéretre (*sponsio poenalis*) fölszólítsa; mire azonban alperes meg viszigéretet (*restipulatio*) adatott magának felperes által. Ezek után pedig a praetor az egész ügyet eldöntés végett két külön *formula* altal a *recuperator*okhoz utasította, kik azután meghatározták, hogy a két bírság közül melyik van eljátszva. Felperes azonban a maga *formulá*ját még egy mással is megtoldhatta, mely a dolog vissza- vagy kiadatására, vagy ha az nem történik, alperes elmarasztaltatására vala irányozva. *Prohibitorium interdictum*-oknál mindig ilyen volt az eljárás, minthogy ezeknél választott bíró megajánlásának egyáltalában nem volt helye. Ha alperes meg nem jelent, akkor felperes annak vagyona birtokába helyeztetett.

1. Walter 732 s köv. Hugo 611 l.
2. *Ulpianus libro LXXI. ad Edictum.* Hoc interdictum et in absentem esse rogandum, Labeo scribit; sed si non defendatur, in bona eius eundum ait. fr. 3. §. 14. D. de homine libero exhibendo. (XLIII. 29.)

99. §.

A kettős tilalmaknál mindkét részről történt *sponsio* és *restipulatio*, úgy hogy összesen n é g y *stipulatio* fordult elő, melyekről a *iudex*-nek itélnie kellett. Az *interdictum*

uti possidetis-nél azonkívül még egy sajátságos eljárásnak is volt helye, mely a birtokállapot rendezését czélozta a per folyama alatt; ezen birtokállapot t. i. a két fél közül, formális árverés alá bocsájtatván, a többet igérőnek adatott. Ha azután ez utóbbi vesztett, akkor a *sponsio* és *restipulatio* folytán eljátszott bírságösszegen kívül büntetésül még azt is volt köteles megfizetni; erre pedig magát rendesen egy külön *stipulatio*val kötelezte. Egyébiránt a dolgot minden abból húzott gyümölcsökkel együtt kellett kiadnia s erre vagy az érték megtérítésére szükség esetében a *iudicium Cascellianum* vagy *secutorium*mal is volt szorítható.

1. Az árverési összeg megtérítését a vesztett fél részéről *stipulatio* nélkül is, a *iudicium fructurium seu secutorium*mal lehetett keresni.
2. Hasonló eljárás alá estek az *interdictum quod vi aut clam*, az *operis novi nunciatio* s az *aquae pluviae arcendae actio*, melyekről szintén a praetori *edictum* intézkedett. W a l t e r 735.
3. *Ulpianus libro LXXI. ad Edictum.* Praetor ait: QUOD VI AUT CLAM FACTUM EST, QUA DE RE AGITUR, ID, QUUM EXPERIUNDI POTESTAS EST, RESTITUAS. fr. 1. pr D. Quod vi aut clam. (XLIII. 24.)
4. Az *operis novi nunciatio* a már megkezdett mű abbanhagyását s illetőleg lerontását vagy a biztositást czélozta azon esetre, ha az új mű kárt okozna: *Ulpianus libro LXXI. ad Edictum.* Praetor ait: QUEM IN LOCUM NUNCIATUM EST, NE QUOD NOVUM OPUS FIERET, QUA DE RE AGITUR, QUOD IN EO LOCO ANTE, QUAM NUNCIATIO MISSA FUERIT, AUT IN EA CAUSA ESSET, UT REMITTI DEBERET, FACTUM EST, ID RESTITUAS. fr. 20. pr. D. de operis novi nunciatione. (XXXIX. 1.)
5. Az *actio aquae pluviae arcendae* vagy az illető mű eltávolítását vagy biztosíték nyujtását czélozta kár esetére: *Ulpianus libro LIII. ad Edictum.* Si cui aqua pluvia damnum dabit, actione aquae pluviae arcendae avertetur aqua. Aquam pluviam dicimus, quae de caelo cadit, atque imbre excrescit, sive per se haec aqua caelestis noceat, ut Tubero ait, sive cum alia mixta sit. §. 1. Haec autem actio locum habet in damno nondum facto, opere tamen iam facto, hoc est de eo opere, ex quo damnum timetur, totiesque locum habet, quoties manu facto opere agro aqua nocitura est, id est, cum quis manu fecit, quo aliter flueret, quam natura

soleret, si forte immittendo eam aut maiorem fecerit, aut citatiorem, aut vehementiorem, aut si comprimendo reddundare effecit. Quodsi natura aqua noceat, ea actione non continetur. fr. 1. §. 1. D. de aqua et aquae pluviae arcendae. (XXXIX. 3.)

100. §.

De a tilalmak a velök egybekapcsolt eljárással sok esetben elégteleneknek bizonyultak, mint p. o. ha valamely gyermek kiadására irányzott keresetnél a bírság (*sponsio poenalis*) s a kár vagy *interesse* megbecslése (*litis aestimatio*) nem nyújtott kárpótlást. Ez okból egy különös rendkívüli eljárás (*extraordinaria cognitio*) is fejlődött ki, melynél a magistratus mindent maga nyomozott ki és szükség esetén hatalomkarral is hajtatott végre. S miután később a perekben egyáltalában magánbíró már nem szerepelhetett, ama rendes eljárás is rendkivülivé alakult át; a tilalom alakja a per megindítására megtartatott, s a tilalmak gyorsaság kedveért a *litis denunciatio* alól felszabadíttattak. Ha azonban alperes ellentmondott vagy épenséggel nem engedelmeskedett, akkor magának a magistratusnak kellett a további tárgyalásokat fölvennie, mi őt a dolognak egyszerüsítésére indította: az *interdictum*mali megindítás ugyanis egészen elejtetett, s a magistratus azonnal teljes nyomozást rendelt; a tilalmakra vonatkozó jogtételek pedig csak is anyagi vonatkozásban maradtak fen. Ez a iustiniani jog alakja, mely tehát a praetori tilalmaktól vette eredetét.

1. Walter 734. Keller 81.
2. *Ulpianus libro XXXIV. ad Edictum.* Necessario Praetor adiecit, ut, qui per dolum venit in possessionem, cogatur decedere. Coget autem eum decedere non praetoria potestate vel manu ministrorum, sed melius et civilius faciet, si eum per interdictum ad ius ordinarium remiserit. fr. 1. §. 2. D. si ventris nomine. (XXV. 5.)
3. Lsd a 67. §. 6. számát.
4. *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Pompeiano Pf. P.* Incerti iuris non est, orta proprietatis et possessionis lite, prius possessionis decidi oportere quaestionem compe-

tentibus actionibus, ut ex hoc ordine facto de dominii disceptatione probationes ab eo, qui de possessione victus est, exigantur. Interdicta autem licet in extraordinariis iudiciis proprie locum non habent., tamen ad exemplum eorum res agitur. c. 3. C. de interdictis (VIII. 1.)

Második Fejezet.

Praetori stipulatiok.

101. §.

Gyakran valamely kereset előkészítésére, megindítása- vagy további tárgyalására a felelek között bizonyos jogügyletek (jelesen *stipulatio*-k) váltak szükségessé, melyek tartalmuk- s alakjukhoz képest a praetor közbenjárásával s az ő vezetése és elrendezése alatt voltak a felek által megkötendők. Ezen *stipulatio*-k részére is létezek a praetori *album*ban állandó *formulak*, melyeket az egyes esetekben csak kitölteni vagy a körülményekhez képest módosítani kellett; mi azonban, ha a szükség úgy kívánta volna, egészen új *formula*nak szerkesztését a praetor által ki nem zárta.

1. Keller 22. Hugo 564 s köv. l.
2. Szerződések kötésére rendszerint senkit sem lehet szorítani, de voltak csetek (mint p. a keresetjognak ellenálló akadályok, az adósnak fizetési képtelenségbe való jutása s. t. eff.) midőn felperes az őt érhető mindennemű jogi hátrányok eltávolítására alperest (a praetor előtt) oly igéretre (*stipulatio*) szoríthatta, miszerint őt (felperest) minden kár ellen biztosítsa.
3. Czéljukra nézve a praetori *stipulutio*k többfélék voltak: *Ulpianus libro LXX. ad Edictum.* Praetoriarum stipulationum tres videntur esse species : iudiciales, cautionales, commuñes. §. 1. Iudiciales eas dicimus, quae propter indicium interponuntur, ut ratum fiat, ut iudicatum solvi, et ex operis novi nunciatione. §. 2. Cautionales autem sunt, quae instar actionis habent, et ut sit nova actio intercedunt, ut de legatis stipulationes, et de tutela, et ratam rem haberi, et damni, infecti. §. 3. Com-

munes sunt stipulationes, quae fiunt iudicio sistendi causa. fr. 1. pr. §. 1—3. D. de stip. praet. (XLVI. 5.)

4. Közönséges (*communes*) *stipulatio*-k voltak általában a *vadimonia* (Lsd az 57. és 60. §§.)

102. §.

Körük s hatányukra nézve ezen biztosítékok vagy egyszerü ígéretek voltak *stipulatio* alakjában (tehát *repromissio*) a személyes igénynek puszta rendezésére; vagy ígéretek kezesség (s ha a felek kölcsönösen beleegyeztek, zálog) mellett (tehát *satisdatio*). Ennek folytán a kezesség majdnem kizárólagos czéljuk lévén, a *repromissio* a kezesség-állításra csak mintegy indokot szolgáltatott, mint p. o. a *cautio rem pupilli salvam fore, iudicatum solvi* st. eff.

1. *Ulpianus libro LXX. Edictum.* Stipulationum istarum praetoriarum quaedam sunt, quae satisdationem exigunt, quaedam, quae nudam repromissionem; sed perpaucae sunt, quae nudam repromissionem habent, quibus enumeratis apparebit, ceteras non esse repromissiones, sed satisdationes. § 6. Stipulatio itaque ex operis novi nunciatione alias satisdationem, alias repromissionem habent. Videamus ergo, ex qua operis novi nunciatione satisdari oporteat, et quemadmodum satisdetur? namque de eo opere, quod in privato factum erit, satisdari, de eo, quod in publico, repromitti oportet. Sed hi quidem, qui suo nomine cavent, repromittunt, qui alieno, satisdant. § 7. Item ex causa damni infecti interdum repromittitur, interdum satisdatur; nam si quid in flumine publico fiat, satisdatur; de aedibus autem repromittitur. §. 8. Stipulatio duplae repromissio est, nisi si convenerit, ut satisdetur. fr. 1. §. 5—8. D. de stip. praet. (XLVI. 5.)
2. *Idem libro XIV. ad Edictum*: Praetoriae satisdationes personas desiderant pro se intervenientium, et neque pignoribus quis, neque pecuniae, vel auri, vel argenti depositione in vicem satisdationis fungitur fr. 7. D. u. o.
3. *Idem libro LXXIX. ad Edictum.* Cavetur. autem pupillo hac stipulatione per satisdationem. §. 2. Illud sciendum est, hac stipulatione teneri tam eum, qui tutor, est, quam eum, qui pro tutore negotia gessit vel gerit, et fideiussores eorum. §. 3. Sed enim qui non gessit, omnino non tenebitur, (nam nec actio tutelae eum, qui non gessit, tenet) sed utili actione conveniendus est, quia pro periculo cessavit, et tamen ex stipulatu actione neque ipse, neque fideiussores eius tenebuntur. Compellendus igitur erit ad administrationem propterea, ut stipulatione quoque ista possit teneri. §. 4. Hanc

stipulationem placet finita demum tutela committi, et fideiussoribus diem exinde incipere cedere. In curatore aliud est. Sed et in eo, qui pro tutore negotia gessit, aliud dicendum est. Itaque istae stipulationes, si quidem quis tutor fuit, finita demum tutela committentur; si vero pro tutore negotia gessit, conveniens est dicere, statim ut quaeque res salva non esse coepisset, committi stipulationem §. 6. Generaliter sciendum est, ex quibus causis diximus tutelae agi non posse, ex iisdem causis nec ex stipulatu rem salvam fore agi posse, dicendum esse. fr. 4. §§. 1—4. 6. D. rem pupilli salvam fore. (XLVI. 6.)

4. *Idem libro XIV. ad Edictum.* Iudicatum solvi stipulatio expeditam habet quantitatem; in tantum enim committitur, in quantum iudex pronuntiaverit. fr. 9. D. iudicatum solvi. (XLVI. 7.)

103 §.

Tárgyukhoz képest a praetori *stipulatio*k rendszerint vagy a dolognak visszadására (*rem restituere*), vagy pedig bizonyos tételményre (*facere*), külömben az érdek megtérítésére (*dare, quanti ea res est*) voltak irányozva; azonban ez utóbbi bizonyos körülmények között már a *stipulatio*ban volt bizonyos összegre átváltoztatható, mely azután egyedül képezte a kötelem tárgyát, s a már előrelátott esetnek beálltával (*commissa stipulatione*) *condictio certi* által volt kereshető; egyéb esetekben a *condictio incerti*nek volt helye.

1. *Paulus libro LXXIII. ad Edictum.* Praetoriae stipulationes aut rei restitutionem continent, aut incertam quantitatem. §. 1. Rei restitutionem, sicuti stipulatio ex operis novi nunciatione, qua cavetur, ut opus restituatur; ideoque sive actor, sive reus decesserit pluribus heredibus relictis, uno vincente vel victo, totum opus restitui debebit; quamdiu enim aliquid superest, tamdiu non potest videri opus restitutum. fr. 2. §. 1. D. de stip. praet. (XLVI. 5.) Lsd a 61. §. 6. számát is.

2. *Venuleius libro VIII. actionum.* In eiusmodi stipulationibus, quae quanti res est promissionem habent, commodius est certam summam comprehendere, quoniam plerumque difficilis probatio est, quanti cuiusque intersit, et ad exiguam summam deducitur. fr. 11. D. de stip. praet. u. o.

3. Minden *stipulatio* a *doli*-féle *clausulat* foglalta magában: *Paulus libro XIII. ad Sabinum.* In stipulatione, qua procurator cavet ratam rem dominum habiturum, id continetur, quod intersit stipulatoris. Idemque iuris est in clausulis omnibus de dolo malo. fr. 19. D. de ratam rem haberi. (XLVI. 8.)
4. Lsd a 61. §. 3. és 4. számait.

104. §.

E *stipulatio*k kötésénél helyettesítésnek is volt helye, s a praetor az *actio iudicati* analogiája szerint a *dominus*nak, helyettese *stipulatio*jából, *utilis actio*t adott az utóbbi ellen; de a mennyire lehetett a *dominus* akadályoztatása esetében ennek saját rabszolgáját vették elő a *stipulatio* megkötésére, sőt *servus publicus*t is, kívált ha bizonytalan személyek javára kellett stipulálni.

1. *Ulpianus libro LXXIX ad Edictum.* Generaliter in omnibus praetoriis stipulationibus et procuratoribus satisdatur. fr. 3. D. de stip. praetor, (XLVI. 5.)
2. *Paulus libro XLVIII. ad Edictum.* In omnibus praetoriis stipulationibus hoc servandum est, ut, si procurator meus stipuletur, mihi causa cognita ex ea stipulatione actio competat. Idem est, et cum institor in ea causa esse coeperit, ut interposita persona eius dominus mercis rem amissurus sit, veluti bonis eius venditis; succurrere enim domino Praetor debet. fr. 5. D. de stip. praet. u. o.
3. *Ulpianus libro LXXIX. ad Edictum.* Si pupillus absens sit, vel fari non possit, servus eius stipulabitur. Si servum non habeat, emendus ei servus est; sed si non sit, unde ematur, aut non sit expedita emtio, profecto dicemus, servum publicum apud Praetorem stipulari debere. fr. 2. D. rem pupilli salvam fore. (XLVI. 6.)

105. §.

Valamely praetori *stipulatio* megkötésérei kötelezettség természetesen mindig bizonyos, részint a törvénykezés szabályai-, részint a különféle anyagi jogviszonyok természetéből folyó jogi alapot (*iusta causa*) föltételezett; ezt előre bocsájtott vizsgálat után meghatározni a praetor teendőihez tartozott, valamint az eljárás további menete

is őt illette. Konok megtagadása a *stipulatio*nak a legkülönfélébb joghátrányokkal volt összekötve.

1. *Ulpianus libro LIII. ad Edictum.* Praetor ait: DAMNI INFECTI SUO NOMINE PROMITTI, ALIENO SATISDARI IUBEBO EI, QUI IURAVERIT, NON CALUMNIAE CAUSA ID SE POSTULARE, EUMVE, CUIUS NOMINE AGET, POSTULATURUM FUISSE, IN EAM DIEM, QUAM CAUSA COGNITA STATUERO. SI CONTROVERSIA ERIT, DOMINUS SIT NEC NE, QUI CAVEBIT, SUB EXCEPTIONE SATISDARI IUBEBO. DE EO OPERE, QUOD IN FLUMINE PUBLICO RIPAVE EIUS FIET, IN ANNOS DECEM SATISDARI IUBETO. EUM, CUI ITA NON CAVEBITUR, IN POSSESSIONEM EIUS REI, CUIUS NOMINE UT CAVEATUR POSTULABITUR, IRE, ET CUM IUSTA CAUSA ESSE VIDEBITUR, ETIAM POSSIDERE IUBEBO. IN EUM, QUI NEQUE CAVERIT, NEQUE IN POSSESSIONE ESSE, NEQUE POSSIDERE PASSUS ERIT, IUDICIUM DABO, UT TANTUM PRAESTET, QUANTUM PRAESTARE EUM OPORTERET, SI DE EA RE EX DECRETO MEO, EIUSVE, CUIUS DE EA RE IURISDICTIO FUIT, QUAE MEA EST, CAUTUM FUISSET. EIUS REI NOMINE, IN CUIUS POSSESSIONEM MISERO, SI AB EO, QUI IN POSSESSIONE ERIT, DAMNI INFECTI NOMINE, NON SATISDABITUR, EUM, CUI NON SATISDABITUR, SIMUL IN POSSESSIONE ESSE IUBEBO. fr. 7. pr. D. de damno infecto. (XXXIX. 2.)
2. *Idem libro LIII. ad Edictum.* Qui damni infecti caveri sibi postulat, prius de calumnia iurare debet. Quisquis igitur iuraverit de calumnia, admittitur ad stipulationem. Et non inquiretur, utrum intersit eius an non, vicinas aedes habeat an non habeat. Totum tamen hoc iurisdictione praetoriae subiiciendum est, cui cavendum sit, cui non. fr. 13. §. 3. D. u. o.
3. *Idem libro LIII. ad Edictum.* Si finita sit dies statuta in cautione, iterum arbitratu Praetoris ex integro erit cavendum. §. 1. Si vero sine adiectione dici stipulatio fuerit interposita, si quidem ex conventione quandoque fuerit commissa, ex stipulatu agetur; si vero per errorem, magis est illud dicendum, finito, in quem alioquin caveri solet, desiderandum esse a Praetore, ut liberetur. §. 7. Sed Praetor causa cognita tempus pro conditione operis determinabit. fr. 15. pr. §§. 1. 7. D. u. o.
4. Egészen más értelemben hozza fel e *stipulatio*kat *Pomponius libro XXVI. ad Sabinum.* Stipulationum aliae iudiciales

sunt, aliae praetoriae, aliae conventionales, aliae communes praetoriae et iudiciales. Iudiciales sunt, quae duntaxat a mero iudicis officio proficiscuntur; veluti de dolo cautio. Praetoriae, quae a mero Praetoris officio proficiscuntur, veluti damni infecti. Praetorias autem stipulationes sic audiri oportet, ut in his contineantur etiam aediliciae; nam et hae a iurisdictione veniunt. Conventionales sunt, quae ex conventione reorum fiunt, quarum totidem genera sunt, quot paene dixerim rerum contrahendarum; nam et ob ipsam verborum obligationem fiunt, et pendent ex negotio contracto. Communes sunt stipulationes, veluti rem salvam fore pupilli; nam et Praetor iubet rem salvam fore pupillo caveri, et interdum iudex, si aliter expediri haec res non potest. Item duplae stipulatio venit ab iudice aut ab Aedilis edicto. fr. 5. pr. D. de verborum obligationibus. (XLV. 1.)

Harmadik Fejezet.

Birtokbahelyezések (Missiones in possessionem).

106. §.

Ezen intézmény alatt értendő a praetor által valakinek adott oly felhatalmazás, melynek erejénél fogva ez utóbbi vagy bármely vagyont, vagy bizonyos vagyonösszeséget, vagy végre egyes dolgokat vehetett birtokába. E szabály hatánya alkalmaztatásának egyes eseteihez képest külömböző volt. Minden birtokba helyezést pedig a praetor tilalmak, ténybeli keresetek (*actiones in factum*) sőt egyenes kényszerrel is védett.

1. Keller 78. Hugo 631 s köv. l.
2. *Ulpianus libro LIII. ad Edictum.* Si quis ex hoc edicto a Praetore in possessionem missus non est admissus, in factum actione uti poterit, ut tantum praestetur ei, quantum praestari ei oporteret, si de ea re cautum fuisset; extenditur enim actio in id tempus, quo damnum committitur. fr. 15. §. 36. D. de damno infecto. (XXXIX. 2.)

107. §.

Birtokbahelyezés általában a következő esetekben fordult elő: a) *rei servandae causa*, b) *legatorum servandorum causa*, c) *hereditatis tuendae causa*, végre d) mint *missio in possessionem rei singularis*; s ezekről most rendre szólandunk.

Lsd a 67. §. 7. számát.

108. §.

A *missio in possessionem rei servandae causa* a vagyontulajdonos összes hitelezőinek szolgált amaz elleni követeléseik biztosítására s ha adósuk netalán csőd alá jutna, kielégitésére is. Ezen *missio* nem eredményezett közvetlen birtokot, hanem csak oly jogosítványt, miszerint a hitelezők az adós vagyonát megragadhatták és megőrizhették.

1. Lsd a 68. §. 4. számát.
2. Lsd a 69. §. 1. számát.
3. A hitelezőknek tehát csak az adós mellett volt birtokuk az utóbbinak vagyonában.

109. §.

Miután hagyományok és hitbizományok rendszerint nem fizettetnek ki azonnal, annál fogva a hagyományos vagy hitbizományos leendő kielégíttetésére az örököstől *satisdatiot* követelhetett s ha ez tőle megtagadtatnék, a *missio in bona testatoris*-hoz volt neki igénye, a mennyiben t. i. e javak az illető örökösre átszállottak.

1. *Ulpianus libro LII. ad Edictum.* Is, cui legatorum fideive commissorum nomine non cavetur, missus in possessionem nunquam pro domino esse incipit, nec tam possessio rerum ei, quam custodia datur; neque enim expellendi heredem ius habet, sed simul cum eo possidere iubetur, ut saltem taedio perpetuae custodiae extorqueat heredi cautionem. fr. 5. pr. D. ut in possessione legat. vel fideic. servandorum causa esse liceat. (XXXVI 4.)
2. *Imp. Alexander A. Donato.* Certa est forma iurisdictionis, qua fideicommissi servandi causa in possessionem rerum,

quae in causa hereditaria sunt aut dolo malo esse desierunt, is, cui legati vel fideicommissi nomine satis non datur, mittitur, vel in proprias res heredis, si fideicommisso satis non fit post sex menses, quam peti coeperit, secundum divi Antonini patris mei constitutionem. c. 6. C. ut in poss. legat. vel fideicom. servandorum causa mittatur. (VI 54.)

110. §.

A *missio hereditatis tuendae causa* ismét többféle volt u. m. *ventris nomine* az örökhagyótól születendő gyermek számára; *ex Carboniano edicto* azon kiskoru számára, kitől családbelisége elvitattatott; *furiosi nomine* a tébolyodott örökös halála vagy kijózanodása idejéig gondnoka számára; és *ex edicto Divi Hadriani* a *scriptus heres* számára, kinek korábbi de jogszerü végrendelete volt. Ezen *missio* mindig az illető örökrészre vonatkozott s annak a gyám vagy gondnok általi megőrzése, és kezelésére jogot nyujtott. — A *missio in possessionem rei singularis* végre a *cautio damni infecti* elmulasztásának volt következménye s a *missus*-nak a praetor által védett kizárólagos birtokot adott.

1. *Ulpianus libro XLI. ad Edictum.* Sicuti liberorum eorum, qui iam in rebus humanis sunt, curam Praetor habuit, ita etiam eos, qui nondum nati sunt, propter spem nascendi non neglexit; nam et hoc parte edicti eos tuitus est, dum ventrem mittit in possessionem vice contra tabulas bonorum possessionis. fr. 1. pr. D. de ventre in poss. mitt. (XXXVII. 9.)
2. *Idem libro LXI. ad Edictum.* Si cui controversia fiet, an inter liberos sit, et impubes sit, causa cognita perinde possessio datur, ac si nulla de ea re controversia esset, et iudicium in tempus pubertatis causa cognita differtur. §. 1. Eum, qui controversiam facit, si pro pupillo satis eo non detur, simul in possessionem eorum bonorum esse Praetor iubet. fr. 1. pr. §. 1. D. de Carboniano edicto. (XXXVII. 10.)
3. *Papinianus libro XV. Quaestionum.* Furioso Titius substitutus est, bonorum possessionis tempus quamdiu furiosus in eadem conditione est, neque instituto, neque substituto cedit. Nec si curator furiori nomine possessionem accipere potest, idcirco spatium temporis, quod scientibus praefinitum est, videbitur cedere; nam et pater infanti filio possessionem accipit, quo tamem cessante infans non excluditur. Quid

ergo, si curator accipere nolit? nonne iustius atque utilius erit, ad eundem modum proximo cuique possessionem dari, ne bona iaceant? Quo admisso substitutus cautionem praestare cogitur omnibus his, quibus bona restitui debent, si forte institutus in eodem furore decesserit, aut compos mentis effectus ante mortem obierit, quam hereditatem agnosceret. Nam et fieri potest, ut vivo furioso substitutus decedat, nec tamen furiosus obstet ceteris, si prius et ipse decesserit, quam hereditatem acquireret. fr. 1. D. de bon. poss. furioso, infanti etc. (XXXVII. 3.)

4. *Imp. Alexander A. Eutacto.* Quamvis quis se filium defuncti praeteritum esse alleget, aut falsum vel inofficiosum testamentum seu alio vitio subiectum, vel servus defunctus esse dicatur, tamen scriptus heres in possessionem mitti solet. c. 2. C. de edicto D. Hadriani tollendo. (VI. 33.)

5. Lsd a 105. §. 1. számát.

Negyedik Fejezet.

Az előbbi állapotbai visszahelyezés (restitutio in integrum).

111. §.

Itt kitünő mértékben mutatkozott a praetorok tevékenysége, minthogy leginkább itt kínálkozott az alkalom, hogy a polgári jog szigorát a méltányosság elvei szerint enyhítsék. Az előbbi állapotbai visszahelyezés t. i. abban állott, hogy a praetorok oly jogügyleteket, melyek érvényessége ellen szigorú törvény szerint mi kifogás sem tétethetett, de melyek által a felek egyike méltán sértettnek érezhette s mondhatta magát, tiszti hatalmuknál fogva ismét felbontották, s a korábbi jogállapotot, melynek helyébe amaz lépett vala, ismét visszaidézték. S ezen praetori intézmény oly fontos, hatásában oly életre valónak mutatkozott, hogy nem csak az újabbi jogban is megtartatott, hanem a császári törvényhozás azt — *resti-*

tutio civilis neve alatt — még egyéb a praetori *edictum*ban nem foglalt esetekre is kiterjesztette.

1. Keller 79. 80. Walter 407. Hugo 392 és 629. ll. Récsi 77. Henfner 148—164.
2. Miután a *restitutio in integrum* a közkézen forgó tankönyvekben is valamivel bővebben fejtegettetik, e helyütt rövidebbek lehetünk s csak arra szorítkozunk, mi értekezésünk kiegészítésére okvetlenül szükséges.
3. Ezen irányban a keresetek joga (*ius actionum*) is gondoskodott ugyan némely eszközökről, de korántsem oly kiterjedésben, mint azt a magasabb igazság kivánta; ép azért az *in integrum restitutio* hiányt pótló eszköz gyanánt adatott a magasabb igazságot gyakorló magistratusok kezébe: Rómában a praetor-é-, a tartományokban a helytartókéba, később e jogot a város- s a császári testőrsereg parancsnoka (*praefectus urbi et praetorio*) gyakorolták, míg végre azt magok a császárok ragadták meg.

112. §.

A *restitutio in integrum*, az imént kifejtett fogalmánál fogva, rendszerint önmagától nem értethetett, hanem szükséges volt, hogy az, ki magát kárvallottnak állította, az iránt folyamodjék. Ennek következtében a praetor, miután előbb még folyamodónak a *restitutio*hozi jogos alapjáról meggyőződött volna, e rendkívüli jogvédelmet meg is adta; különösen következő esetekben u. m.: erőszak s félelem (*vis ac metus*), csalárdság (*dolus*), tévedés (*error*) miatt létre jött jogügyleteknél, továbbá a *status* kisebbülése- (*capitis diminutio*) kiskoruság- (*minor aetas*), távollét- (*absentia*) s végre minden egyéb okokból eredt joghátrányok eltávolítására, ha a praetor előtt arra jogos alap (indok) volt kimutatható.

1. *Modestinus libro VIII. Pandectarum.* Omnes in integrum restitutiones causa cognita a Praetore promittuntur, scilicet ut iustitiam earum causarum examinet, an verae sint, quarum nomine singulis subvenit. fr. 3. D. de in integr. restitutionib. (IV. 1.)
2. Lsd a 85. §. 5. számát, a mihez járul: *Paulus libro I. Sententiarum.* Sive per status mutationem, aut iustum errorem. fr. 2. D. de in integr. rest. (IV. 1.)

3. Lsd a 86. § 4. számát.
4. Lsd a 86. §. 5. számát, a mihez járul: *Ulpianus libro IX. ad Edictum.* Ait Praetor: SI DE HIS REBUS ALIA ACTIO NON ERIT. Merito Praetor ita demum hanc actionem pollicetur, si alia non sit, quoniam famosa actio non temere debuit a Praetore decerni, si sit civilis vel honoraria, qua quis possit experiri. Usque adeo, ut et Pedius libro octavo scribat: etiam si interdictum sit, quo quis experiri, vel exceptio, qua se tueri possit, cessare hoc edictum. Item et Pomponius libro vicesimo octavo; et adiicit: etsi stipulatione tutus sit quis, eum actionem de dolo habere non posse, utputa si de dolo stipulatus sit. fr. 1. §. 4. D. de dolo malo. (IV. 3.)
5. Tévedés miatti *restitutio* példája: *Ulpianus libro XII. ad Edictum.* Ait Praetor: SI ID ACTOR IGNORAVIT, DABO IN INTEGRUM RESTITUTIONEM. Scienti non subvenit; merito, quoniam ipse se decepit. fr. 1. §. 6. D quod fals. tut. auct. gestum esse dicetur. (XXVII. 6.)
6. Lsd a 87. §. 4. számát.
7. Főleg a *capitis diminutio minima* miatt adott a praetor *in integrum restitutiot*, a nagyobb *capitis diminutio*k az adós ellenében egyáltalában nem, különben pedig csak igen ritkán szolgáltattak jogos alapot a *restitutio*ra: *Paulus libro XI. ad Edictum.* Si libertate ademta capitis diminutio subsecuta sit, nulli restitutioni adversus servum locus est, quia nec praetoria iurisdictione ita servus obligatur, ut cum eo actio sit; sed utilis actio adversus dominum danda est, ut Iulianus scribit, et nisi in solidum defendatur, permittendum mihi est in bona, quae habuit, mitti. fr. 7. §. 2. D. de capite minutis. (IV. 5.)
8. *Ulpianus libro XI. ad Edictum.* Praetor edicit: QUOD CUM MINORE, QUAM VIGINTI QUINQUE ANNORUM NATU GESTUM ESSE DICETUR, UTI QUAEQUE RES ERIT, ANIMADVERTAM. fr. 1. §. 1. D. de minor. viginti V. ann. (IV. 4.)
9. *Idem libro XII. ad Edictum.* Verba autem edicti talia sunt: SI CUIUS QUID DE BONIS, QUUM IS METU, AUT SINE DOLO MALO REIPUBLICAE CAUSA ABESSET, INVE VINCULIS, SERVITUTE, HOSTIUMVE POTESTATE ESSET, POSTEAVE CUIUS ACTIONIS EORUM CUI DIES EXISSE DICETUR; ITEM SI QUIS QUID USU SUUM FECISSET, AUT QUOD NON UTENDO AMISSUM SIT CONSECUTUS, ACTIONEVE QUA SOLUTUS OB ID, QUOD DIES EIUS EXIERIT, QUUM ABSENS NON DEFENDERETUR, INVE VINCULIS ESSET, SECUMVE

AGENDI POTESTATEM NON FACERET, AUT QUUM EUM INVITUM IN IUS VOCARE NON LICERET, NEQUE DEFENDERETUR; QUUMVE MAGISTRATUS DE EA RE APPELLATUS ESSET, SIVE CUI PER MAGISTRATUS FACTUM SINE DOLO MALO IPSIUS ACTIO EXEMTA ESSE DICETUR, EARUM RERUM ACTIONEM INTRA ANNUM, QUO PRIMUM DE EA RE EXPERIUNDI POTESTAS ERIT; ITEM SI QUA ALIA MIHI IUSTA CAUSA ESSE VIDEBITUR, IN INTEGRUM RESTITUAM, QUOD EIUS PER LEGES, PLEBISCITA, SENATUSCONSULTA EDICTA, DECRETA PRINCIPUM LICEBIT. fr. 1. §. 1. D. ex quib. caus. mai. (IV. 6.)

10. Volt még egy bizonyos *restitutio* az *alienatio iudicii mutandi causa*-nál: *Paulus libro XII. ad Edictum.* Ex hoc edicto tenetur et qui rem exhibet, si arbitratu iudicis pristinam iudici causam non restituit. §. 1. Ait Praetor: QUAEVE ALIENATIO IUDICII MUTANDI CAUSA FACTA ERIT, id est si futuri iudicii causa, non eius, quod iam sit. §. 2. Alienare intelligitur etiam, qui alienam rem vendidit. fr. 8. pr. §. 1. 2. D. de alienatione iud. mut. causa facta. (IV. 7.)

11. Minden *restitutio* csak akkor adatott meg, ha a jogsértés semmiféle rendes úton nem volt többé helyrehozható, illetőleg orvosolható: *Ulpianus libro XI. ad Edictum.* In causae cognitione etiam hoc versabitur, num forte aliqua actio possit competere citra in integrum restitutionem. Nam si communi auxilio et mero iure munitus sit, non debet ei tribui extraordinarium auxilium. Utputa cum pupillo contractum est sine tutoris auctoritate, nec locupletior factus est. fr. 16. pr. D. de minorib. (IV. 4.)

12. Végre említenünk sem kell, miszerint a *restitutio* által senki sem gazdagodhatott, hanem a károsult mindent tartozott visszaadni, mit a megkötött jogügylet után kapott: *Paulus libro I. Sententiarum.* — Restitutio autem ita facienda est, ut unusquisque integrum ius suum recipiat. Itaque si in vendendo fundo circumscriptus restituetur, iubebit Praetor emtorem fundum cum fructibus reddere et pretium recipere; nisi si tunc dederit, quum eum perditurum non ignoraret, sicuti facit in ea pecunia, quae ei consumturo crederetur. Sed parcius in venditione, quia aes alienum ei solvitur, quod facere necesse est; credere autem non est necesse. Nam et si origo contractus ita constitit, ut infirmanda sit, si tamen necesse fuit, pretium solvi, non omnimodo emtor damno afficiendus est. fr. 24. §. 4. D. de minorib. (IV. 4.)

HARMADIK KÖNYV.

A praetorok működésének hatása a régi jogrendszer megváltoztatására.

ELSŐ SZAKASZ.

VÁLTOZÁSOK AZ ALAKI MAGÁNJOGBAN.

Első Fejezet.

Változások a polgári törvénykezés terén.

113. §.

Az eddig előadottakból már láthattuk, mily nevezetes volt, állásuknál fogva, a praetorok befolyása a római jognak, különösen pedig a törvénykezésnek, fokonkénti fejlődésére; sőt hol az összefüggés úgy kívánta, ezen befolyásnak hatását, eredményét is kellett szóba hoznunk. A hiányzóknak elmondására tekintsük még külön-külön az alaki s anyagi magánjogban beállott változásokat. Az alaki magánjogban, a már fentebb érintetteken kívül történt változásokat legczélszerűbben úgy fogjuk feltüntetni, ha a keresetek nemeit elmondjuk — mi egyszersmind az eljárásról szóló czikkeink kiegészítésére is szolgálhat — az anyagi magánjog változásairól pedig egyenkint kellend szólanunk.

A praetorok működése folytán a régi jogrendszerben beállott változásokat Rudorff-nak (munkája 61. §-ában álló következő) szavai jellemzik: „Das Gesammtresultat der Edicte war ein *ius honorarium*, welches im Familien- und Erbrecht national, im Verkehr und Prozess dagegen denationalisirt, also positiv und abstract zugleich eine Transaction zwischen *ius civile* (*proprium peregrinorum*) und *ius gentium* enthielt, wie der spätere republicanische Staat sie bedurfte." Egyébiránt v. ö. a jelen értekezésnek 79—81. §§-ait is.

114. §.

A római keresetek általában két főosztályra oszthatók; t. i. olyanokra, melyek a régi *legis actio*k vagy később a *formula*-per szabályai szerint tárgyaltattak, s olyanyokra, melyeknél bizonyos sajátsággal jártak el. Az előbbeniekhez tartoztak: a dologi, személyes és vegyes keresetek meg a *praeiudicium*ok; az utóbbiakról már fentebb (II. könyv 93—112 §§-ban) volt szó.

1. Walter 675.
2. *Ulpianus libro singulari Regularum.* Actionum genera sunt duo: in rem, quae dicitur vindicatio, et in personam, quae condictio appellatur. In rem actio est, per quam rem nostram, quae ab alio possidetur, petimus, et semper adversus eum est, qui rem possidet. In personam actio est, qua cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad faciendum aliquid vel dandum, et semper adversus eundem locum habet. fr. 25. pr. D. de obligationibus et actionibus. (XLIV. 7.)
3. *Papinianus libro I. Definitionum.* Actio in personam infertur, petitio in rem, persecutio in rem vel in personam rei persequendae gratia. fr. 28. D. de obligat. et actionibus. (XLIV. 7.)
4. *Ulpianus libro XLIX. ad Sabinum.* Actionis verbum et speciale est, et generale; nam omnis actio dicitur, sive in personam, sive in rem sit petitio. Sed plerumque actiones personales solemus dicere, petitionis autem verbo in rem actiones significari videntur. Persecutionis verbo extraordinarias persecutiones puto contineri, utputa fideicommissorum, et si quae aliae sunt, quae non habent iuris ordinarii exsecutionem. fr. 178. §. 2. D. de verb. signif. (L. 16.)
5. *Ulpianus libro IV. ad Edictum Praetoris.* Actionis verbo continetur in rem, in personam, directa, utilis, praeiudicium, sicut ait Pomponius, stipulationes etiam, quae praetoriae sunt, quia actionum instar obtinent, ut damni infecti, legatorum, et si quae similes sunt. Interdicta quoque actionis verbo continentur. fr. 37. pr. D. de obl. et actionibus. (XLIV. 7.)
6. Quaedam actiones mixtam causam obtinere videntur, tam in rem, quam in personam. Qualis est familiae erciscundae actio, quae competit coheredibus de dividenda hereditate; item communi dividundo, quae inter eos redditur, inter quos aliquid commune est, ut id dividatur; item finium regundorum, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. In

quibus tribus iudiciis permittitur iudici, rem alicui ex litigatoribus ex bono et aequo adiudicare, et, si unius pars praegravari videbitur, eum invicem certa pecunia alteri condemnare. §. 20. I. de actionibus. (IV. 6.)

115. §.

A *vindicatio* valamely dolog tulajdona fölötti vitánál, melyet a bírónak kellett eldöntenie, nem volt egyéb. A perlekedő felek ugyanis a dolgot, ha ingó volt, a törvényszék elé hozván kézrátétel által magukénak vallották, mire a praetor mindkettejükre a dolog elhagyását ráparancsolta, a felek pedig joguk léte vagy nemléte iránt a *sacramentum*nak szokott alakjában (lsd a 39. §-t) fogadást tőnek; a per folyamára azonban a praetor saját belátása szerint egyiküknek a dolog birtokát kezesség mellett megengedte. Ha telek képezte tárgyát a peres dolognak, akkor a bíróság maga ment a felekkel a hely színére, hol a látszólagos vita megtörténte után a birtok előlegesen rendeztetett. Később azután a praetorra nézve ama kényelmesebb szokás keletkezett, miszerint a felek a törvényszéktől egymást a telekhez híván ott a jelvényes vitát teljesítették s tanúk jelenlétében göröngyöt vittek el magukkal, melyen azután a *vindicatio*t a törvényszék színe előtt a fentírt módon teljesítették. Még későbben a kétszeri út megtakarítására a felek már előre, mielőtt még a törvényszék elébe mentek volna, teljesíték a kérdéses telekérti vitájukat s egymásnak kölcsönösen megigérték a praetor előtti megjelenésöket; így azután a praetor előtt csak látszólag úgy tettek, mintha ennek meghagyására a kérdéses telket képviselő göröngyhöz oda s onnan visszamennének. Végre a császárok idejében a göröngyöt egyszerüen magukkal hozták a törvényszék színe elé, s ennélfogva az ingó és ingatlan dolgok tulajdonának védelme közti külömbség egészen elenyészett.

1. Walter 670. Keller 56. 1°.
2. Lsd a 61. §. 2. számát.
3. Cum hoc fieri bellissime posset : fundus Sabinus meus est :

imo meus: deinde iudicium: noluerunt. FUNDUS, inquit, QUI EST IN AGRO, QUI SABINUS VOCATUR. Satis verbose. Cede, quid postea? EUM EGO EX IURE QUIRITIUM MEUM ESSE AIO. Quid tum? INDE IBI EGO TE EX IURE MANU CONSERTUM VOCO. Quid huic tam loquaciter litigioso responderet ille, unde petebatur, non habebat. Transit idem Ictus Tibicinis Latini modo: UNDE TU ME, inquit EX IURE MANU CONSERTUM VOCASTI, INDE IBI TE REVOCO. Praetor interea, ne pulchrum se ac beatum putaret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cum caeteris rebus absurdum, tum nullo usu: UTRISQUE SUPERSTITIBUS PRAESENTIBUS ISTAM VIAM DICO, INITE VIAM. Praesto aderat Sapiens ille, qui inire viam doceret: REDITE VIAM. Eodem duce redibant. . . . Iisdem in eptiis fucata sunt illa omnia, QUANDO TE IN IURE CONSPICIO et haec: SED ANNE TU DICIS CAUSA VINDICAVERIS? Cicero pro Muraena. 12.

116. §.

A *formulak* általi eljárás folytán a *vindicatio* következőleg módosult: Felperes, ki a kérdéses dologra mint tulajdonára *ex iure Quiritium* kivánt igényt tartani, a birtokost arra szólította föl, miszerint azon esetre, ha ő neki (felperesnek) volna igaza, neki bizonyos összeget lekössön; egyúttal pedig a dolognak s minden járulékainak kiadását kellett megigérnie s ez iránt kezeskednie. Az ajánlat s a törvényszéki tárgyalás tehát csupán az igéretre (*sponsio*) vonatkoztak, de az elmarasztalás megtörténte után a pénz valósággal nem követeltetett, hanem felperes az itéletben foglalt *praeiudicium*ot arra használta, hogy ama *stipulatio* alapján magát a dolgot kikapja. Még egyszerűbb volt a *formula petitoria*, melynél ajánlat és elmarasztalás egyenesen felperes tulajdonára irányoztattak s alperes általában csak fogadta, miszerint magát az itélet alá bocsájtandja.

1. Walter 677—678. Récsi 90. Henfner 348—352.
2. Ceterum quum in rem actio duplex sit, aut enim per formulam petitoriam agitur, aut per sponsionem, si quidem per formulam petitoriam agitur, illa stipulatiol ocum habet,

quae appellatur iudicatum solvi; si vero per sponsionem, illa quae appellatur pro praede litis et vindiciarum. §. 92. Petitoria autem formula haec est, qua actor intendit, rem suam esse... §. 93. Per sponsionem vero hoc modo agimus. Provocamus adversarium tali sponsione: SI HOMO, QUO DE AGITUR, EX IURE QUIRITIUM MEUS EST, SESTERTIOS XXV NUMMOS DARE SPONDES? deinde formulam edimus, sponsionis summam nobis dare oportere. Qua formula ita demum vincimus, si probaverimus, rem nostram esse. Gaius IV. 91—93. Lsd a 62. §. 3. számát.

3. A *formula petitoria* szerint képeztettek a praetori tulajdon s az *actio Publiciana* formulái.

4. Ha a tulajdoni kereset a centumvirek elé hozatott, mi valószinűleg a felek szabad választásától függött, akkor az még a császárok idejében is a két praetor valamelyike előtt a *sacramentum* régi alakjában tétetett folyamatba.

5. A *vindicatio* azonkívül még örökségi, szolgalmi, (s régibb időben) a szabadság körüli perekben is használtatott, miről a praetor szintén a maga *edictum*ában részletesen intézkedett.

117. §.

Egy igen fontos s tisztán praetori jogból eredő (v. ö. a 89. §. 4. számával) dologi kereset volt még a *Publiciana in rem actio*, melylyel az élt, ki valamely dolgot *ex iusta causa* megszerezte ugyan, de annak nem *quiritarium-*, hanem csak *bonitarium* tulajdonát birta és a dolgot elévíteni még csak szándékozott, ha időközben még az *usucapio*-nak teljesedésbe menetele előtt a birtokból kiesett. A praetor t. i. itt *fictio*val segített az által, hogy az elbirtokolást már teljesedésbe mentnek képzelte s felperestől csupán a jogczím kimutatását — a *rei vindicatio*nál azon felül a korábbi tulajdonosokat kellett megnevezni — kívánta. A *Publiciana action*ak ellentette volt az *actio negatoria*; mindkét kereset főleg a szolgalmak s zálogjogok védelmére használtatott.

1. Récsi 91. Henfner 353. Keller 37.

2. Lsd a 86. §. 6. számát, mely idézetnek folytatása: §. 1. Merito Praetor ait: *nondum usucaptum*; nam si usucaptum est, habet civilem actionem, nec desiderat honorariam. fr. 1. §. 1. D. de publiciana in rem act. (VI. 2.)

3. *Ulpianus libro XVI. ad Edictum.* Praetor ait: QUI BONA FIDE EMIT. Non igitur omnis emtio proderit, sed ea, quae bonam fidem habet. Proinde hoc sufficit, me bonae fidei emtorem fuisse, quamvis non a domino emerim, licet ille callido consilio vendiderit; neque enim dolus venditoris mihi nocebit. fr. 7. §. 11. D. u. o.
4. *Idem libro XVI. ad Edictum.* Publiciana actio ad instar proprietatis, non ad instar possessionis respicit. fr. 7. §. 6. D. u. o.
5. *Pomponius libro II. ex Plautio.* Si a Titio fundum emeris, qui Sempronii erat, isque tibi traditus fuerit, pretio autem soluto Titius Sempronii heres exstiterit, et eundem fundum Maevio vendiderit et tradiderit, Iulianus ait, aequius esse, priorem te tueri, quia, et si ipse Titius fundum a te peteret, exceptione summoveretur, et si ipse Titius eum possideret, Publiciana peteres. fr. 2. D. de except. rei vend. et trad. (XXI. 3.)
6. *Ulpianus libro XVI. ad Edictum* Si duobus quis separatim vendiderit bona fide ementibus, videamus, quis magis Publiciana uti possit? utrum is, cui priori res tradita est, an is, qui tantum emit? Et Iulianus libro septimo Digestorum scripsit: ut, siquidem ab eodem non domino emerint, potior sit, cui priori res tradita est; quodsi a diversis non dominis, melior causa sit possidentis, quam petentis. Quae sententia vera est. fr. 9. §. 4. D. de publiciana in rem act. (VI. 2.)
7. Az *actio Publiciana*-nak az *actio Publiciana rescissoria* volt ellenszegezhető: Rursus ex diverso, si quis, quum reipublicae causa abesset, vel in hostium potestate esset, rem eius, qui in civitate esset, usuceperit, permittitur domino, si possessor reipublicae causa abesse desierit, tunc intra annum rescissa usucapione eam petere, id est ita petere, ut dicat, possessorem usu non cepisse, et ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam et aliis simili aequitate motus Praetor accomodat, sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine intelligerc licet. §. 5. I. de actionibus. (IV. 6.)

118. §.

A személyes keresetek eredetileg a *legis actio per sacramentum* általános alakjában, vagy *per iudicis postulationem* (lsd a 39. 30. §§-at) tárgyaltattak; később pedig a *legis actio per condictionem* (lsd a 41. §-t) utján. A praetor azután erre nézve is egy külön, *dare*-re fogalmazott,

formulat felállított, mely szintén *condictio*nak neveztetett és hasonlókép *condictio certi et incerti* osztályokra szakadt, a mint t. i. vagy testes, vagy testetlen dolgokra vonatkozott.

1. Walter 679. Keller 87. Henfner 22. 3.
2. A *legis actio per manus iniectionem*-ről, mely pénzbeli keresetekben alkalmaztatván szintén ide sorolandó, lsd a 42. §-t; itt még csak annyit jegyezzünk meg, miszerint a későbbi időben a törvények — nem a praetor — a dolgot az által enyhítették, hogy némely esetekben nem köteleztetett többé alperes *vindex* állítására s maga magát védhette.
3. A személyes keresetek pusztán csak a kötelmi jogban foglalnak helyet; ide tartoznak tehát az *actio commodati, pignoratitia, depositi, emti-venditi, locati-conducti, pro socio, communi dividundo, mandati, ex stipulatu, exercitoria, institoria, de peculio, tributoria, actiones in factum praescriptis verbis* és számos más kereset, melyek nagyrészt a praetori jogból vették eredetüket.

119. §.

Vegyes keresetek nevezete alatt a későbbi jogtudomány az osztálypereket értette, minthogy ezek ép úgy valamely dologra, mint személyes szolgálatokra vonatkozhattak. Régebben *sacramentum* vagy *iudicis postulatio* által tárgyaltattak. A praetor az ez iránt felállított *formula adiudicatio*jában a bírót a fenforgó ügy kérdéses pontjának kiderítésére, a *condemnatio*ban pedig az illető által nyujtandó személyes szavatosság kieszközlésére utasította.

1. Walter 681. Keller 90. 91. Henfner 22.
2. Lsd a 114. §. 6. számát.
3. *Ulpianus libro XIX. ad Edictum.* Familiae erciscundae iudicium ex duobus constat, id est rebus atquae praestationibus, quae sunt personales actiones. fr. 22. §. 4. D. familiae ercisc (X. 2.)
4. *Idem libro XIX. ad Edictum.* Sicut autem ipsius rei divisio venit in communi dividundo iudicio, ita etiam praestationes veniunt, et ideo si quis impensas fecerit, consequetur. Sed et si non cum ipso socio agat, sed cum herede socii, Labeo recte existimat, impensas et fructus a defuncto perceptos venire. Plane fructus ante percepti, quam res communis

esset, vel sumtus ante facti in communi dividundo iudicium non veniunt. fr. 4. §. 3. D. communi divid. (X. 3.)

5. Gaius IV. 42. lsd a 49. §. 2. számát.

6. Más értelemben is vétettek még a vegyes keresetek: *Ulpianus libro IV. ad Edictum Praetoris.* §. 1. Mixtae sunt actiones, in quibus uterque actor est, utputa finium regundorum, familiae erciscundae, communi dividundo, interdictum uti possidetis, utrubi. fr. 37. §. 1. D. de obligat. et act. (XLIV. 7.); azaz hogy az említett keresetek nem csak egyszersmind dologiak és személyesek voltak, hanem hogy azonkívül ezeknél a felek mindegyike felperesként jelentkezett.

120. §.

Praeiudicium alatt oly keresetet kell értenünk, mely nincsen *condemnatio*ra irányozva, hanem egyedül valamely összetes jogviszonynak vagy jogilag fontos ténynek kipuhatolását czélozza a végből, hogy egy még csak jövőben netalán emelendő keresetnél felhasználtathassék; az ez iránt felállított *formula* csupán *intentio*ból állott *condemnatio* nélkül. Igy p. o. használtattak a *praeiudicium*ok annak megállapítására, valjon valaki bizonyos atyának gyermeke-e vagy nem, bizonyos *patronus libertusa*-e vagy nem, bizonyos úrnak rabszolgája-e vagy pedig szabad? továbbá, valjon bizonyos *sponsor* vagy *fideipromissor* kezességének elvállalása előtt a kezesség száma iránt a hitelező által törvényesen értesíttetett-e s t. eff. Felperes mind ezen esetekben az volt, kinek állítmánya a *formula*ba felvétetett, vagy más szóval, kinek indítványához képest a *praeiudicium intentio*ja fogalmaztatott.

1. Walter 682. Keller 38. Heufner 21. Récsi 61.
2. Lsd a 49. §. 3. számát.
3. Praeiudiciales actiones in rem esse videntur, quales sunt, per quas quaeritur, an aliquis liber, an libertus sit, vel de partu agnoscendo. Ex quibus fere una illa legitimam causam habet, per quam quaeritur, an aliquis liber sit; ceterae ex ipsius Praetoris iurisdictione substantiam capiunt. §. 13. I. de actionibus. (IV. 6.)
4. *Ulpianus libro XVI. ad Edictum.* Per hanc autem actionem liberae personae, quae sunt iuris nostri, utputa liberi, qui sunt in potestate, non petuntur. Petuntur igitur aut prae-

iudiciis, aut interdictis, aut cognitione praetoria, et ita Pomponius libro trigesimo septimo; nisi forte, inquit, adiecta causa quis vindicet. Unde si quis ita petit filium suum in potestate: ex iure Romano, videtur mihi et Pomponius consentire, recte eum egisse; ait enim: adiecta causa ex lege Quiritium vindicare posse. fr. 1. §. 2. D. de rei vindicatione. (VI. 1.)

5. *Papirius Iustus libro I. de Constitutionibus.* Imperatores Antoninus et Verus Augusti rescripserunt: eos, qui bona sua negant iure venisse, praeiudicio experiri debere, et frustra a principe desiderare rescindi venditionem. fr. 30. D. de reb. auct. iudicis poss. (XLII. 5.)

6. *Ulpianus libro XXXVIII. ad Edictum.* Generaliter in praeiudiciis is actoris partes sustinet, qui habet intentionem secundum id, quod intendit. fr. 12. D. de except. praescript. et praeiudiciis. (XLIV. 1.)

121. §.

Az említett két főosztályon kívül a keresetek továbbá szoros jog szerintiek- (*stricti iuris*) és jóhiszemüekre (*bonae fidei*) osztattak, mely osztályozás szintén a praetori jog befolyásának eredménye. A praetor t. i. az *edictum*ban minden egyes esetre nézve előre kimondta a *formula* által, valjon a biró szoros jog szerint, vagy szabadabban mint *arbiter* a méltányosság elvei szerint járjon el, mikor van tehát *iudicium*nak s mikor *arbitrium*nak helye.

1. Walter 683. Keller 88.
2. Actionum autem quaedam bonae fidei sunt, quaedam stricti iuris. Bonae fidei sunt hae: ex emto, vendito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio tutelae, commodati, pignoratitia, familiae erciscundae, communi dividundo, praescriptis verbis, quae de aestimato proponitur, et ea, quae ex permutatione competit, et hereditatis petitio. Quamvis enim usque adhuc incertum erat, sive inter bonae fidei iudicia connumeranda sit hereditatis petitio, sive non, nostra tamen constitutio aperte eam esse bonae fidei disposuit. §. 28. I. de actionibus. (IV. 6.)
3. *Marcianus libro IV. Regularum.* In actionibus in rem, et in ad exhibendum, et in bonae fidei iudiciis in litem iuratur. §. 4. Plane interdum et in actione stricti iudicii in

litem iurandum est, veluti si promissor Stichi moram fecerit, et Stichus decesserit, quia iudex aestimare sine delatione iurisiurandi non potest rem, quae non exstat. fr. 5. pr. §. 4. D. de in lit. iur. (XII. 3.)

4. *Stricti iuris actio*-k általában a *condictio*-k (lsd a 41. és és 118. §§-at) voltak.

5. E megkülömböztetés már C i c e r o korában létezett: Pecunia tibi debebatur certa, quae nunc petitur per iudicem, in qua legitimae partis sponsio facta est. Hic tu si amplius HS numo petisti, quam tibi debitum est, causam perdidisti, propterea quod aliud est iudicium, aliud est arbitrium. Iudicium est pecuniae certae, arbitrium incertae. Ad iudicium hoc modo venimus, ut totam litem aut obtineamus aut amittamus: ad arbitrum hoc animo adimus, ut neque nihil neque tantum, quantum postulavimus, consequamur. 11. Eius rei ipsa verba formulae testimonio sunt. Quid est in iudicio? directum, asperum, simplex: SI PARET HS IↃↃↃ DARI . . . Hic, nisi planum facit, HS IↃↃↃ ad libellam sibi deberi, causam perdit. Quid est in arbitrio? mite, moderatum: QUANTUM AEQUIUS MELIUS, ID DARI. Ille tamen confitetur plus se petere quam debeatur, sed satis superque habere dicit, quod sibi ab arbitrio tribuatur. Itaque alter causae confidit, alter diffidit. C i c. pro Rosc. Com. IV. 10. 11.

122. §.

Minden kereset továbbá vagy polgárjog szerinti (*civilis*), vagy tiszti (*honoraria*) volt, a mint t. i. vagy a polgárjogban vagy a jogot szolgáltató magistratus jognézetében alapult. Ha a magistratus (*praetor*, *aedilis*) az *actio*-t szórul szóra úgy adta, s mint a maga *album*ában általa félállíttatott, azaz ha nem tett egyebet, mint hogy a már kész *formulat* pusztán csak kitöltötte, akkor az *actio directa* volt; ellenben ha az *actio* a fenforgó esetben felperesre föltétlenül ugyan nem alkalmaztathatott, de csekély módosításokkal még is annak javára lehetett, az ilyen *actio utilis*nek neveztetett.

1. K e l l e r 89. 91—93.

2. *Ulpianus libro singulari Regularum.* Omnes autem actiones aut civiles dicuntur, aut honorariae. fr. 25. §. 2. D. de obligat. et act. (XLIV. 7.)

3. Lsd a 47. §. 5. számát.

4. *Ulpianus libro VII. ad legem Iuliam et Papiam.* De viro heredeque eius lex tantum loquitur, de socero successoribusque soceri nihil in lege scriptum est. Et hoc Labeo quasi omissum annotat. In quibus igitur casibus lex deficit, non erit nec utilis actio danda. fr. 64. §. 9. D. soluto matr. (XXIV. 3.)
5. A *directa actio*-kkal ellentétben állanak még más értelemben az *actiones contrariae* vagyis az egyoldalu jogügyletekből származó keresetek ellenkeresetei p. a letét, kölcsön, haszonkölcsön, zálog, megbizásnál stb.
6. Végre említenünk kell még a keresetek azon osztályozásait, melyek lényegét már nevük is mutatja, u. m, : *actiones, quibus rem persequimur, actiones poenales, mixtae, vindictam spirantes* ; *privatae, populares* ; *perpetuae, temporales.*

Második Fejezet.

Változások a büntető törvénykezés terén.

123. §.

Miután a büntető eljárást az abban történt változásokkal együtt már fentebb előadtuk, e helyütt csupán arra szorítkozhatunk, miszerint röviden kimutassuk, hogy a praetorok a polgári jog túlszigorát mérsékelvén az egyes bűntettekre mért büntetéseket a haladott korszellemhez képest enyhíteni iparkodtak. Azonban tekintve azon körülményt, miszerint egyrészt a tulajdonképi büntető hatalom a praetorok kezeiben soha nem volt (v. ö. a 24. 31. 32. §§-at), másrészt pedig a római büntető eljárás leginkább a császárok korában fejlődött ki, midőn a praetorok külömbeni fényes állása is rég letűnt már ; itt csak igen kevés mondani valónk van.

124. §.

A lopást, ha *manifestum* volt s a tolvaj fegyveres erővel ellentállott, a tizenkét táblás törvény a tolvajnak

megölése; egyébkép pedig seprűzésével s az által büntette, hogy őt a meglopottnak rabszolgájává tette. A praetor e szigorú testi büntetést pénzbírságra változtatván a tolvajt a lopott jószág négyszeres értékének(*quadruplum*) megtérítésére szorította; *furtum nec manifestum*nál mind a XII táblás törvény, mind az *edictum* a lopott dolog kétszeres értékének megtérítését rendelte. Ha valakinél tanuk jelenlétében a lopott dolog kerestetett és megtaláltatott (*furtum conceptum*), akkor az, a kinél találtatott, úgy a XII táblás törvény, mint a *praetori edictum* szerint a dolog értékét háromszorosan tartozott megtéríteni. Végre, miután a törvény arról nem gondoskodott, a praetor azon esetre, ha ki a motozást magánál meg nem engedné, az utóbbi ellen *prohibiti furti actio*t négyszeresre, az ellen pedig, ki a nála megtalált dolgot kiadni vonakodott, *furti non exhibiti actio*t adott.

1. Walter 757—758. Récsi 143. Henfner 663. Danz II. k. 133 s köv. l.
2. Nam furem, qui manifesto furto prensus esset, tum demum occidi permiseruut, si aut, quum faceret furtum, nox esset, aut interdiu telo se, quum prenderetur, defenderet. Ex ceteris autem manifestis furibus liberos verberari addicique iusserunt ei, cui factum furtum esset, si modo id luci fecissent, neque se telo defendissent: servos item furti manifesti prensos verberibus affici et a saxo praecipitari sed pueros impuberes Praetoris arbitratu verberari voluerunt, noxamque ab his factam sarciri. Ea quoque furta, quae per lancem liciumque concepta essent, proinde ac si manifesto forent, vindicaverunt. Sed nunc a lege illa decèmvirali discessum est: nam si qui super manifesto furto iure et ordine experiri velit, actio in quadruplum datur. Gellius XI. 18.
3. Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus praesentibus furtiva res quaesita et inventa sit; nam in eum propria actio constituta est, quamvis fur non sit, quae appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, cum res furtiva ab aliquo tibi oblata sit, eaque apud te concepta sit; utique si ea mente tibi data fuerit, ut apud te potius, quam apud eum, qui dedit, conciperetur. Nam tibi, apud quem concepta sit, propria adversus eum, qui obtulit, quamvis fur non sit, constituta est actio, quae appellatur oblati. Est etiam prohibiti furti actio adversus eum, qui furtum quaerere

testibus praesentibus. volentem prohibuerit. Praeterea poena constituitur edicto Praetoris per actionem furti non exhibiti adversus eum, qui furtivam rem apud se quaesitam et inventam non exhibuit. Sed hae actiones, id est concepti, et oblati, et furti prohibiti, nec non furti non exhibiti, in desuetudinem abierunt. §. 5. Poena manifesti furti quadrupli est, tam ex servi quam ex liberi persona; nec manifesti dupli. §§. 4. 5. I. de obl. quae ex delict. (IV. 1.)

4. Concepti et oblati poena ex lege XII tabularum tripli est, quae similiter a Praetore servatur. Gaius III. 191.

5. Prohibiti actio quadrupli ex edicto Praetoris introducta est; lex autem eo nomine nullam poenam constituit. Hoc solum praecipit, ut qui quaerere velit, nudus quaerat, linteo cinctus, lancem habens; qui si quid invenerit, iubet id lex furtum manifestum esse. Gai. III. 192.

6. Házastársak közti lopások miatt a praetor a házasság méltóságánál fogva nem adott *fürtiva*, hanem csak *rerum amotarum actiot*, mely intézkedés Iustinianus törvényhozásába is átment: *Gaius libro ad edictum Praetoris, titulo de re iudicata.* Nam in honorem matrimonii turpis actio adversus uxorem negatur. fr. 2. D. de act. rer. amot. (XXV. 2.)

125. §.

A köztársaság utolsó éveiben a polgári zendülések alkalmával oly igen felkapott erőszakos vagyonháborításoknak egyszer mindenkorra elejét veendő — M. Lucullus praetor oly tartalmu *edictum*ot bocsájtott ki, miszerint azon esetre, ha több felfegyverzett ember vagy valami kárt okozna vagy rabolna, ellenük a megkárosított- vagy kirablottnak egy négyszeresre menő keresetet adand. Ezen praetori kereset (*vi bonorum raptorum actio*) átment a császári törtvényhozásba is. — Hasonlóképen a praetor a tüzvész alkalmával elkövetett rablást is a rablott tárgy négyszeres értékének megtérítésével büntette, mely praetori intézkedés Iustinianus törvényhozásába is vétetett fel.

1. Walter 759. Danz II. k. 134. l. Réçsi 144. Henfner 664.

2. *Ulpianus libro LVI. ad Edictum.* Praetor ait: SI CUI DOLO MALO HOMINIBUS COACTIS DAMNI QUID FACTUM ESSE DICETUR, SIVE CUIUS BONA RAPTA

ESSE DICENTUR, IN EUM, QUI ID FECISSE DICETUR, INTRA ANNUM, QUO PRIMUM DE EA RE EXPERIUNDI POTESTAS FUERIT, IN QUADRUPLUM, POST ANNUM IN SIMPLUM IUDICIUM DABO. ITEM SI SERVUS FECISSE DICETUR, IN DOMINUM IUDICIUM NOXALE DABO. fr. 2. pr. D. vi bon. rapt. (XLII. 8.)

3. *Imp. Gordianus A. Valerio.* Vi bonorum raptorum actionem, quae cum poena sua retrahit ablata, potius ad mobilia moventiaque, quam ad fundos per iniuriam occupatos spectare, explorati iuris est. c. 1. C. vi bon. rapt. (IX. 33.)

4. *Impp Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Evelpisto.* Res obligatas sibi creditorem vi rapientem non rem licitam facere, sed crimen committere convenit, eumque etiam vi bonorum raptorum intra annum utilem in quadruplum, post simpli actione conveniri posse, non ambigitur. c. 2. C. u. o.

5. Qui res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti, (quis enim magis alienam rem invito domino contrectat; quam qui vi rapit? ideoque recte dictum est, eum improbum furem esse) sed tamen propriam actionem eius delicti nomine Praetor introduxit, quae appellatur vi bonorum raptorum, et est intra annum quadrupli, post annum simpli. pr. I. de vi bon. rapt. (IV. 2.)

6. *Ulpianus libro LVI. ad Edictum.* Praetor ait: IN EUM, QUI EX INCENDIO, RUINA, NAUFRAGIO, RATE, NAVE EXPUGNATA QUID RAPUISSE, RECEPISSE DOLO MALO, DAMNIVE QUID IN HIS REBUS DEDISSE DICETUR, IN QUADRUPLUM IN ANNO, QUO PRIMUM DE EA RE EXPERIUNDI POTESTAS FUERIT, POST ANNUM IN SIMPLUM IUDICIUM DABO. ITEM IN SERVUM ET IN FAMILIAM IUDICIUM DABO. fr. 1. pr. D. de incend. (XLVII. 9.)

126. §.

A becsületsértések külömböző nemeit illetőleg a következőket jegyezzük meg. Nyilvános gúnyiratok vagy gyalázó beszédek szerzőjét a XII táblás törvény agyonveréssel; valakin elkövetett testi sértésekért a bűntettest forbáttal sujtotta. Ki annyira ment, hogy valakinek csonttörést okozott, az azonfölül még, ha szabad személyen követte el e súlyos testi sértést, 300-, ha rabszolgán, 100—50 *ass*nyi pénzbírságban marasztaltatott el. — Mind ezen esetekre nézve a praetor, a maga *edictum*ának az *iniuria*kra vonatkozó egyik záradékában,

*iniuriarum actio*t állított föl, melyben egyszersmind felperesre bízta szenvedett sértése becslését — kivévén egyes eseteket, midőn ezt maga is tette —; azonkívül pedig megfenyítendőnek nyilvánította még a *convicium*ot vagyis valamely személy ellen irányzott nyilvános gúnyt; továbbá valamely tisztességes nőszemélynek közhelyen való erkölcstelen szavakkali megszólítását és kíserőjének elvezetését vagy eltávolítását oly czélból, hogy a megszólító a nőszemélylyel egyedül maradhasson; végre mind azt, minek következtében valakinek jó hírneve megsértetik.

1. Walter 760. Danz II. köt. 135 l. Récsi 146. Henfner 666.
2. Sed nunc alio iure utimur, permittitur enim nobis a Praetore ipsis iniuriam aestimare, et iudex vel tanti condemnat, quanti nos aestimaverimus, vel minoris prout illi visum fuerit; sed quum atrocem iniuriam Praetor aestimare soleat, si simul constituerit, quantae pecuniae nomine fieri debeat vadimonium, hac ipsa quantitate taxamus formulam et iudex, quamvis possit vel minoris damnare, plerumque tamen propter ipsius Praetoris auctoritatem non audet minuere condemnationem. Gaius III. 224.
3. *Ulpianus libro LXXVII. ad Edictum.* Ait Praetor: NE QUID INFAMANDI CAUSA FIAT. SI QUIS ADVERSUS EA FECERIT, PROUT QUAEQUE RES ERIT, ANIMADVERTAM. §. 26. Hoc edictum supervacuum esse, Labeo ait, quippe quum ex generali clausula iniuriarum agere possumus. Sed videtur et ipsi Labeoni, et ita se habet, Praetorem eandem causam secutum voluisse etiam specialiter de ea re loqui: ea enim, quae notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, videntur quasi neglecta. fr. 15. §. 25. 26. de iniuriis. (XLVII. 10.)
4. *Idem libro LVII. ad Edictum.* Praetor edixit: QUI AGET INIURIARUM, CERTUM DICAT, QUID INIURIAE FACTUM SIT, quia qui famosam actionem intendit, non debet vagari cum discrimine alienae existimationis, sed designare certum, et specialiter dicere, quod se iniuriam passum contendit. §. 8. Atrocem autem iniuriam aut persona, aut tempore, aut re ipsa fieri, Labeo ait. Persona atrocior inuria fit, ut cum magistratui, cum parenti patronove fiat; tempore, si in ludis et in conspectu Praetoris; nam Praetoris in conspectu, an in solitudine iniuria facta sit, multum interesse ait, quia atrocior est, quae in conspectu fiat. Re

atrocem iniuriam haberi, Labeo ait, utputa si vulnus illatum, vel os alicui percussum sit. fr. 7. pr. §. 8. D. u. o.

5. *Ulpianus libro LXXVII. ad Edictum.* Ait Praetor: QUI ADVERSUS BONOS MORES CONVICIUM CUI FECISSE, CUIUSVE OPERA FACTUM ESSE DICETUR, QUO ADVERSUS BONOS MORES CONVICIUM FIERET, IN EUM IUDICIUM DABO. §. 4. Convicium autem dicitur vel a concitatione, vel a conventu, hoc est a collatione vocum; cum enim in unum complures voces conferuntur, convicium appellatur, quasi convocium. fr. 15. §§. 2. 4. D. de iniur. (XLVII. 10)

6. *Idem libro LXXVII. ad Edictum.* Si quis virgines appellasset, si tamen ancillari veste vestitas, minus peccare videtur; multo minus si meretricia veste feminae, non matrum familiarum vestitae fuissent. Si igitur non matronali habitu femina fuerit, et quis eam appellaverit, vel ei comitem abduxerit, iniuriarum non tenetur. §. 16. Comitem accipere debemus eum, qui comitetur et sequatur, et, ut ait Labeo, sive liberum sive servum, sive masculum sive feminam. Et ita comitem Labeo definit: qui frequentandi cuiusque causa, ut sequeretur destinatus, in publico privatove abductus fuerit. Inter comites utique et paedagogi erunt. §. 17. Abduxisse videtur, ut Labeo ait, non qui abducere comitem coeperit, sed qui perfecerit, ut comes cum ea non esset. §. 19. Tenetur hoc edicto non tantum qui comitem abduxit, verum etiam si quis eorum quem appellavit assectatusve est. §. 20. Appellare est blanda oratione alterius pudicitiam attentare; hoc enim non est convicium facere, sed adversus bonos mores attentare. §. 21. Qui turpibus verbis utitur, non tentat pudicitiam, sed iniuriarum tenetur. §. 22. Aliud est appellare, aliud assectari; appellat enim, qui sermone pudicitiam attentat, assectatur, qui tacitus frequenter sequitur; assidua enim frequentia quasi praebet nonnullam infamiam. fr. 15. §§. 15—17, 19—22. D. de iniur. (XLVII. 10.)

7. *Ulpianus libro LVII. ad Edictum.* Iniuriarum actio ex bono et aequo est, et dissimulatione aboletur; si quis enim iniuriam dereliquerit, hoc est statim passus ad animum suum non revocaverit, postea ex poenitentia remissam iniuriam non poterit recolere. Secundum haec ergo aequitas actionis omnem metum eius abolere videtur, ubicunque contra aequum quis venit. Proinde et si pactum de iniuria intercessit, et si transactum, et si iusiurandum exactum erit, actio iniuriarum non tenebit. fr. 11. §. 1. D. de iniuriis. (XLVII. 10.)

127. §.

Ha valaki gonosz szándékból fákat levágott, akkor a XII táblás törvény értelmében mindegyik fáért 25 *ass*-t a praetori *edictum* szerint pedig az okozott kárt kétszeresen tartozott megtériteni. Általános zavarban okozott kárért az *edictum* a tettest a kétszeres érték megtérítésére szorította. Ha valamely lopásnál több rabszolga volt részes, akkor urok az *edictum* rendeletéhez képest csak annyit tartozott fizetni, mint a mennyi fizetendő lett volna, ha egyetlen szabad ember követte volna el a lopást.

1. Walter 762.
2. *Paulus libro. IX. ad Sabinum.* Si furtim arbores caesae sint, et ex lege Aquilia, et ex duodecim tabularum dandam actionem, Labeo ait. Sed Trebatius: ita utramque dandam, ut iudex in posteriorem deducat id, quod ex prima consecutus sit, ex reliquo condemnet eum fr. 1. D. arbor. furtim caes. (XLVII. 7.)
3. *Idem libro XXII. ad Edictum.* Sed si de arboribus caesis ex lege Aquilia actum sit, interdicto quod vi aut clam reddito absolvetur, si satis prima condemnatione gravaverit reum, manente nihilo minus actione ex lege duodecim tabularum. fr. 11. D. u. o.
4. *Ulpianus libro XXXVIII. et Paulus libro XXXIX. ad Edictum.* Condemnatio autem eius duplum continet, facienda aestimatione, quanti domini intersit non laedi; ipsarumque arborum pretium deduci oportet, et eius, quod superest, fieri aestimationem. fr. 7. §. 7. fr. 8. pr. D. u. o.
5. *Ulpianus libro LVI. ad Edictum.* Praetor ait: CUIUS DOLO MALO IN TURBA DAMNUM QUOD FACTUM ESSE DICETUR, IN EUM IN ANNO, QUO PRIMUM DE EA RE EXPERIUNDI POTESTAS FUERIT, IN DUPLUM, POST ANNUM IN SIMPLUM IUDICIUM DABO. fr. 4. pr. D. vi bon. rapt. et de turba. (XLVII. 8.)
6. *Idem libro XXXVIII. ad Edictum et Iulianus libro XXIII. Digestorum.* Cum plures servi eiusdem rei furtum faciunt, et unius nomine cum domino lis contestata est, tamdiu aliorum nomine actio sustineri debebit, quamdiu priore iudicio potest actor consequi, quantum consequeretur, si liber id furtum fecisset, id est et poenae nomine duplum et condictionis simplum. fr. 1. §. 3. fr. 2. D. si familia furtum fecisse dicetur. (XLVII. 6.)

128. §.

Szerencsejátékokat a törvény egyenesen, a praetor pedig közvetve az által tiltotta meg, hogy az efféle játékokból eredő mindennemű veszteségek visszakövetelésére semmi szín alatt nem igért s nem nyujtott segédkezet. — Közhaszonbérlő (*publicanus*), ki az államjövedelmek behajtása alkalmával zsarolást s erőszakoskodást követett el, a jogtalanul elsajátított tárgyat a praetori *edictum* szerint kétszeresen s egy év mulva még egyszeresen tartozott megtériteni. — Ki oly czélból fogadott el pénzt valakitől, hogy más ellen pert indítson, vagy folyamatban lévő pert megakasszon vagy hatálytalanná tegyen, az a praetori *edictum* folytán büntetésül a kapott összeget négyszeresen, egy év mulva pedig egyszeresen köteleztetett fizetni.

1. Walter 763.
2. *Paulus libro XIX. ad Edictum.* Senatusconsultum vetuit in pecuniam ludere, praeterquam si quis certet hasta vel pilo iaciendo, vel currendo, saliendo, luctando, pugnando, quod virtutis causa fiat. fr. 2. §. 1. D. de aleatoribus. (XI. 5.)
3. *Marcianus libro V. Regularum.* In quibus ex lege Titia, et Publicia, et Cornelia etiam sponsionem facere licet. Sed ex aliis, ubi pro virtute certamen non fit, non licet. fr. 3. D. u. o.
4. *Ulpianus libro XXIII. ad Edictum.* Praetor ait : SI QUIS EUM, APUD QUEM ALEA LUSUM ESSE DICETUR, VERBERAVERIT, DAMNUMVE EI DEDERIT, SIVE QUID EO TEMPORE DOMO EIUS SUBTRACTUM ERIT, IUDICIUM NON DABO. IN EUM, QUI ALEAE LUDENDAE CAUSA VIM INTULERIT, UTI QUAEQUE RES ERIT, ANIMADVERTAM. fr. 1. pr. D. de aleatoribus. u. o.
5. Lsd a 43. §. 4. és 5. számát.
6. *Ulpianus libro X. ad Edictum.* In eum, qui, ut calumniae causa negotium faceret vel non faceret, pecuniam accepisse dicetur, intra annum in quadruplum, post annum simpli in factum actio competit. §. 1. Hoc autem iudicium non solum in pecuniariis causis, sed et ad publica crimina pertinere, Pomponius scribit, maxime quum et lege repetundarum teneatur, qui ob negotium faciendum aut non faciendum per calumniam pecuniam accepit. §. 2. Qui autem accepit pe-

cuniam, sive ante iudicium, sive post iudicium acceptum, tenetur. fr. 1. pr. §§. 1. 2. D. de calumniatoribus. (III. 6.)

129. §.

Ki a nyilvánosan kiasztott praetori *edictum*ot gonosz szándékból megrontotta, 50 aranyig terjedő pénzbírsággal büntettetett meg, vagy ha szegénysége miatt nem fizethetett, testi fenyítékkel illettetett; az erre irányzott panaszt pedig ellene bár ki emelhette (*actio popularis*). — Ha valakinek saját, vagy ingyen lakott épületéből valami kivettetett vagy kiöntetett s ez által más megkárosult, akkor amaz a praetori *edictum* szerint emennek a kárt kétszeresen tartozott megtéríteni; ha ez alkalommal szabad ember meg is halt volna, 50 aranynyi bírságot, ellenben ha csak megsérült volna, annyit kellett fizetnie, menynyit a bíró méltányosnak tartott. Ha a rabszolga ilyesmit urának tudta s akaratán kívül követett volna el, akkor az úr a rabszolgának odaadásával (*noxae datio*) büntetését megválthatta. — Hasonlóképen az, ki közönséges út melletti helyen valamit felállított vagy felfüggesztett, mi netaláni leesése által valakit megkárosíthatott, tíz aranynyi bírsággal büntettetett. — Közutak és terek használatának meggátlását a praetor szintén megtiltotta s az efféle kihágásokat megfenyítette. — Végre valamely sírnak vakmerő megfertőzőjét a praetor egész 200 aranyig terjedő bírsággal büntette. Mind ezekből látjuk, miszerint a praetoroknak a büntetések körüli intézkedéseik korántsem voltak oly fontosak, mint a polgári törvénykezés körüliek, s hogy azok általában csak a magánvétségekre és kihágásokra terjedtek ki, míg a közbüntettek körüli eljárás hivataluk körét meg sem érintvén e helyütt is mellőzendő volt.

1. Walter 764. Récsi 147. 148.
2. Lsd a 83. §. 3. számát, mihez járul: *Ulpianus libro III. ad Edictum.* In servos autem, si non defendantur a dominis, et eos, qui inopia laborant, corpus torquendum est. fr. 7. §. 3. D. de iurisd. (II. 1.)

3. *Idem libro XXIII. ad Edictum.* Praetor ait de his, qui deiecerint vel effuderint: UNDE IN EUM LOCUM, QUO VULGO ITER FIET, VEL IN QUO CONSISTETUR, DEIECTUM VEL EFFUSUM QUID ERIT, QUANTUM EX EA RE DAMNUM DATUM FACTUMVE ERIT, IN EUM, QUI IBI HABITAVIT, IN DUPLUM IUDICIUM DABO. SI EO ICTU HOMO LIBER PERISSE DICETUR, QUINQUAGINTA AUREORUM IUDICIUN DABO. SI VIVET, NOCITUMQUE EI ESSE DICETUR, QUANTUM OB EAM REM AEQUUM IUDICI VIDEBITUR, EUM, CUM QUO AGETUR, CONDEMNARI, TANTI IUDICIUM DABO. SI SERVUS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETUR, IN IUDICIO ADIICIAM, UT NOXAM DEDERE LICEAT. fr. 1. pr. D. de his, qui effud. vel deiecerint. (IX. 3)

4. *Idem libro XXIII. ad Edictum.* Praetor ait: NE QUIS IN SUGGERUNDA PROTECTOVE SUPRA EUM LOCUM, QUO VULGO ITER FIET, INVE QUO CONSISTETUR, ID POSITUM HABEAT, CUIUS CASUS NOCERE CUI POSSIT. QUI ADVERSUS EA FECERIT, IN EUM SOLIDORUM DECEM IN FACTUM IUDICIUM DABO. SI SERVUS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETUR, AUT NOXAE DEDI IUBEBO. §. 13. Ista autem actio popularis est, et heredi similibusque competit; in heredes autem non competit, quia poenalis est. fr. 5. §§. 6. 13. D. u. o.

5. *Idem libro LXVIII. ad Edictum.* Praetor ait: NE QUID IN LOCO PUBLICO FACIAS, INVE CUM LOCUM IMMITTAS, QUA EX RE QUID ILLI DAMNI DETUR, PRAETERQUAM QUOD LEGE, SENATUSCONSULTO, EDICTO, DECRETOVE PRINCIPUM TIBI CONCESSUM EST, DE EO, QUOD FACTUM ERIT, INTERDICTUM DABO. §. 34. Hoc interdictum perpetuum et populare est, condemnatioque ex eo facienda est, quanti actoris intersit. §. 35. Praetor ait: QUOD IN VIA PUBLICA ITINEREVE PUBLICO FACTUM, IMMISSUM HABES, QUO EA VIA IDVE ITER DETERIUS SIT, FIAT, RESTITUAS. fr. 2. pr. §§. 34. 35. D. ne quid in loco. (XLIII. 8.)

6. *Idem libro II. ad Edictum Praetoris.* Sepulcri violati actio infamiam irrogat. fr. 1. D. de sepulcro violato. (XLVII. 12.)

7. *Idem libro XXX. ad Edictum Praetoris.* Praetor ait: CUIUS DOLO MALO SEPULCRUM VIOLATUM ESSE DICETUR, IN EUM IN FACTUM IUDICIUM DABO, UT EI, AD QUEM PERTINEAT, QUANTI OB EAM REM AEQUUM VIDEBITUR, CONDEMNETUR. SI NEMO ERIT,

AD QUEM PERTINEAT, SIVE AGERE NOLET, QUICUNQUE AGERE VOLET, EI CENTUM AUREORUM ACTIONEM DABO. SI PLURES AGERE VOLENT, CUIUS IUSTISSIMA CAUSA ESSE VIDEBITUR, EI AGENDI POTESTATEM FACIAM. SI QUIS IN SEPULCRO DOLO MALO HABITAVERIT, AEDIFICIUMVE ALIUD QUAM QUOD SEPULCRI CAUSA FACTUM SIT, HABUERIT, IN EUM, SI QUIS EO NOMINE AGERE VOLET, DUCENTORUM AUREORUM IUDICIUM DABO. fr. 3. pr. D. de sepulcro violato. (XLVII. 12.)

MÁSODIK SZAKASZ.

VÁLTOZÁSOK AZ ANYAGI MAGÁNJOGBAN.

Első Fejezet.

Dologbeli jog.

I. Czikk.

Tulajdon és birtok.

130. §.

Tulajdon szerzésében a praetori jog többfélekép¸ pótolta a polgári jogot annyiban, a mennyiben az *edictum*ok által több olyan szerzési nemet állított fel, mikről a polgári jog mit sem tudott. E szerzési nemek az illetőnek nem adtak ugyan quiritar tulajdont, hanem csak különös *fictio*kkal a praetor által védelmezett birtokot, mely általán véve olyan volt, mint a természetes birtok (*naturalis possessio*) s azért szintén *dominium*nak neveztetett. Azonban e praetori birtok az *usucapio*ra s így közvetve a dolog tulajdonának megszerzésére is vezetett.

1. Walter 538.

2. Ezen praetori szerzésmódok legfontosbikjai a *bonorum possessiones*, *emtio bonorum*, a második *missio in bona damnum infectum*-nál, végre a *servus iussu Praetoris ductus*, ha t. i. a rabszolga valaki ellen vétséget követett el s ura őt ez utóbbinak, annélkül hogy a rabszolga által okozott kárt megtérítené, kiadni vonakodott; (csakhogy ezen esetben a rabszolga a kárnak lefaragása után szabadonbocsáttatását sürgethette, mi által az ekkép nyert praetori tulajdon ismét veszendőbe ment.)

3 Quos autem Praetor vocat ad hereditatem, hi heredes quidem ipso iure non fiunt. Nam Praetor heredes facere non potest; per legem enim tantum vel similem iuris constitutionem heredes fiunt, veluti per senatusconsultum et constitutionem principalem. Sed eis siquidem Praetor det bonorum possessionem, loco heredum constituuntur. Gaius III 32.

4. De még a polgárjogi szerzésmódoknál is kívántatott a praetor közbenjárása mint p. az *in iure cession*ál : In iure cedito dominus, vindicat is cui ceditur, addicit Praetor. Ulpianus fragment. XIX. §. 10.

131. §.

Idegenek római tulajdonra nem voltak képesek; ha idegen Rómában vagy Italiában valamely dolgot jogosan szerzett, akkor e szerzeményét valószínüleg a *praetor peregrinus* védte egy különösen e czélból a maga *edictum*ában felállított *fictio*val. A tartományokban pedig a helytartói törvényszék védte a tartománybeli lakosok ingóit egy a provincialis *edictum*ban erre nézve felállított keresettel.

1. Walter 539–541.

2. A tulajdonhoz hasonképü jogviszony volt a *bonae fidei possessio* vagyis azon birtok, midőn valaki a dolgot nemtulajdonostól de jó hiszemben szerezte; ez által t. i. nem lett ugyan a dolognak tulajdonosává, de ő azt usucapiálhatta s így rajta quiritár tulajdont is nyerhetett. (V. ö. a 130. §-al.) Birtokát pedig még az *usucapio* befejezte elött is az *actio Publiciana*val védhette. Továbbá az is lett *bonae fidei possessor*, ki egy harmadiknak tulajdonán jó hiszemben praetori birtokot nyert, vagy ki nemtulajdonostól tartománybeli telket szerzett. Kétségen kívül az idegenek is lehettek *bonae fidei possessores* az *edictum provinciale* folytán.

3. — Datur autem haec actio ei, qui ex iusta causa traditam sibi rem nondum usucepit, eamque amissa possessione petit. Nam quia non potest eam ex iure Quiritium suam esse intendere, fingitur rem usucepisse, et ita quasi ex iure Quiritium dominus factus esset, intendit hoc modo: I. E. SI QUEM HOMINEM AA. EMIT, ET IS EI TRADITUS EST, ANNO POSSEDISSET. TUM SI EUM HOMINEM, DE QUO AGITUR, EIUS EX IURE QUIRITIUM ESSE PARERET et reliqua. Gaius IV. 36.

4. A tulajdon s illetőleg a birtok védelmét a praetori jog te-

temesen könnyítette a már fentebb említett *actio Publiciana* behozatalával. Iustinianus császár a polgári tulajdon és praetori birtok közti különbséget megszüntetvén, továbbá az *in iure cessiot* a *traditio*, a régi *vindicatiot* a *formula petitoria* által — a quiritár tulajdonjogra vonatkozó szavak elhagyásával — pótolván, ennek következtében az *actio Publiciana*, mint a tulajdoni keresetek egyik faja, gyakorlati fontosságát elvesztette.

II. Czikk.

A szolgalmak.

132. §.

Szolgalmat polgári jog szerint egyedül a telek vagy egyéb dolgok tulajdonosa által lehetett megrendelni. A praetor azonban a szolgalmak intézményét hivatalánál fogva továbbra is kiterjesztette, szolgalmak megrendelését *commercium*-mal nem biró személyek közt (habár csak nem-római dolgokban mint p. o. tartományi telkekben) és a nem-tulajdonosoknak (mint p. *superficiarius*ok- s *emphiteuta*knak) is engedvén meg; egyúttal pedig arról is gondoskodott, hogy ezen praetori szolgalmak a kellő védelemben részesüljenek; mely czélból az illetőknek az *actio Publiciana confessoriat* s különféle tilalmakat adott.

1. Walter 550. Danz I. köt. 208. l. Récsi 98. 100—101.
2. A *Publiciana* a polgárjogból eredt szolgalmak védelmére is szolgált: *Ulpianus libro XVI. od Edictum.* Si de usufructu agatur traditio, Publiciana datur; itemque servitutibus urbanorum praediorum per traditionem constitutis vel per patientiam forte si per domum quis suam passus est aquaeductum transduci; item rusticorum; nam et hic traditionem et patientiam tuendam constat. fr. 11. §. 1. D. de Publiciana in rem actione. (VI. 2.)
3. A ki pedig telkének vagy általában bármely dolgának szolgalomtóli szabadságát bizonyíthatta, a *Publiciana*-nak ellenébe szegezte a *negatoria in rem actiot.*
4. *Ulpianus libro LXX. ad Edictum.* Praetor ait: QUO ITINERE ACTUQUE PRIVATO, QUO DE AGITUR, VEL

VIA HOC ANNO NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO USUS ES, QUO MINUS ITA UTARIS, VIM FIERI VETO. fr. 1. pr. D. de itinere actuque privato. (XLIII. 19.)

5. *Idem libro LXX. ad Edictum*. Praetor ait: UTI DE EO FONTE, QUO DE AGITUR, HOC ANNO AQUA NEC VI, NEC CLAM NEC PRECARIO AB ILLO USUS ES, QUO MINUS ITA UTARIS, VIM FIERI VETO. DE LACU, PUTEO, PISCINA ITEM INTERDICAM. fr. 1. pr. D. de fonte. (XLIII. 22.)

6. *Idem libro LXX. ad Edictum.* In summa puto dicendum, et inter fructuarios hoc interdictum reddendum, etsi alter usumfructum, alter possessionem sibi defendat. Idem erit probandum, et si usus fructus quis sibi defendat possessionem, et ita Pomponius scribit. Proinde et si alter usum, alter fructum sibi tueatur, et his interdictum erit dandum. fr. 4. D. (XLIII. 17.)

III. Czikk.

Superficies és emphyteusis.

133. §.

A *superficies* egyenesen a praetori jogból vette eredetét; mivel t. i. e jogviszonyról a polgári jog nem gondoskodott, ennek folytán a praetornak kellett e hézagot pótolnia, ki is a *superficies* védelmére az illetőnek különös dologi keresetet vagy tilalmat (*in rem actio* vagy *interdictum de superficie*) adott. — Városi községek mezei telkeiknek haszonbérlőit a *ius honorarium* szinte minden más birtokos ellen védte dologi keresettel, úgy hogy itt nem az *ager*, hanem a bérlőnek az abbani joga védelméről van szó; hogy Zeno császár e szerződést sajátszerűnek nyilvánította, tudva van.

1. Walter 553. Danz I. k. 210 l. Récsi 102, 103.
2. *Ulpianus libro LXX. ad Edictum.* Ait Praetor: UTI EX LEGE LOCATIONIS SIVE CONDUCTIONIS SUPERFICIE, QUA DE AGITUR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO FRUEMINI, QUOMINUS FRUAMINI, VIM FIERI VETO. SI QUA ALIA ACTIO

DE SUPERFICIE POSTULABITUR, CAUSA COGNITA DABO. fr. 1. pr. D. de superficiebus. (XLIII. 18.)

3. *Gaius libro XXV. ad Edictum provinciale.* Superficiarias aedes appellamus, quae in conducto solo positae sunt, quarum proprietas et civili et naturali iure eius est, cuius et solum fr. 2. D. u. o.

4. *Ulpianus libro LXIX. ad Edictum.* Sed si supra aedes, quas possideo, coenaculum sit, in quo alius quasi dominus moretur, interdicto uti possidetis me uti posse Labeo ait, non eum, qui in coenaculo moraretur; semper enim superficiem solo cedere. Plane si coenaculum ex publico aditum habeat, ait Labeo, videri non ab eo aedes possideri, qui κρυπτὰς possideret, sed ab eo, cuius aedes supra κρυπτὰς essent. Et verum est hoc in eo, qui aditum ex publico habuerit. Ceterum superficiarii proprio interdicto et actionibus a Praetore utentur; dominus autem soli tam adversus eum, quam adversus superficiarium potior erit in interdicto uti possidetis, sed Praetor superficiarium tuebitur secundum legem locationis. Et ita Pomponius quoque probat. fr. 3. §. 7. D. uti possidetis. (XLIII. 17.)

5. *Paulus libro XXI. ad Edictum.* Agri civitatum alii vectigales vocantur, alii non. Vectigales vocantur, qui in perpetuum locantur, id est hac lege, ut, quam diu pro his vectigal pendatur, tam diu neque ipsis, qui conduxerunt, neque his, qui in locum eorum successerunt auferri eos liceat. Non vectigales sunt, qui ita colendi dantur, ut privatim agros nostros colendos dare solemus. §. 1. Qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt a municipibus, quamvis non efficiantur domini, tamen placuit competere eis in rem actionem adversus quemvis possessorem, sed et adversus ipsos municipes; (*Ulpianus libro XVII. ad Sabinum*) ita tamen si vectigal solvant. (*Paulus libro XXI. ad Edictum.*) Idem est, ,et si ad tempus habuerint conductum, nec tempus condictionis finitum sit. fr. 1—3. D. si ager vectigalis. (VI. 3.)

IV. Czikk.

Zálogjog.

134. §.

A zálogjogban a praetori befolyás következtében nevezetes fordulat állott be, a mennyiben a jelzálogban egy

azelőtt teljesen ismeretlen zálognem keletkezett, mely abban állott, hogy most már tulajdon és birtok átruházása nélkül is puszta szerződés által történhetett az elzálogítás. Azonkívül zálogjog most akkor is keletkezett, ha a praetor valakit másnak birtokába helyezett; s e zálogjog azért *pignus praetorium*nak neveztetett. Valamenynyi zálogjog pedig majdnem kirekesztőleg a praetori *edictum* szabványain alapult s részint tilalmak részint praetori keresetek segedelmével eszközöltetett és védelmeztetett. Főfontosságuak voltak e tekintetben az *interdictum Salvianum* s az *actio Serviana*, melyekről egyébiránt már fentebb (a 89. §-ban) szólottunk.

1. Walter 588. Récsi 105—108. Danz I. k. 211—214 ll. Hugo 493. s köv. l.

2. Lsd a 67. §. 8. számát.

3 *Imp. Iustinianus A. Iuliano. Pr. P.* Veteris iuris dubitationem decidentes, ad duplum genus hypothecarum respeximus, unum quidem, quod ex conventionibus et pactis hominum nascitur, aliud, quod a iudicibus datur, et praetorium nuncupatur. Et quum invenimus, in conventionalibus pignoribus vel hypothecis non solum tenentem creditorem adiuvari, sed etiam si ab ea possessione cadat, sive sua culpa, sive non, sive fortuito casu, humanius esse perspeximus, et in praetorio pignore dare recuperationem creditori, quocunque modo possessionem amittat, sive culpa sua, sive non, sive fortuito casu. Licet enim debuerat incumbere suo pignori ne aliquam patiatur iacturam, tamen, ne quid amarum in creditoribus consequatur, benignius causam interpretamur, et ei recuperationem donamus. c. 2. C. de praet. pign. (VIII. 21.)

4. Lsd a 95. §. 4. számát.

5. Item Serviana et quasi-Serviana, quae etiam hypothecaria vocatur, ex ipsius Praetoris iurisdictione substantiam capiunt. Serviana autem experitur quis de rebus coloni, quae pignoris iure pro mercedibus fundi ei tenentur; quasi-Serviana autem, qua creditores pignora hypothecasve persequuntur. Inter pignus autem et hypothecam, quantum ad actionem hypothecariam attinet nihil interest; nam de qua re inter creditorem et debitorem convenerit, ut sit pro debito obligata, utraqua hac appellatione continetur. Sed in aliis differentia est; nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quae simul etiam traditur creditori,

maxime si mobilis sit; at eam, quae sine traditione nuda conventione tenetur, proprie hypothecae appellatione contineri dicimus. §. 7. I. de actionib. (IV. 6.)

Második Fejezet.

Kötelmi jog.

135. §.

Szoros jog szerinti kötelmek a rómaiaknál kétfélék voltak t. i. vagy szerződésből vagy vétségből eredtek. A praetori *edictum* még egy harmadik forrását találta föl a kötelmeknek. Voltak ugyanis számos oly jogviszonyok, melyeket sem a szerződések-, sem pedig a vétségekhez sorolni nem lehetett ugyan, melyekből azonban szintén kötelmek támadhattak; s minthogy az efféle kötelmekről a polgári jog épen nem intézkedett, ennél fogva a praetor pótolta e hézagot az által, hogy eme kötelmek védelmét az *edictum*ban megigérte s e czélra egészen új kereseteket fölállított. Most tehát szokássá vált a kötelmeket általában polgári- és praetori jogból származókra felosztani; miután amazok a polgári jog, ezek pedig a praetor által védettek.

1. Walter 556. Danz II. köt. 85. l. Hugo 593 s köv. l.
2. Omnium autem obligationum summa divisio in duo genera deducitur; namque aut civiles sunt, aut praetoriae. Civiles sunt, quae aut legibus constitutae, aut certe iure civili comprobatae sunt; praetoriae sunt, quas Praetor ex sua iurisdictione constituit; quae etiam honorariae vocantur. §. 1. I. de obligationibus. (III. 13.)
3. Lsd a 47. §. 4. számát.
4. *Ulpianus libro XLVI. ad Sabinum.* Illud non interest, qualis praecessit obligatio, utrum naturalis, an civilis, an honoraria, et utrum verbis, an re, an consensu. Qualiscunque igitur obligatio sit, quae praecessit, novari verbis potest, dummodo sequens obligatio aut civiliter teneat, aut naturaliter, utputa si pupillus sine tutoris auctoritate promiserit. fr. 1. §. 1. D. de novation. (XLVI. 2.)

5. Az *actiones honorariae* természete abban feküdt, hogy ezek bíróság útjáni alkalmaztatása az *edictum* által lőn megállapítva, de nem abban, hogy az *edictum* ide vonatkozó formulákat állított fel, mert formulák a polgári keresetekre nézve is voltak az *edictum*ban.

136. §.

A polgári kötelmek vagy egyenesen a polgárjogból származtak vagy pedig az általános természetjog (észjog) elveiben gyökereztek; a praetori kötelmek, mint magában étetődik, mind a természetjogból eredtek. Azonban csak azon kötelem tekintetett kereshetőnek, mely *civilis actio*val volt felruházva s azért *civilis obligatio*nak is neveztetett; minden egyéb kötelem, mely csak *naturali ratione* tekinthetett érvényes jogviszonynak, *naturalis obligatio* volt s egyedül a praetor nyujtotta *exceptio*k vagy *honoraria actio*k által érvényesíttetett.

1. Récsi 124. Walter 554. Hugo 558 s köv. l.
2. *Pomponius libro XXII. ad Sabinum.* Si poenae causa eius, cui debetur, debitor liberatus sit, naturalis obligatio manet, et ideo solutum repeti non potest. fr. 19. pr. D. de condictione indebiti. (XII. 6.)
3. *Ulpianus libro IV. ad Edictum.* Sed cum nulla subest causa, propter conventionem hic constat non posse constitui obligationem. Igitur nuda pactio obligationem non parit, sed parit exceptionem. fr. 7. §. 4. D. de pactis. (II. 14.)
4. *Precarium*ról külön praetori tilalom létezett: *Paulus libro XIII. ad Sabinum.* Interdictum de precario merito introductum est, quia nulla eo nomine iuris civilis actio est; magis enim ad donationes et beneficii causam, quam ad negotii contracti spectat precarii conditio. fr. 14. D. de precario. (XLIII. 26.)
5. Ki megbizás nélkül önkényt vállalta át másnak ügyviselését s az ügyletet mint idegent az illetőnek érdekében vitte, annak a praetor az érdekelt ellen, de viszont ez utóbbinak is az ügyviselő ellen adott keresetet: *Gaius libro III. ad Edictum provinciale.* Si quis absentis negotia gesserit, licet ignorantis, tamen quidquid utiliter in rem eius impenderit, vel etiam ipse se in rem absentis alicui obligaverit, habet eo nomine actionem. Itaque eo casu ultro citroque nascitur actio, quae appellatur negotiorum gestorum. Et sane sicut aequum est ipsum actus sui rationem reddere, et eo nomine

condemnari, quidquid vel non ut oportuit gessit, vel ex his negotiis retinet, ita ex diverso iustum est, si utiliter gessit, praestari ei, quidquid eo nomine vel abest ei, vel abfuturum est. fr. 2. D. de negotiis gestis. (III. 5.)

6. Végre említendő még a praetori *edictum*nak azon intézkedése is, melynél fogva a családfiak és szolgák ügyleteiből a felettük hatalommal birók, mint mellék-kötelezettek, ellen is adattak keresetek (*actiones adiectitiae qualitatis*). Lsd Récsi 142.

Harmadik Fejezet.

Családi jog.

I. Czikk.

Személyek fölötti családatyai viszonyok.

137. §.

A családi jog fejlesztésében is a praetori jog nevezetes befolyást gyakorolván hol csekélyebb hol tetemesebb változásokat eredményezett. Az úri hatalmat (*dominica potestas*) illetőleg a következőket jegyezzük meg.

Miután az ó-kor a rabszolgaságot jogéletével teljesen megférőnek elismerte, ennél fogva a praetorok, kik szintén csak koruk férfiai valának, sem jutottak azon gondolatra, miszerint a rabszolgák állapotján valamit megváltoztassanak, sőt azon voltak, hogy az úrnak, szolgái jognélküliségéből folyó, tulajdonjogát emezek fölött többféle keresetek nyujtása által biztosítsák, de viszont felelőssé tették szolgáinak cselekvényeiért. Az úri hatalommali visszaélés iránt kiadott tilalmakat sem lehet úgy fognunk fel, mintha általuk a szolgák jognélkülisége korlátoltatott volna.

1. Récsi 29. Walter 444.
2. *Ulpianus libro LXXVII. ad Edictum.* Praetor ait: QUI

SERVUM ALIENUM ADVERSUS BONOS MORES VERBERAVISSE, DEVE EO INIUSSU DOMINI QUAESTIONEM HABUISSE DICETUR, IN EUM IUDICIUM DABO. ITEM SI QUID ALIUD FACTUM ESSE DICETUR, CAUSA COGNITA IUDICIUM DABO. fr. 15. §. 34. D. de iniuriis. (XLVII. 10.)

3. *Idem libro XXIII. ad Edictum.* Ait Praetor: QUI SERVUM SERVAM ALIENUM ALIENAM RECEPISSE PERSUASISSEVE QUID EI DICETUR DOLO MALO, QUO EUM EAM DETERIOREM FACERET, IN EUM, QUANTI EA RES ERIT, IN DUPLUM IUDICIUM DABO. fr. 1. pr. D. de servo corrupto. (XI. 3.)

4. Rabszolgák ellen az általuk tett adósságok végett a praetor a hitelezőnek keresetet adott amazoknak *peculiuma* erejéig; ez is volt *actio adiectitiae qualitatis* (v. ö. 136. §. 6. számával).

5. Azon szabadosokat (*liberti*), kikkel az úr ismét mint rabszolgákkal bánt, a praetor vette oltalmába. Walter 456.

6. Ha valaki valamely szabad személyt minden ok nélkül, vagy épen gonosz szándékból, letartóztatott volna, akkor az utóbbinak kiadására illetőleg szabadonbocsátására amazt a praetor szorította: *Ulpianus libro LXXI. ad Edictum.* Ait Praetor: QUEM LIBERUM HOMINEM DOLO MALO RETINES, EXHIBEAS. §. 1. Hoc interdictum proponitur tuendae libertatis causa, videlicet ne homines liberi retineantur a quoquam. fr. 1. de homine libero exhibendo. (XLIII 29.)

138. §.

Az atyai hatalom (*patria potestas*) a polgárjogon alapulván a praetornak erre igen csekély befolyása volt, mely csupán arra szorítkozott, hogy az atyai hatalomnak *adoptio* utjáni keletkezésénél az adoptáló a *mancipium*ban álló gyermeket — miután az a törvényszabta három *mancipatio-*, két *manumissio-* s egy *remancipatio*n keresztül esett — mint az övét a praetor előtt tartozott színleg vindicálni; továbbá, hogy *arrogatio* esetében az *arrogator* — praetori jog szerint — az *arrogatus*nak adósságaiért, melyek különben a beálló *capitis diminutio*ja által elenyésztek volna, jót állani vagy legalább ennek vagyonát a hitelezőknek átengedni tartozott. Végre a családatya szemé-

lyek fölötti jogainak védelmére, azaz mások ellenében való érvényesítésére külön *vindicatio*k léteztek; a praetor azonkívül az illetőnek e czélból még tilalmakat is adott: ***de liberis exhibendis et ducendis*** és ***de uxore exhibenda et ducenda.***

1. Walter 489 és 519. Récsi 151 és 157. Danz I. köt. 161 s köv. l.
2. Hajdan *adoptio*nak épen csak a praetor által eszközlött családbai felvételt nevezték, míg az *arrogatio* csupán a nép közbenjárásával történhetett: Quum in alienam familiam inque liberorum locum extranei sumuntur: aut per Praetorem fit, aut per populum. Quod per Praetorem fit, adoptatio dicitur: quod per populum arrogatio. Gellius V. 19.
3. — et duae intercedentes manumissiones proinde fiunt, ac fieri solent, cum ita eum pater de potestate dimittit, ut sui iuris efficiatur. Deinde aut patri remancipatur, et ab eo is, qui adoptat, vindicat apud Praetorem filium suum esse, et illo contra non vindicante a Praetore vindicanti filius addicitur; aut non remancipatur patri, sed ab eo vindicanti in iure ceditur, apud quem in tertia mancipatione est. Gaius I. 134.
4. Iustinianus császár módosításai következőkben állottak: *Imp. Iustinianus A. Iuliano Pf. P.* Veteres circuitus in adoptionibus, quae per tres emancipationes et duas manumissiones in filiis, aut per unam emancipationem in ceteris liberis fieri solebant, corrigentes sive tollentes censemus, licere parenti, qui liberos in potestate sua constitutos in adoptionem dare desiderat, sine vetere observatione emancipationum et manumissionum hoc ipsum actio intervenientibus apud competentem iudicem manifestare, praesente eo, qui adoptatur, et non contradicente, nec non eo, qui eum adoptat. c. 11. C. de adoptionibus. (XIII. 47.)
5. *Ulpianus libro LXXI. ad Edictum.* Ait Praetor: QUI QUAEVE IN POTESTATE LUCII TITII EST, SI IS EAVE APUD TE EST, DOLOVE MALO TUO FACTUM EST, QUO MINUS APUD TE ESSET, ITA EUM EAMVE EXHIBEAS. fr. 1. pr. D. de liberis exhib. (XLIII. 30.)
6. *Idem libro LXXI. ad Edictum.* Deinde ait Praetor: SI LUCIUS TITIUS IN POTESTATE LUCII TITII EST, QUO MINUS EUM LUCIO TITIO DUCERE LICEAT, VIM FIERI VETO. fr. 3. pr. D. u. o.
7. Lsd a 87. §. 4. számát, mihez járul: §. 2. Hi, qui capite

minuuntur, ex his causis, quae capitis deminutionem praecesserunt, manent obligati naturaliter; ceterum si postea imputare quis sibi debebit, cur contraxerit, quantum ad verba huius edicti pertinet. Sed interdum, si contrahatur cum his post capitis deminutionem, danda est actio. Et quidem si arrogatus sit, nullus labor est; nam perinde obligabitur, ut filius familias. §. 4. Ei, qui debitorem suum arrogavit, non restituitur actio in eum, postquam sui iuris fiat. fr. 2. §§. 2. 4. D. de capite minutis. (IV. 5.)

8. Ha valamely gyermek vétséget követett el, akkor a kárvallottnak jogában állott, az atyától gyermeke kiadását követelni, mely a *mancipatio* alakjában történt. De ha a gyermek szolgálatával a kárt már helyrehozta, akkor a praetor az illetőt a gyermek szabadonbocsátására szorította. Walter 515.

II. Czikk.

Egyoldalu jogok önálló személyek fölött.

139. §.

A *patronatust* a praetori *edictum* közelebb meghatározta és magyarázta; névszerint a szabadonbocsátott, *patronusát*, valamint annak szüleit és gyermekeit csak a praetornak különös engedelmével idézhette törvény elé becstelenítő keresettel csak alapos okból, főbenjáró dolgokkal egyáltalában nem léphetett fel ellenük; fontos volt még a *patronus* joga az öröködésben, de erről alantabb. Ha a szabadonbocsátott *patronusán* valamit elkövetett, akkor az utóbbi bizonyos követelésekre voltföljogosítva, mit a *patronusok* a szabadonbocsátottaknak folytonos félelem- és függőségben tartására használtak fel; ennek meggátlására tehát Rutilius praetor a szabadonbocsátottaknak kifogásokat adott *patronusaik* ellen s kötelességeik megszegése esetében a *patronus* a szabadonbocsátott vagyonának legfeljebb csak felét vehette

igénybe; később ez is megszűnt ugyan, de a praetorok megint az által kártalanították a *patronust*, hogy neki a szabadonbocsátott hagyatékának egy részét biztosították. — A *patronatus* körüli egyéb intézmények jóformán mind a polgárjog szabványain alapulván itt mellőzendők.

1. Walter 468. 470—471.
2. *Ulpianus libro X. ad Edictum.* Nec non et si ventris nomine in possessionem calumniae causa missa dicatur patrona, libertus hoc dicens non audietur, quia de calumnia queri non debet. His enim personis etiam in ceteris partibus edicti honor habetur. fr. 7. 4. D. de obsequiis parentib. et patron. praest. (XXXVII. 15.)
3. Lsd az 54. §. 2. számát.
4. Alapos ok, melynél fogva a szabados *patronusa* ellen becstelenitő keresettel felléphetett, volt p. igen súlyos testi bántalmazás.
5. Lsd a 47. §. 6. számát.
6. *Ulpianus libro XLII. ad Edictum.* Hoc edictum a Praetore propositum est honoris, quem liberti patronis habere debent, moderandi gratia. Namque, ut Servius scribit, ante soliti fuerunt a libertis durissimas res exigere, scilicet ad remunerandum tam grande beneficium, quod in libertos confertur, quum ex servitute ad civitatem Romanam perducuntur. § 1. Et quidem prius Praetor Rutilius edixit: se amplius non daturum patrono, quam operarum et societatis actionem, videlicet si hoc pepigisset, ut, nisi ei obsequium praestaret libertus, in societatem admitteretur patronus. §. 2. Posteriores Praetores certae partis bonorum possessionem pollicebantur. Videlicet enim imago societatis induxit eiusdem partis praestationem, ut, quod vivus solebat societatis nomine praestare, id post mortem praestaret. fr. 1. D. de bonis libertorum. (XXXVIII. 2.)

140. §.

A gyám (*tutor*) a rómaiaknál vagy végrendelet, vagy a törvény, vagy végre a felsőbbség által rendeltetett ki. Ez utolsó esetre nézve a *lex Atilia* már R. É. utáni 6-ik században a városi praetornak, egyetértőleg a néptribunok többségével, tette kötelességévé a gyámnak kirendelését; a tartományokban pedig — a *lex Iulia et Titia*

folytán — a helytartók tartoztak gyámot nevezni. Végre Marcus Aurelius császár különösen e czélra állitott föl praetorságot (lsd a 21. §-t) s ezen praetor *tutelaris* később, midőn Konstantinápoly emeltetett a birodalom fővárosává, itt mindig rendelte ki a gyámot.

1. Walter 522. Récsi 167. Hugo 454. s köv. l. 684 l. Danz I. köt. 186. s köv. l.

2. Si cui nullus omnino tutor sit, ei datur in urbe Roma ex lege Atilia a Praetore urbano et maiore parte Tribunorum plebis, qui Atilianus tutor vocatur; in provinciis vero a Praesidibus provinciarum ex lege Iulia et Titia. Gaius I. 185.

3. Moribus tutor datur mulieri pupillove, qui cum tutore suo lege aut legitimo iudicio agere vult, aut auctore eo agat (ipse enim tutor in rem suam auctor fieri non potest), qui praetorianus tutor dicitur; quia a Praetore urbis dari consuevit. Ulpianus fragment. XI. 24.

4. Lex Atilia iubet mulieribus pupillisve non habentibus tutores dari a Praetore et maiore parte Tribunorum plebis, quos tutores Atilianos appellamus. Sed quia lex Atilia Romae tantum locum habet, lege Iulia et Titia prospectum est, ut in provinciis quoque similiter a Praesidibus earum dentur tutores. Ulp. fragment. XI. 18.

5. Lsd a 21. §. 5. számát.

6. *Impp. Constantinus A. et Constantinus C. ad Senatum.* Si minores vel ex patris nomine, vel ex suo, debitis duntaxat fiscalibus urgentibus, vel ex privatis centractibus reperiantur obnoxii, decreti interpositio a Constantiniano Praetore celebranda est, probatis examinatisque causis, ut, patefacta rerum fide, firma venditio perseveret. c. 18. C. de praed. et aliis rebus. (V. 71.)

7. A gyám *auctoritas*a a gyámság némely fajainál már a köztársaság idejében puszta formasággá vált, s a gyám az *auctoritas*ra a praetor által szoríttathatott: Feminas vero perfectae aetatis in tutela esse, fere nulla pretiosa ratio suasisse videtur. Nam quae vulgo creditur, quia levitate animi plerumque decipiantur, et aequum erat, eas tutorum auctoritate regi, magis speciosa videtur, quam vera, mulieres enim, quae perfectae aetatis sunt, ipsae sibi negotia tractant: et in quibusdam causis dicis gratia tutor interponit auctoritatem suam; saepe etiam invitus auctor fieri a Praetore cogitur. Gaius I. 190.

141. §.

Gondnok (*curator*) soha nem létezett végrendeletből, hanem mindig csak a törvény vagy a hatóság (*praetor*) által rendeltetett. A XII táblás törvény gondnokot rendelt az őrültek (*furiosi*) s a tékozlók (*prodigi*) fölött, kik atyjuk után végrendelet nélkül (*ab intestato*) örökölték. A praetor azonkívül gondnokot még azon tékozlóknak rendelt, kikről a törvény hallgatott, valamint a kiskoruak- (25 éven aluliak-) habár serdültek-, siketek- s némáknak is.

1. Walter 528—529. Récsi 169. Danz I. köt. 191 l. Hugo 456. l.
2. *Ulpianus libro VIII. de omnibus Tribunalibus*. Furioso et furiosae, et muto et surdo tutor vel curator a Praetore vel Praeside dari poterit. fr. 8. §. 3. D. de tutorib. et curat. (XXVI. 5.)
3. A tékozlónak-nyilvánítás a praetor részről történt: Moribus per Praetorem bonis interdicitur hoc modo: QUANDO TIBI BONA PATERNA AVITAQUE NEQUITIA TUA DISPERDIS, LIBEROSQUE TUOS AD EGESTATEM PERDUCIS, OB EAM REM TIBI EA RE COMMERCIOQUE INTERDICO. — Paulus sentent. III. 4. §. 7.
4. Távollevő vagy ellenséges fogságba esett vagy csőd alá jutott egyénnek javai, úgy szintén az örökség fölött addig, míg a kinevezett örökösök annak elfogadása iránt még nem nyilatkoztak, hasonlóképen a praetor rendelt gondnokot (*curator bonorum*): *Ulpianus libro LXIII. ad Edictum*. Sed si bonis curator datus sit vel absentis vel ab hostibus capti, vel dum deliberant scripti heredes de adeunda hereditate, non oportebit privilegium dari; non enim in eadem causa est. fr. 22. §. 1. D. de reb. auct. (XLII. 5.)

III. Czikk.

Egyéb családi jogviszonyok.

142. §.

Minthogy a nő férjhezmenetele által *capitis diminutio*-t szenvedett, ennélfogva a szigorú polgári jog sze-

rint az ő korábbi adósságai elenyésztek; a praetor azonban méltányosság tekintetéből a hitelezőknek követeléseik kielégítésére keresetet adott a férj ellen neje hozománya erejéig. — Azon özvegynőt, ki a törvényszabta gyászidő lepördülte előtt új házasságra lépett, a praetor *infamia*-val bélyegezte. — Ocsmány keresetet (*actio turpis*) a praetor nem engedett a házastársaknak egymás ellen támasztani s azért is, ha a házasság tartama alatt az egyik házastárs a másiktól valamit elsajátított, az utóbbi amaz ellen csak *rerum amotarum actio*val, de soha nem *furti actio*- vagy *condictio*val élhetett.

1. *Gaius libro IV. ad Edictum provinciale.* Eas obligationes, quae naturalem praestationem habere intelliguntur, palam est capitis deminutione non perire, quia civilis ratio naturalia iura corrumpere non potest. Itaque de dote actio, quia in bonum et aequum concepta est, nihilo minus durat etiam post capitis deminutionem. fr. 8. D. de cap. min. (IV. 5.)
2. *Ulpianus libro VI. ad Edictum.* Si talis sit maritus, quem more maiorum lugeri non oportet, non poterit tamen nuptum intra legitimum tempus collocari; Praetor enim ad id tempus se retulit, quo vir elugeretur, qui solet elugeri propter turbationem sanguinis fr. 11. §. 1. D. de his qui not. infamia. (III. 2.)
3. *Paulus libro VII. ad Sabinum.* Rerum amotarum iudicium singulare introductum est adversus eam, quae uxor fuit, quia non placuit, cum ea furti agi posse; quibusdam existimantibus, ne quidem furtum eam facere, ut Nerva et Cassio, quia societas vitae quodammodo dominam eam faceret, aliis, ut Sabino et Proculo, furtum quidem eam facere, sicuti filia patri faciat, sed furti non esse actionem constituto iure; in qua sententia et Iulianus rectissime est. fr. 1. D. de act. rer. amot. (XXV. 2.)
4. Lsd a 124. §. 6. számát.
5. Az *actio rerum amotarum* a menyre és ipra is kiterjesztetett: *Paulus libro VII. ad Sabinum.* Contra nurum quoque socero hoc iudicium dandum, Atilianus et Fulcinius aiunt. fr. 6. pr. D. de actione rer. amot. (XXV. 2.)

143. §.

A nő hozományát képező dolgokat praetori jog szerint a férj a házasság felbontásakor ugyanazon mennyiség-

nyokhoz simuló jog valamely elhúnytnak (habár nem is épen római polgárnak) vagyonára.

145. §.

A praetori *edictum* tehát, a polgárjog szerinti öröködést gyámolítani, kiegészíteni és javítani óhajtván a hagyaték birtokát időlegesen annak adta, ki arra legerősebb joggal látszott bírni. E jogozat azonban csak végrendeleti vagy végrendelet nélküli örökjog által volt kimutatható; ennélfogva az, ki a maga örökjogát egy legalább 7 római polgár mint tanu által megpecsételt végrendeletre alapíthatta, vagy — végrendelet hiányában — legalább mint törvényes örökös (*legitimus heres*) léphetett fel, időlegesen megkapta a *bonorum possessio*t. Természetesen kellett neki azonnal az örökség- s a belőle húzandó haszonért biztosítást nyújtania, de ennek megtörténte után a praetortól *interdictum quorum bonorum*ot kapott, melynek segítségével azon dolgoknak is juthatott birtokába, melyek nála még nem voltak; azon fölül pedig még *fictitiae actiones*sel élhetett az örökhagyó adósai irányában, de élhettek ő ellene az örökhagyó hitelezői is. Ha azután a későbbi örökségi perben a *bonorum possessor* győzött, akkor az ő *b. p.*-ja *cum re* volt, de ha ellenfele győzött, *sine re*, mely utóbbi esetben a *bonorum possessor* az általa bírt hagyatékot vagy természetben kiadni, vagy korábban adott biztosítékának alapján teljességben megtéríteni tartozott.

1. Danz II. k. 48 l. Walter 599. Récsi 197.
2. Ius bonorum possessionis introductum est a Praetore emendandi veteris iuris gratia. Nec solum in intestatorum hereditatibus vetus ius eo modo Praetor emendavit, sicut supra dictum est, sed in eorum quoque, qui testamento facto decesserint. Nam si alienus postumus heres fuerit institutus, quamvis hereditatem iure civili adire non poterat, quum institutio non valebat, honorario tamen iure bonorum possessor efficiebatur, videlicet quum a Praetore adiuvabatur. Sed et is a nostra constitutione hodie recte heres instituitur, quasi et iure civili non incognitus. pr. I. de b. p. (III. 9.)

3. Polgári jog szerint valamely végrendelet érvényességére múlhatlanul megkívántatott, hogy az a *mancipatio* ünnepélyes alakjában alkotva s 5 római polgár mint tanu által aláírva legyen; igy tehát a praetorok intézkedése, mely csupán csak 7 tanu által aláírt s illetőleg megpecsételt végrendeletet és semmi egyebet nem kívánt, mindenesetre enyhítés volt.
4. *Ulpianus libro LXVII. ad Edictum.* Ait Praetor: QUORUM BONORUM EX EDICTO MEO ILLI POSSESSIO DATA EST, QUOD DE HIS BONIS PRO HEREDE AUT PRO POSSESSORE POSSIDES, POSSIDERESVE, SI NIHIL USUCAPTUM ESSET, QUOD QUIDEM DOLO MALO FECISTI, UTI DESINERES POSSIDERE, ID ILLI RESTITUAS. § 1. Hoc interdictum restitutorium est, et ad universitatem bonorum, non ad singulas res pertinet, et appellatur quorum bonorum, et est adipiscendae possessionis universorum bonorum. fr. 1. D. quorum bonorum. (XLIII. 2.)
5. Lsd a 47. §. 2. számát.
6. Lsd a 95. §. 1. számát.
7. A biztositék, melyet a *bonorum possessor* adni tartozott, rendszerint *praedes litis et vindiciarum* vagy *stipulatio pro praede litis et vindiciarum* által (v. ö. a 61. §-al) történt.

146. §.

Az imént leirt módon körülbelől kezdődött a *b. p.* a praetorok által alkalmaztatni. Csakhamar azonban polgárjogi örökösök nem létében a praetor polgárjogilag épen nem hivatott személyeknek is — a minők voltak a legközelebbi vérrokonok (*cognati*) és a túlélő házastárs — adta a *b. p.*-t, hogy t. i. az örökség uratlanná ne váljék. A korább szokásban volt biztosíték most már nem követeltethetett, minthogy a *b. p.* nem kerestetett, hanem a praetor által önkényt és előleges vizsgálat nélkül — *de plano* — is megadatott; de egy új nehézség merült fel az által, hogy leggyakrabban több ilyen csupán a praetor által meghívott személy létezett, mi emezek igényeinek megvizsgálását, *extra ordinem*, tette szükségessé; az ezen vizsgálat folytán megadott *b. p. decretalis*, amaz pedig, mely egyszerüen *de plano* adatott, *edictalis*nak neveztetett. E nehézség egyszer mindenkorra való eltávolítására

egyrészt, másrészt pedig bizonyos határidőnek kitűzése tekintetéből, melyen belől a *b. p.*-ért folyamodni kelljen, a praetori *edictum* sajátságos öröködési rendet állított fel — *successorium edictum* — mely szerint a hagyaték birtokát az abban kijelölteknek végrendelet ellen (*contra tabulas*), a végrendelet szerint (*secundum tabulas*) és végrendelet nem létében (*b. p. intestati*) bizonyos meghatározott sorozatban megígérte s egyszersmind azt is kikötötte, hogy az örökhagyó szülei s gyermekei egy év, egyéb személyek pedig száz nap alatt okvetlenül folyamodjanak a *b. p.*-ért.

1. Danz II. köt. 49. és 52. ll. Récsi id. Walter 629.
2. Lsd a 29. §. 4. számát.
3. *Ulpianus libro XLIX. ad Edictum.* Successorium edictum idcirco propositum est, ne bona hereditaria vacua sine domino diutius iacerent, et creditoribus longior mora fieret. E re igitur Praetor putavit, praestituere tempus his, quibus bonorum possessionem detulit, et dare inter eos successionem, ut maturius possent creditores scire, utrum habeant, cum quo cogrediantur, an vero bona vacantia fisco sint delata, an potius ad possessionem bonorum procedere debeant; quasi sine successore defuncti. fr. 1. pr. D. de success. edicto. (XXXVIII. 9.)
4. *B. p.* datur parentibus et liberis intra annum, ceteris intra C dies. Ulpianus fragment. XXVIII. 10.

147. §.

Ehez képest a *b. p.* részint túlterjeszkedett a polgárjogi öröködés határzatain, részint pedig azokkal öszhangzásban volt; s minthogy általa sokkal hamarább lehetett jutni az örökség birtokához, ennélfogva nem ritkán vele a polgárjog szerinti örökös is élt. Itt azután nagyon gyakran előfordulhatott azon eset is, miszerint a praetor által meghívott személyek és valamely polgárjog szerinti örökös (v. örökösök) együtt pályáztak az örökség birtokáért; ekkor tehát azt mondotta a praetor, hogy a *bonorum possessor* csak úgy tarthatja meg az örökség birtokát, ha a *successorium edictum*ban az illető polgárjog szerinti örökös fölébe vagy legalább melléje van sorozva, ha pedig az

*edictum*ban a *civilis* örökösnek utána van sorozva, nem tarthatja meg; ez vala a *b. p. cum re* és *sine re* újabbi, a föntebb (145. §-ban) említetttől eltérő, értelme.

1. Walter 597. Récsi id. Danz II. köt. 50. 52 s köv. l.

2. Bonorum possessio aut cum re datur, aut sine re: cum re quum is qui accepit, cum effectu bona retineat; sine re, quum alius iure civili evincere hereditatem possit: veluti si suus heres intestati sit, bonorum possessio sine re est, quoniam suus heres evincere hereditatem iure legitimo possit. Ulpianus fragm. XXVIII. 13.

3. A classicus jogászok ideje után a *b. p.* és a *civilis* öröködés a császárok által mindinkább egymással kiegyenlíttettek, míg végre Iustinianus örökjoga már nem volt egyéb, mint a *b. p.* és a *hereditas*nak egymásrai kölcsönös hatás gyakorlati eredménye s ekkor a *b. p.* önálló jelentőséggel csak két esetben bírt még: t. i. oly személyeknél, kiknek örökjoga pusztán a *b. p.*-ban gyökerezett (mint p. a *b. p. unde vir et uxor*nál), és oly polgárjogi örökösöknél, kiknek a *b. p.* elfogadása is válhatott javukra (mint p. ha valaki csak föltételesen neveztetett ki örökösnek, a midőn a föltét teljesülése előtt még a *b. p.*-t kérhette s elfogadhatta.

148. §.

Megszereztetett a *b. p.* az által, hogy az illető az *imperium*mal biró magistratus előtt, melynek törvényhatósága alá ő tartozott, kijelentette, miszerint akarja a hagyaték birtokát (*agnitio, admissio b. p.-nis*); e nyilatkozatára a magistratus vagy azonnal, vagy csak előleges vizsgálat *pro tribunali* után a *b. p.*-t neki meg is adta (*b. p. edictalis* — *decretalis*). Ki a hagyaték birtokát idő előtt fogadta el (*agnitio intra alienas vices*) azaz míg azt még egy korábbi meghívott elfogadta volna, akkor az ő nyilatkozatának semmi eredménye nem volt; azonban már Constantius császár ezt eltörülte.

1. Lsd a 24. §. 2. számát.

2. *Imp. Constantius A. ad populum.* Ut verborum excludimus captiones, ita hoc observari decernimus, ut apud quemlibet iudicem, vel etiam apud duumviros qualiscunque testatio amplectendae hereditatis ostendatur, statutis prisco iure

temporibus coarctanda, eo addito, ut etiamsi intra alienam vicem, id est prioris gradus, properantius exseratur, nihilominus tamen efficaciam parem, quasi suis sit usa curriculis, consequatur. c. 9. C. Qui admitti ad b. poss. possunt. (VI. 9.)

3. Hajdanában a *b. p. edictalis* következőleg szereztetett meg: Az illető egy meghatározott napig a praetorhoz írásbeli kérvényt (*libellus*) nyujtott be, melyben mindazon tényeket felhozta, mikre ő a maga jogát alapította és melyben azon óhajtását is fejezte ki, miszerint *bonorum possessor* akar lenni; ennek folytán a praetor minden tekintet nélkül arra, valjon a kérvényező által felhozott tények alaposak-e, a kérvényre ezen szavakat írta: *do bonorum possessionem.* Tettleg azonban a kérvényező csak akkor nyerte a *b. p.*-t, ha állításainak igazságát bebizonyította, különben az ő *b. p.*-ja csak *sine re* volt. A *b. p. decretalis* pedig csak előleges vizsgálat után adatott meg. Danz II. k. 51. l. V. ö. a 147. §-al.

149. §.

B. p. contra tabulas ingenui.

A *b. p.* ezen fajának behozatalára okot szolgáltatott azon körülmény, miszerint az örökhagyó a maga természetes vagy örökbefogadott vagy talán már önjoguakká vált vérszerinti gyermekeit végrendeletében gyakran mellőzte, azaz sem világosan ki nem nevezte, sem kellően ki nem tagadta. E méltánytalanságot tehát a praetor az által iparkodott megszüntetni, hogy mindezeknek megadta a *b. p.*-t. — Ennek az volt a következése, hogy most minden gyermekek végrendelet nélkül (*ab intestato*) örököltek, az örökösökül kinevezett valamint a más családban létező természetes gyermekek azonban ezen *b. p.*-ra csak *commisso per alium edicto* hivattak meg. Mindazonáltal az örökhagyó részéről tett egyéb intézkedések u. m. a gyermekei vagy szülei számára rendelt hagyományok és hitbizományok, a *legatum dotis restituendae*, a világos kitagadás és *pupillaris substitutio* fentartattak.

l. Danz II. k. 55. s köv. l. Walter 617. Récsi 198. Henfner 441.

2. *Ulpianus libro XXXIX. ad Edictum.* In contra tabulas bonorum possessione liberos accipere debemus sive naturales, sive adoptivos, si neque instituti, neque exheredati sunt. §. 6. Et sui iuris factos liberos inducit in bonorum possessionem Praetor. Sive igitur emancipati sunt, sive alias exierunt de patris potestate, admittuntur ad bonorum possessionem; sed ad adoptivi patris non possunt; ut enim quis admitti possit, ex liberis esse eum oportet. fr. 1. pr. §. 6. D. de b. p. contra tab. (XXXVII. 4.)

3. *Ulpianus libro XL. ad Edictum.* Ut autem admittantur ad bonorum possessionem, ex liberis esse eos oportet; ceterum si adoptivum filium dedi in adoptionem, et heredem scripsi, commisso per alios edicto bonorum possessio contra tabulas ei non dabitur. fr. 8. §. 12. u. o.

4. *Iulianus libro XXIII. Digestorum.* Cum emancipatus bonorum possessionem contra tabulas accipit, scriptus heres ei hereditatem petenti cogendus est et praedia et servos hereditarios praestare; omne enim ius, quod per causam hereditariam scriptus heres nanciscitur, ad eum transferri aequum est, quem Praetor heredis loco constituit. fr. 13. pr. D. u. o.

5. *Ulpianus libro XL. ad Edictum.* Hic titulus aequitatem quandam habet naturalem, et ad aliquid novam, ut, qui iudicium patris rescindunt per contra tabulas bonorum possessionem, ex iudicio eius quibusdam personis legata et fideicommissa praestarent, hoc est liberis et parentibus, uxori nuruique dotis nomine legatum. fr. 1. pr. D. de legatis praestandis. (XXXVII. 5.)

6. *Papinianus libro II. Responsorum.* Contra tabulas filii possessionem iure manumissionis pater accepit, et bonorum possessionem adeptus est, postea filia defuncti, quam ipse exheredaverat, quaestionem inofficiosi testamenti recte pertulit. Possessio, quam pater accepit, ad irritum recidit; nam priore iudicio de iure patris, non de iure testamenti quaesitum est, et ideo universam hereditatem filiae cum fructibus restitui necesse est. fr. 16. §. 1. D. de inoff. testam. (V. 2.)

150. §.

B. p. contra tabulas liberti et contra suos non naturales dimidiae partis.

Eleintén a praetor a *patronus*nak *b. p.*-t adott a felszabadult végrendelete ellen a hagyaték felére, és azon-

kívül még a felszabadultnak *sui non naturales*ei — azaz örökbefogadott fiai, *manus*ában volt felesége és fiának *manus*ában lévő menye — végrendelet nélküli örökjogának mellette is *b. p.*-t szintén a hagyaték felére. — A *lex Papia* (762 R. É. u.) azonban e két rendbeli *b. p.*-ra a *patrona*- s a *patronus* leányainak is adott jogot; csakhogy a *patrona*nak valamint a *patronus* leányainak a *ius liberorum*mal kellett birniok, melyre a *patroná*nál két (vagy ha maga is csak *libertina* lett volna, három) az utóbbiaknál pedig három gyermek kivántatott meg. Sőt a *lex Papia* a *patronus*nak s a három gyermekkel biró *patrona ingenua*nak a felszabadult vérszerinti gyermekei mellett is adott igényt egy-egy gyermekrészre, ha az elhúnyt felszabadult háromnál kevesebb vérszerinti gyermeket de legalább 100,000 *sestertius*nyi vagyont hagyott hátra, a midőn azután mindegy volt, akár végrendelet nélkül vagy azzal halt meg. Ezen igénnyel igen valószínűleg a *patronus* és a *patrona*nak gyermekei is birtak, ha a *patronus* fiának legalább egy, a *patrona* leányának legalább három gyermeke volt.

A *libertina* örökségét illetőleg a *patronus* nem szorult a fentnevezett két rendbeli *b. p.*-ra; mert ha a *libertina* végrendelet nélkül halt meg, akkor — minthogy *suus*ai nem lehettek — a *patronus* amúgy is volt legközelebbi örököse *ab intestato*; s ha a *patronus* ezen végrendelet nélküli örökjogát a *libertina*nak valamely *capitis deminutio*ja — ha p. a *libertina* arrogáltatott vagy valakinek *manusa* alá jutott — elvesztette volna, úgy ez csak saját akaratával történt, minthogy a *libertina*nak eme *capitis deminutio*ja az ő *auctoritas*ának közbenjötte nélkül lehetetlen volt. Ha pedig a *libertina* végrendelet hátrahagyásával múlt ki, akkor a *patronus* hasonlag nem szorult a fentebbi *b. p.*-ra, mivel ezen végrendelet csak az ő, mint a *libertina* törvényes gyámjának, *auctoritasa* mellett alkottathatott. — Azonban a *lex Papia* azon *libertinat*, kinek négy gyermeke volt, a *patronus* gyámsága

alól fölmentvén, a *patronus* örökségi igényei könnyen csorbulást szenvedhettek volna, ha ama törvény egyúttal meg nem határozta volna, miszerint a *patronus*nak ezentúl is mindig igénye marad egy gyermekrészre a *libertina* hagyatékából, ha gyermekei vannak rendelve örökösökül. A *patrona* s a *patronus* további *descendens*-ei pedig a *libertina* végrendelete ellenére ugyanazon joggal birtak, mint a *patronus* a *libertus*-é irányában.

1. Danz II. k. 57–59 ll. Récsi 201.
2. — Sive faciat testamentum libertus, iubetur ita testari, ut patrono suo partem dimidiam bonorum suorum relinquat: et si aut nihil, aut minus, quam partem dimidiam reliquerit, datur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiae b. p. Si vero intestatus moriatur suo herede relicto adoptivo filio, vel uxore, quae in manu ipsius esset, vel nuru, quae in manu filii eius fuerit, datur aequo patrono adversus hos suos heredes partis dimidiae b. p.: prosunt autem liberto ad excludendum patronum naturales liberi, non solum quos in potestate mortis tempore habet, sed etiam emancipati et in adoptionem dati, si modo aliqua ex parte heredes scripti sint, aut praeteriti contra tabulas testamenti b. p. ex edicto petierint: nam exheredati nullo modo repellunt patronum. — Gaius III. §. 41.
3. V. ö. a 139. §-al.
4. Postea lege Papia adaucta sunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum est enim, ut ex bonis eius, qui sestertium centum millium patrimonium reliquerat, et pauciores, quam tres liberos habebat, sive is testamento facto sive intestatus mortuus erat, virilis pars patrono deberetur. Itaque cum unum filium filiamve heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine ullo filio filiave testatus decessisset; cum vero duos duasve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono; si tres reliquerat, repellatur patronus. §. 2. I. de successione libertorum. (III. 7.)
5. Sane patronorum et parentum legitimae tutelae vim aliquam habere intelliguntur, eo, quod hi neque ad testamentum faciendum, neque ad res mancipi alienandas, neque ad obligationes suscipiendas auctores fieri coguntur, praeterquam si magna causa alienandarum rerum mancipi obligationisque suscipiendae interveniat: eaque omnia ipsorum causa constituta sunt, ut quia ad eos intestatarum mortuarum hereditates pertinent, neque per testamentum excludantur ab hereditate, neque alie-

natis pretiosioribus rebus susceptoque aere alieno minus locuples ad eos hereditas perveniat. Gaius I. §. 192.

151. §.

B. p. secundum tabulas.

Végrendelet szerint a praetor annak adta a *b. p.*-t, ki valamely polgárjog szerint érvénytelen végrendeletben örökösül volt kinevezve, s csak azt kívánta, miszerint a végrendelt 7 arra képes tanú által lett légyen aláírva és megpecsételve s hogy az örökhagyó a végrendelet alkotásánál s halála idejekor végrendelkezési képességgel (*testamentifactio activa*) birt légyen. A végrendeletnek természetesen az örökhagyó halálakor még léteznie, és utolsónak, vagy az örökhagyó részéről netalán alkotott későbbi végrendelet megsemmisítése által újra fölélesztettnek kellett lennie, mely utóbbi esetben azonban a praetor mind a két végrendeletet tartotta erejükben, a mennyiben t. i. azokat összeegyeztethette. — Ezen *b. p.*-t kérhették továbbá az örökösökül kinevezett gyermekek, ha nem volt, ki a *b. p.*-t *contra tabulas* kérte volna; úgy szintén kérhette azon örökös is, ki csak feltételesen lőn kinevezve, ezen feltételnek beállta előtt. (V. ö. a 147. §. 3. számával.)

1. Danz II. köt. 60. l. Récsi 199. Henfner 441.
2. Praetor tamen, si septem signis testium signatum sit testamentum, scriptis heredibus secundum tabulas testamenti hereditatem pollicetur (et) si nemo sit, ad quem ab intestato iure legitimo pertineat hereditas, velut frater eodem patre natus, aut patruus, aut fratris filius, ita poterunt scripti heredes retinere hereditatem; nam idem iuris est, et si alia ex causa testamentum non valeat, velut quod familia non venierit, aut nuncupationis verba testator locutus non est. Gaius II. §. 119.
3. *Imp. Gordianus A. Cornelio.* Bonorum quidem possessionem ex edicto Praetoris non nisi secundum eas tabulas, quae septem testium signis signatae sunt, peti posse, in dubium non venit. Verum si eundem numerum adfuisse sine scriptis testamento condito doceri potest, iure civili

testamentum factum videri, ac secundum nuncupationem bonorum possessionem deferri, explorati iuris est. c. 2. C. de bon. poss. sec. tab. (VI. 11.)

4. *Ulpianus libro XXXIX ad Edictum.* Non autem omnes tabulas Praetor sequitur hac parte edicti, sed supremas, hoc est eas, quae novissime ita factae sunt, ut post eas nullae factae sint. Supremae enim hae sunt, non quae sub ipso mortis tempore factae sunt, sed post quas nullae factae sunt, licet hae veteres sint. §. 2. Sufficit autem exstare tabulas, etsi non proferantur, si certum sit eas exstare. Igitur et si apud furem sint, vel apud eum, apud quem depositae sunt, dubitari non oportet, admitti posse bonorum possessionem; nec enim opus est aperire eas, ut bonorum possessio secundum tabulas agnoscatur. §. 3. Semel autem exstitisse tabulas mortuo testatore desideratur, tametsi exstare desierint; quare et si postea interciderunt, bonorum possessio peti poterit. §. 6. Sed et si in duobus codicibus simul signatis alios atque alios heredes scripserit, et utrumque exstet, ex utroque quasi ex uno competit bonorum possessio, quia pro unis tabulis habendum est, et supremum utrumque accipiemus. fr. 1. §§. 1. 2. 3. 6. D. de. bon. poss. sec. tab. (XXXVII. 11.)

5. *Papinianus libro XIII. Quaestionum.* Testamento facto Titius arrogandum se praebuit, ac postea sui iuris effectus vita decessit. Scriptus heres, si possessionem petat, exceptione doli mali summovebitur, quia dando se arrogandum testator cum capite fortunas quoque suas in familiam et domum alienam transfert. Plane si sui iuris effectus codicillis aut aliis litteris eodem testamento se moveri velle declaraverit, voluntas, quae defecerat, iudicio recenti rediise intelligetur, non secus, ac si quis aliud testamentum fecisset, ac supremas tabulas incidisset, ut priores supremas relinqueret. Nec putaverit quisquam, nuda voluntate constitui testamentum; non enim de iure testamenti maxime quaeritur, sed de viribus exceptionis, quae in hoc iudicio, quanquam actori opponatur, ex persona tamen eius, qui opponit, aestimatur. fr. 11, §. 2. D. u. o.

6. *Ulpianus libro XLI. ad Edictum.* Aequissimum ordinem Praetor secutus est. Voluit enim primo ad liberos bonorum possessionem contra tabulas pertinere, mox, si inde non sit occupata, iudicium defuncti sequendum. Exspectandi igitur liberi erunt quamdiu bonorum possessionem petere possunt. Quodsi tempus fuerit finitum, aut ante decesserint, vel repudiaverint, vel ius petendae bonorum possessionis amiserint, tunc revertetur bonorum possessio adscriptos §. 1. Si

sub conditione heres institutus filius sit, Iulianus peraeque putavit, secundum tabulas competere ei quasi scripto bonorum possessionem, qualis conditio sit, etiam si haec: si navis ex Asia venerit. Et quamvis defecerit conditio, Praetor tamen filium, qui admisit secundum tabulas, tueri debebit, ac si contra tabulas acceperit. Quae tuitio ei, qui emancipatus est, necessaria est. fr. 2. pr. §. 1. D. u. o.

152. §.

B. p. intestati ingenui.

Végrendelet hiányában, vagy ha a végrendelet érvénytelen volt, vagy ha sem *contra* sem *secundum tabulas* nem kéretett *b. p.*, akkor a praetor azon elvnél fogva, miszerint egyrészt az *emancipatio* által az *emancipatus* rövidséget ne szenvedjen a maga örökjogában, másrészt pedig a vérrokonság és házasság is nyújtsanak igényt az örökségre, következőkép osztogatta az örökség birtokát. Felállította ugyanis a *b. p.*-ra jogosítottaknak négy osztályát, melyeknél amazok ezen szóval: *unde* (t. i. *ex ea parte edicti, unde* stb.) vagy néha: *tum* (t. i. *ex illa parte edicti, tum quem* p. *ex familia* stb.) szóval jelöltettek. E négy osztálynál megeshetett néha, miszerint ugyanazon egy személy több osztályban volt meghíva, mi által az, ki egy korábbi osztályban elmulasztotta a neki ajánlott *b. p.*-t elfogadni, ebbeli hibáját némileg helyrepótolhatta; minden korábbi osztály kizárta a távolabbit.

1-ső osztályban *unde liberi* hívattak nem csak az örökhagyónak — halála idejében — hatalmában lévő gyermekek s *manus*ában volt felesége, hanem az emancipált gyermekek is, kik ez alkalommal családbelieknek tekintettek; emancipált *adoptiv*-gyermekek azonban nem kérhették e *b. p.*-t, valamint azon vérszerinti gyermekek sem, kik másnak örökbe adattak. De ha ez utóbbiakat az örökbefogadó atya még édes atyjuk életében emancipálta, akkor a praetor úgy bánt velök, mintha édes atyjuknak emancipált gyermekei lettek volna. A kiosztás úgy tör-

tént, mint a polgárjog szerinti törvényes öröklésödésben. Ellenben ha egy emancipált fiú az ő saját még az örökhagyónak hatalmában maradt gyermekeivel (tehát az örökhagyó unokáival) együtt pályázott, akkor egy Iulianus által az *edictum*hoz ragasztott új záradék szerint amaz a maga örökrészének felét gyermekeinek tartozott kiadni (*edictum de coniungendis cum emancipato liberis eius.*)

2-ik osztályban *unde legitimi* azoknak adatott a *b. p.*, kiket a törvény is hívott *ab intestato* az öröklésödésre, a későbbi *Sctum*ok ide vonatkozó határozatainak illő tekintetbe vételével. Itt tehát a *suus*-ok másodszor hivattak meg.

3-ik osztályban *unde cognati* hivattak a vérrokonok hatodiziglen s ezentúl is az *ex sobrino natus natave*; különbség nélkül, valjon mint *agnatus*ok vagy mint pusztán jogilag rokonok — ha p. o. *capitis deminutio* következtében elvesztették agnatusi jogaikat, vagy csupán nőrokonságban állottak, vagy pusztán örökbefogadottak voltak — elsőséget egyedül az íz közelsége adván; egyenlő közelségüek pedig fej szerint osztozkodván. Itt tehát a *suus*ok harmadszor, az *agnatus*ok s a *manus* alatt volt feleség másodszor, minden egyéb (törvényes és törvénytelen, telivérü és félvérü) vérrokonok először hivattak meg. — Végre a

4-ik osztályban *unde vir et uxor* a túlélő házastárs, ha már a korábbi osztályokban netalán elfogadta volna az örökség birtokát. Ez intézkedés mindenesetre enyhítés volt, miután polgári jog szerint az özvegynő csak akkor támaszthatott igényt elhalt férje örökségére, ha a házasság következtében férjének *manus*a alá jutott vala.

1. Danz II. k. 61—63 ll. Walter 608. Récsi 200. Henfner 441.
2. *Iulianus libro XXVII. Digestorum.* Emancipatus praeteritus, si contra tabulas bonorum possessionem non acceperit et scripti heredes adierint hereditatem, sua culpa amittit paternam hereditatem; nam quamvis secundum tabulas bo-

norum possessio petita non fuit, non tamen eum Praetor tuetur, ut bonorum possessionem accipiat unde liberi. Nam et patronum praeteritum, si non petat contra tabulas bonorum possessionem, ex illa parte edicti, unde legitimi vocantur, non solet tueri Praetor adversus scriptos heredes. fr. 2. D. si tab. testam. nullae exst. (XXXVIII. 6.)

3. Lsd a 146. §§. 3. számát, mihez járul: *Ulpianus libro XLIX. ad Edictum.* Si intra centesimum diem mortuus sit prior, statim sequens admitti potest. §. 10. Quibus ex edicto bonorum possessio dari potest, si quis eorum aut dari sibi noluerit, aut in diebus statutis non admiserit, tunc ceteris bonorum possessio perinde competit, ac si prior ex eo numero non fuerit. fr. 1. §§. 8. 10. D. de succ. edicto. (XXXVIII. 9.)

4. *Modestinus libro VI. Pandectarum* Intestati patris liberis bonorum possessio datur, non tantum his, qui in potestate parentis usque in mortis tempus fuerunt, sed et emancipatis. fr. 1. §. 2. Quis ordo in b. p. serv. (XXXVIII. 15.)

5. Minus ergo iuris habent adoptivi, quam naturales. Namque naturales emancipati beneficio Praetoris gradum liberorum retinent, licet iure civili perdunt, adoptivi vero emancipati et iure civili perdunt gradum liberorum, et a Praetore non adiuvantur; et recte. Naturalia enim iura civilis ratio perimere non potest, nec quia desinunt sui heredes esse, desinere possunt filii filiaeve aut nepotes neptesve esse. Adoptivi vero emancipati extraneorum loco incipiunt esse, quia ius nomenque filii filiaeve, quod per adoptionem consecuti sunt, alia civili ratione, id est emancipatione, deperdunt. §. 11. I. de hered. quae ab intest. defer. (III. 1.)

6. Liberis bonorum possessio datur, tam his, qui in potestate usque in mortis tempus fuerunt, quam emancipatis; item adoptivis, non tamen etiam in adoptionem datis. Ulpianus fragment. XXVIII. 8.

7. Adoptivi liberi, quamdiu sunt in potestate patris adoptivi eiusdem iuris habentur, cuius sunt iustis nuptiis quaesiti. Itaque heredes instituendi vel exheredandi sunt, secundum ea, quae de naturalibus exposuimus. Emancipati vero a patre adoptivo neque iure civili, neque quod ad edictum Praetoris attinet inter liberos numerantur. Qua ratione accidit, ut ex diverso, quod ad naturalem parentem attinet, quamdiu quidem sunt in adoptiva familia, extraneorum numero habeantur, ut eos neque heredes instituere, neque exheredare necesse sit; quum vero emancipati fuerint ab adoptivo patre, tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si ab ipso naturali patre emancipati fuissent. §. 4. I. de exhered. liber. (II. 13.)

8. *Ulpianus libro XL. ad Edictum.* Si quis ex his, quibus bonorum possessionem Praetor pollicetur, in potestate parentis, quum moritur, non fuerit, ei liberisque, quos in eiusdem familia habuit, si ad eos hereditas suo nomine pertinebit, neque notam exheredidationis meruerunt, bonorum possessio eius partis datur, quae ad eum pertineret, si in potestate permansisset, ita ut ex ea parte dimidiam ipse, reliquam liberi eius habeant, hisque duntaxat bona sua conferat. §. 1. Hoc edictum aequissimum est, ut neque emancipatus solus veniat, et excludat nepotes in potestate manentes, neque nepotes iure potestatis obiicantur patri suo; fr. 1. pr. §. 1. D. de coniung. cum emanc. (XXXVII. 8.)

9. *Ulpianus libro XLVI. ad Edictum.* Haec autem bonorum possessio omnem vocat, qui ab intestato potuerit esse heres, sive lex duodecim tabularum eum legitimum heredem faciat, sive alia lex senatusve consultum. Denique mater, quae ex senatusconsulto venit Tertulliano, item qui ex Orphitiano ad legitimam hereditatem admittuntur, hanc bonorum possessionem petere possunt. fr. 2. §. 4. D. unde legitimi. (XXXVIII. 7.)

10. *Idem libro XLVI. ad Edictum.* Haec autem bonorum possessio, quae ex hac parte edicti datur, cognatorum gradus sex complectitur, et ex septimo duas personas, sobrino et sobrina natum et natam. §. 5. Proximus autem accipietur etiam is, qui solus est, quamvis proprie proximus ex pluribus dicitur. §. 6. Proximum accipere nos oportet eo tempore, quo bonorum possessio defertur. §. 7. Si quis igitur proximus cognatus, dum heredes scripti deliberant, diem suum obierit, sequens quasi proximus admittetur, hoc est quicunque fuerit tum deprehensus, proximum locum obtinens. fr. 1. §§. 3, 5—7. D. unde cognati. (XXXVIII. 8.)

11. *Idem libro XLVII. od Edictum.* Ut bonorum possessio peti possit unde vir et uxor, iustum esse matrimonium oportet. Ceterum si iniustum fuerit matrimonium, nequaquam bonorum possessio peti poterit, quemadmodum nec ex testamento adiri hereditas, vel secundum tabulas peti bonorum possessio potest; nihil enim capi propter iniustum matrimonium potest. §. 1. Ut autem haec bonorum possessio locum habeat, uxorem esse oportet mortis tempore. Sed si divortium quidem secutum sit, veruntamen iure durat matrimonium, haec successio locum non habet. Hoc autem in huiusmodi speciebus procedit: liberta ab invito patrono divertit, l e x I u l i a de maritandis ordinibus retinet istam in matrimonio, dum eam prohibet alii nubere invito patrono. Item Iulia lex de

adulteriis, nisi certo modo divortium factum sit, pro infecto habet. fr. un. D. unde vir et uxor. (XXXVIII. 11.)

153. §.

B. p. intestati liberti.

Itt következő rendben osztogatta a praetor a *b. p.*-t: jöttek ugyanis 1-ör *unde liberi* vagy is a *libertus* családbeli és felszabadult gyermekei, 2-or *unde legitimi* vagyis a törvény által meghivottak t. i. a *suus*-ok a *patronus*, *patrona*, s ezeknek gyermekei s *gentilis*ei vagy a *parens manumissor* vagy *unde decem personae* azaz a legközelebbi vérrokonok. 3-or *unde cognati* vagyis a felszabadultnak vérrokonai kizáratván azonban a *servilis cognatio*. 4-er *tum quem ex familia* vagyis a *patronus agnatus*ai. 5-ör a *patronus* és *patrona* gyermekeik- és szüleikkel együtt. 6-or *unde vir et uxor* vagyis a szabadosnak túlélő házastársa; végre 7-er *unde cognati manumissoris* vagyis a szabadonbocsátó vérrokonai.

1. Danz II. k. 63–67 ll. Walter 621. Récsi 201.
2. *Ulpianus libro XLVI. ad Edictum.* Haec autem bonorum possessio non tantum masculorum defertur, verum etiam feminarum, nec tantum ingenuorum, verum etiam libertinorum. Communis est igitur pluribus. Nam et feminae possunt vel consanguineos, vel agnatos habere; item libertini possunt patronos patronasque habere. fr. 2. §. 1. D. unde legitimi. (XXXVIII. 7.)
3. *Papinianus libro XIII. Quaestionum.* Si filius, qui patri heres exstitit, fratrem suum exheredatum arrogaverit, atque ita herede eo relicto defunctus est, bonorum possessionem liberti patris naturalis exheredatus non habebit; nam cui non exheredato talis adoptio noceret, nocere debet et exheredato, quoniam poena, quae legibus aut edicto irrogaretur, adoptionis remedio non obliteratur. Paulus notat: Ei qui alio iure venit, quam eo, quod amisit, non nocet id, quod perdidit, sed prodest, quod habet. Sic edictum est: patronus eidemque patronae filio non obesse, quod quasi patronus deliquit, si ut patronae filius venire possit. fr. 42. pr. D. de bonis libert. (XXXVIII. 2.)
4. Illud certum est, ad serviles cognationes illam partem edicti

qua proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere: nam nec ulla antiqua lege talis cognatio computabatur. §. 10. I. de gradibus cognationis (III. 6.) Iustinianus ezen intézkedést megszüntette.

5. Aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi veteris iuris, sed magis confirmandi gratia pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque, qui recte facto testamento heredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorum possessionem, item ab intestato suos heredes et agnatos ad bonorum possessionem vocat. Sed et remota quoque bonorum possessione ad eos pertinet hereditas iure civile. §. 3. — — Et quum de testamentis prius locutus est, ad intestatos transitum fecit, et primo loco suis heredibus et iis, qui ex edicto Praetoris inter suos connumerantur, dat bonorum possessionem, quae vocatur unde liberi. Secundo legitimis heredibus. Tertio decem personis, quas extranes manumissori praeferebat. Sunt autem decem personae hae; pater, mater; avus, avia, tum paterni quam materni; item filius, filia, nepos, neptis tam ex filio quam ex filia; frater, soror, sive consanguinei sunt, sive uterini. Quarto cognatis proximis. Quinto tum quem ex familia. Sexto patrono et patronae, liberisque eorum et parentibus. Septimo viro et uxori. Octavo cognatis manumissoris. §. 5. Quumque antea fuerat septimo loco bonorum possessio tum quem ex familia, et octavo unde liberi patroni patronaeque et parentes eorum, utramque per constitutionem nostram, quam de iure patronatus fecimus, penitus vacuavimus. Quum enim ad similitudinem successionis ingenuorum libertinorum successiones posuimus, quas usque ad quintum tantummodo gradum coarctavimus, ut sit aliqua inter ingenuos et libertinos differentia, sufficit eis tam contra tabulas bonorum possessio, quam unde legitimi et unde cognati; ex quibus possunt sua iura vindicare, omni scrupulositate et inextricabili errore istarum duarum bonorum possessionum resoluta. §. 1. 3. 5. I. de b. p. (III. 9.)

154. §.

B. p. ex edicto Carboniano.

Végre említenünk kell még azon esetet is, midőn az örökhagyó serdületlen gyermekétől valaki az örökhagyótóli származást elvitatta, hogy ez által amazt örökjogától

megfossza. Erre nézve Carbo praetor olyféle *edictum*ot bocsájtott ki, miszerint *causae cognitio* folytán az ily serdületlen gyermeknek a per eldöntéseig már most örökjogi igényének megfelelő *b. p.*-t adott, melyből ez, gyámnak felügyelete mellett, élelmezését követelhette a serdültség eléréseig. A serdületlen gyermeknek biztosítékot kellett ugyan nyujtania, miszerint perének elvesztése esetében ellenfele az örökségbe restituáltatni fog, minthogy különben ez is kapta vele együtt az örökség birtokát, de annyiban még is haszna volt e *b. p.*-ból, a mennyiben a már nyert élelmezés megtérítésére az ellenfél által semmikép sem szoríttathatott. (V. ö. a 110. §-al.)

1. Walter 630. Récsi II. köt. 248. l.

2. Lsd a 110. §. 2. számát, mihez járul: *Ulpianus libro XLI. ad Edictum.* Non tantum masculi, sed et feminae ex virili sexu descendentes Carboniani commodum habebunt. §. 8. Pomponius libro septuagesimo nono ad Edictum scripsit: cum filius heres vel exheres scriptus est, Carbonianum edictum cessare, quamvis filius esse negetur, quia vel quasi scriptus habet bonorum possessionem, etiam si filius non sit, vel repellitur quasi exheredatus, etsi filius esse videatur; nisi forte postumus, inquit, sit heres institutus, et natus negetur esse filius, sed subiectus esse dicatur; quo casu eius partis tantum danda est ei bonorum possessio, ex qua institutus est. fr. 1. §. 2. 8. D. de Carb. edicto. (XXXVII. 10.)

3. *Marcianus libro XIV. Institutionum.* Licet mulier, quae partum subiecisse dicitur, decesserit, tamen si participes maleficii sint, in praesenti cognoscendum est. Si autem nemo sit, qui puniri possit, quia omnes participes facinoris forte decesserint, secundum Carbonianum edictum in tempus pubertatis differenda cognitio est. fr. 2. D. u. o.

4. *Ulpianus libro XLI. ad Edictum.* Causae cognitio in eo vertitur, ut, si manifesta calumnia appareat eorum, qui infantibus bonorum possessionem petant, non detur bonorum possessionem petant, non detur bonorum possessio. Summatim ergo, quum petitur ex Carboniano bonorum possessio, debet Praetor cognoscere, et si quidem absolutam causam invenerit, evidenterque probetur, filium non esse, negare debet ei bonorum possessionem Carbónianam; si vero ambiguam causam, hoc est vel modicum pro puero facientem, ut non videatur evidenter filius non esse, dabit ei Carbo-

nianam bonorum possessionem. §. 14. Haec autem possessio intra annum datur, sicuti ordinariae quoque, quae liberis dantur, intra annum dantur. §. 15. Sed oportebit hunc, qui se filium dicit, non solum Carbonianam bonorum possessionem accipere, verum etiam ordinariam agnoscere. fr. 3. §§. 4. 14. 15. D. u. o.

5. Némák, süketek, vakok a praetori *edictum* folytán szintén juthattak a hagyaték birtokához: *Ulpianus libro XXXIX. ad Edictum*. Mutus, surdus, caecus bonorum possessionem admittere possunt si, quod agatur, intelligant. fr. 2. D. de b. p. fur., inf., muto, surdo, caeco competente. (XXXVII. 3.)

155. §.

Azonban a polgári örökjogban is sokféleképp folytak be a praetorok, mely körülményt állásuknak kell tulajdonítanunk. Igy az örökhagyó halála után a netalán meglevő végrendeletet felbontás végett a praetorhoz (a tartományokban a helytartóhoz) kellett vinni, ki azt a végrendeleti tanuk jelenlétében felbontotta, előttük fölolvasta s arról másolatokat adott ki, az eredetit pedig a levéltárba letette. — Adósságokkal túlterhelt örökségnél a praetor a saját (*suis*) és szükségképi (*necessariis*) örökösöknek megengedte, miszerint magukat annak elfogadásától visszatartóztathassák. — Kegyeletlen végrendeletek ellen a praetor azon *fictio* által, miszerint az örökhagyó végrendeletének alkotásakor nem volt eszén, sajátságos keresetet (*querela inofficiosi testamenti*) adott az ilyen végrendelet megdöntésére. — Ha az örökhagyó végintézetében nem tűzött ki időpontot, melyben az örökség elfogadandó volt, akkor a praetornak ide vonatkozó intézkedése szolgált sinórmértékül. — C a t o praetor (699. R. É. u. = 54. Kr. sz. e.) határozata szerint oly végrendelet, mely érvénytelen azon pillanatban, midőn nyomban annak alkottatása után az örökhagyó elhúnyt, akkor sem válhatott többé érvényessé, ha az örökhagyó még egy ideig életben maradott s csak később halt meg (*regula Catoniana*). — Idegeneknek csak hitbizomány által lehetett valamit hagyomá-

nyozni, mely hitbizományok körüli eljárásra nézve Claudius császár két, azelőtt nem létezett, praetort nevezett ki (Lsd a 21. §-t); a *Sctum Pegasianum* folytán pedig az örökös úgy az örökség elfogadása- mint a hitbizományok kiszolgáltatására a praetor által volt szorítható.

1. *Ulpianus libro L. ad Edictum.* Si quis, non negans apud se tabulas esse, non patiatur inspici et describi, omnimodo ad hoc compelletur; si tamen neget, penes se tabulas esse, dicendum est, ad interdictum remitti, quod est de tabulis exhibendis. fr. 2. §. 8. D. testam. quemadmodum aperiantur, inspiciantur et describantur. (XXIX. 3.)

2. *Gaius libro XVII. ad Edictum provinciale.* Omnibus quicunque desiderant tabulas testamenti inspicere vel etiam describere, inspiciendi describendique potestatem facturum se Praetor pollicetur. Quod vel suo, vel alieno nomine desideranti tribuere eum, manifestum est. fr. 1. pr. D. u. o.

3. Sed sui quidem heredes ideo appellantur, quia domestici heredes sunt, et vivo quoque parente quodammodo domini existimantur: unde etiam si quis intestatus mortuus sit, prima causa est in successione liberorum. Necessarii vero ideo dicuntur, quia omnimodo sive velint, sive nolint, tam ab intestato, quam ex testamento heredes fiunt. §. 158. Sed his Praetor permittit, abstinere se ab hereditate, ut potius parentis bona veneant. §. 159. Idem iuris est in uxoris persona, quae in manu est, quia filiae loco est, et in nurus, quae in manu filii est, quia neptis loco est. §. 160. Quin etiam similiter abstinendi potestatem facit Praetor etiam ei, qui in causa mancipii est, quum liber et heres institutus sit: tanquam servus. Gaius II. §§. 157—160.

4. *Marcianus libro IV. Institutionum.* Hoc colore de inofficioso testamento agitur, quasi non sanae mentis fuerint, ut testamentum ordinarent. Et hoc dicitur, non quasi vere furiosus vel demens testatus sit, sed recte quidem fecerit testamentum, sed non ex officio pietatis; nam si vere furiosus esset vel demens, nullum est testamentum. fr. 2. D. de inofficioso testam. (V. 2.)

5. *Ulpianus libro LX. ad Edictum.* Ait Praetor: SI TEMPUS AD DELIBERANDUM PETET, DABO. fr. 1. §. 1. D. de iure deliberandi. (XXVIII. 8.)

6. *Celsus libro XXXV. Digestorum.* Catoniana regula sic de-

finit: quod, si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret, id legatum, quandocunque decesserit, non valere. fr. 1. pr. D. de regula Catoniana. (XXXIV. 7.)

7. *Ulpianus libro XXII. ad Sabinum.* Regula Catoniana ad novas leges non pertinet. fr. 5. D. u. o.

8. Fideicommissa non per formulam petuntur, ut legata; sed cognitio est Romae quidem Consulum aut Praetoris, qui fideicommissarius vocatur; in provinciis vero Praesidis provinciarum. Ulpianus fragment. XXV. 12.

9. Lsd a 21. §. 2. számát.

HARMADIK SZAKASZ.

A PRAETORI JOG BEFOLYÁSA IUSTINIANUS CSÁSZÁR TÖRVÉNYHOZÁSÁRA.

156. §.

Láttuk, mily nevezetes befolyásuk volt a praetoroknak a római polgári jog fejlesztésére; láttuk — habár csak fővonásaiban — e működésök eredményét egészen Iustinianus császár koráig. Azonban tudva van ama gyökeres átalakulás, melyet a római jog ezen császár buzgó törekvései folytán tapasztalt s nem lehet félreismernünk azon momentumot, miszerint a praetorok alkotta *ius honorarium* képezte e tekintetben ama lüktető erőt, mely Iustinianus-t az elavult intézményeknek részint megszüntetése, részint csak czélszerű, a haladott korszellem igényeinek megfelelő, módosítása által — tehát egészen oly eljárás, mint a minőt hajdan a praetorok gyakoroltak — az egész jogrendszernek szilárdabb alapokrai fektetésére indította. Miután t. i. Róma nem volt többé az öszszes római birodalomnak képviselője, hanem egy roppant világbirodalom fővárosává lealacsonyult, ennek következtében a jogfolytonosság vagyis a jognak közszokás általi tovább fejlesztése is szükségkép megakadt. Ezen időszaknak korcs fiai nem tehettek tehát egyebet, mint hogy az előidőkből reájuk maradt szokások-, törvények- és hatósági rendeletekhez, valamint az ezen szokásokat, törvényeket és hatósági rendeleteket magyarázó jogászok irataihoz ragaszkodtak. Igy történt, hogy a *ius honorarium*, mely ezen egész joganyagnak egyik tetemes részét képezte, igen

korán már számos jogi *controversiá*knak szolgálván alapul, későbbi időkben jelesen a classicus jogászok által commentáltatott, rendszeresíttetett s ez úton annak elvei a késő utódokra átszállottak, kik — mint imént említők, ezeknél jobbakat teremteni nem tudván — igen mohón nyúltak utánok. Ezen szánandó állapot pedig egész Iustinianus császárig tartott, ki törvénykönyveinek szerkesztésére a maga idejében találtató összes jogforrásokat, mik közül a *praetori edictum*ok, vagy Salvius Iulianus műve óta (lsd a 90. §-t) jobban mondva *praetori edictum* (*perpetuum*), s a jogászoknak erre vonatkozó iratai tekintélyes helyt fogltak, mind felhasználta, mit a Digesta-knak számos, részint magából az *edictum*ból, részint pedig annak különféle commentárjaiból átvett helyei elegendőkép bizonyítanak.

1. Danz I. k. 110. l.
2. Lsd a 91. §-t.
3. Sed et si quae leges in veteribus libris positae iam in desuetudinem abierunt, nullo modo vobis easdem ponere permittimus, quum haec tantummodo obtinere volumus, quae vel iudiciorum frequentissimus ordo exercuit, vel longa consuetudo huius almae urbis comprobavit, secundum Salvii Iuliani scripturam, quae indicat, debere omnes civitates consuetudinem Romae sequi, quae caput est orbis terrarum, non ipsam alias civitates. Romam autem intelligendum est non solum veterem, sed etiam regiam nostram, quae deo propitio cum melioribus condita est auguriis. §. 10. c. Deo auctore (de conceptione Digestorum).
4. Később a római jogiskolákban is taníttatott a praetori *edictum*, mi hasonlókép annak befolyását a polgári jog fejlesztésére tetemesen előmozdította. Walter 431.
5. Még Iustinianus óta is a másodévi jogtanulók folyvást *edictales* néven neveztettek.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

(A számok a lapokat jelentik.)

KÚTFŐLAJSTROM.

A zárjel közé rekesztett számok elseje jelenti a §-t, másika a jegyzetet.

a) Helyek a Corpus Jurisból.

a) Institutiones.

b) Digesta.

c.) Helyek nem jogászokból.

Pest, 1865. Hornyánszky és Humme könyvnyomdájából.

